หนังสือออนไลน์

๖๐ปี

พระราชสารเวที (สุภเสโน)

วัดสัมพันธวงศาราม

พระราชสารเวที (ณัฐเมธี สุภเสโน)

ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

คำปรารภ

เนื่องในโอกาสที่ ท่านเจ้าคุณ พระราชสารเวที (ณัฐเมธี สุภเสโน,จันทร์ธรรม) ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ เจริญอายุวัฒนมงคล ครบ ๖๐ ปี (แซยิด) ในวันเสาร์ที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๔

คณะสงฆ์วัดสัมพันธวงศ์ และคณะศิษยานุศิษย์ จึงมีมติสมานฉันท์ให้จัดพิธีบำเพ็ญกุศลในโอกาสดังกล่าว เพื่อเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรม ถวายมุทิตาจิตแก่พระคุณท่านผู้ดำรงอยู่ในฐานะพระเถระผู้เปี่ยมด้วยความเมตตาต่อศิษยานุศิษย์ทุกถ้วนหน้า เป็นเสมือนต้นไม้ใหญ่ อันอุดมไปด้วยวัตถุและธรรม เป็นที่พึ่งพักพิงอาศัยของศิษยานุศิษย์ดุจร่มโพธิ์ร่มไทร เป็นโชคดีของผู้มีโอกาสได้เข้าอาศัยในร่มใบบุญนั้น

ในโอกาสอันเป็นมงคลยิ่งนี้ ผู้รวบรวมได้เล็งเห็นว่า ปัจจุบันโลกแห่งการสื่อสารได้เชื่อมหลายอย่างเข้าหากันได้ง่าย แม้แต่หนังสือต่าง ๆ สามารถที่จะไปอ่านออนไลน์หรือดาวน์โหลดมาอ่านได้ง่ายและเป็นที่นิยมในโลกปัจจุบัน

เพราะฉะนั้น นอกจากการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกแจกเป็นธรรมบรรณาการในงานครั้งนี้แล้ว ผู้รวบรวมจึงถือโอกาสประมวลเรื่องราวจากหนังสือเล่มดังกล่าว ซึ่งได้รวบรวมต้นฉบับถวายท่านเจ้าคุณฯ นำมาจัดเป็นเล่มในรูปแบบหนังสือออนไลน์ เพื่อน้อมถวายมุทิตาสักการะถวายท่านอีกทางหนึ่งด้วย

ขออานุภาพแห่งพระรัตนตรัย ประกอบกับเดชานุภาพกุศลจริยาสัมมาปฏิบัติที่ ท่านเจ้าคุณพระราชสารเวที ได้ปฏิบัติดำรงไว้แล้วอย่างพรั่งพร้อมตลอดมา จงได้โปรดอภิบาลรักษาให้ท่านเจ้าคุณฯ มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง ปราศจากโรคาพยาธิทั้งปวง มีอายุวัฒนมงคลยิ่งยืนนาน สถิตเป็นศรีแก่พระศาสนา คณะธรรมยุติกนิกาย ดำรงมั่นดุจร่มโพธิ์ร่มไทรให้แก่ศิษยานุศิษย์ได้อาศัยบำเพ็ญบุญกิริยามหากุศลเกิดความเจริญวัฒนาสถาพรแก่ชีวิต และเป็นเหตุแห่งสาราณียธรรมอันงามที่สาธุชนได้ประพฤติปฏิบัติตาม ตลอด จิรกาล เทอญ.

พระมหาสำรวย นาควโร (บานชัยภูมิ)
วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร
ผู้รวบรวมเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบหนังสือออนไลน์

เรื่องในเล่ม

ภาพพระมหากรุณาธิคุณ

- ประมวลภาพประวัติศาสตร์ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณในโอกาสต่าง ๆ

ภาพพระกรุณาธิคุณ

- ประมวลภาพประวัติศาสตร์ที่ได้รับพระกรุณาธิคุณจากท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๘ พระองค์ที่ ๑๙ และพระองค์ที่ ๒๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ประวัติโดยสังเขป พระราชสารเวที (สุภเสโน)

- รวบรวมประวัติโดยสังเขปของ พระราชสารเวที (สุภเสโน) นับตั้งแต่ชาติภูมิ การบรรพชา การอุปสมบท การศึกษา งานปกครอง ตำแหน่งหน้าที่การงานทางคณะสงฆ์ กิจกรรมพิเศษต่าง ๆ โครงการสำคัญ โดยมีภาพสำคัญประกอบในเนื้อหา ถือเป็นการบันทึกประวัติโดยสมบูรณ์ฉบับแรกที่จัดพิมพ์เป็นหนังสือ

ประวัติวัดสัมพันธวงศ์ ฉบับประมวลประวัติศาสตร์

- ประวัติสัมพันธวงศ์ ฉบับประมวลประวัติศาสตร์ ซึ่งผู้รวบรวมได้บันทึกเพิ่มเติมประกอบกับเนื้อหาประวัติวัดฉบับเดิมที่เคยจัดพิมพ์มาในอดีต โดยมีภาพประวัติศาสตร์บางส่วนประกอบในเนื้อหา ผสมผสานข้อมูลในอดีตของวัดกับข้อมูลปัจจุบันที่ค้นพบหลักฐานเพิ่มเติม

ภาคผนวก

- กำหนดการจัดงาน รายนามพระมหาเถระและพระเถระที่นิมนต์มาในงาน วัตถุไทยธรรมที่ระลึก รวมไปถึงภาพถ่ายสำคัญในการจัดงานฉลองวัฒนมงคล ๖๐ ปี ครั้งนี้

สุภเสนเถราภิปูชากถา

โย โส เถโร มหาปุญฺโญ มหาปญฺโญ มหายโส
ขนฺติโก เมตฺตฺวา ลาภี ฐิติมา ถาวรงฺกุโร
ชาโต นครสคฺคมฺหิ ปสนฺโน พุทฺธสาสเน
ทารกอาทิโต หุตฺวา สามเณโรว สาสเน
ปริยตฺตีปิ อาทาเน ทกฺโข โหติ อภิกฺขณํ
สตฺถุโน สาสเน รมฺเม ตโต ภิกฺขูปสมฺปทํ
ลภิตฺวา เปสโล ลชฺชี อาจารโคจเร รโต
กมฺมฏฺฐาเน สุอารทฺโธ สุสํวุโต สุวีริโย
ปาลิภาสาย นาเมโส สุภเสโนติ วิสฺสุโต
นวกมชฺฌภิกฺขูสุ เถเรสุ จ สคารโว
ปิโย โหติ มนาโป จ ภาวนีโย จ ปูชิโต
สาธุกลฺยาณมิตฺโต จ สาธูนํ ธมฺมจารินํ
สมฺพนฺธวํสอาราเม อธิกาโร สุนายโก
ติพฺพโต สิกฺขกามานํ คนฺเถสุ อุปถมฺภโก
ธมฺเมสุ ปฏิปชฺชนฺตานํ เจตโส อุปถมฺภิโต
วุฑฺฒิกาโม จ อาราม- ทยฺยเทสสฺส เจตสา
อิทานิ ปริปุณฺเณน สฏฺฐิยาย ฐิตายุโก
รตนตฺยานุภาเวน ปุญฺญานญฺจาปิ เตชสา
เทวตาทีน เตเชน กตญฺญูกตเวทิตา
สพฺเพสํ คุณวนฺตานํ อตีเตสุ ขเณ ขเณ
ทีฆายุโก อโรโค จ อนีโฆ นิรุปทฺทโว
สุขิโต โหตุ ธมฺเมน ปปฺโปตุ วิปุลํ สุขํ
ปาปุณาตุ จ นิพฺพานํ โยคกฺเขมํ อนาคเตติฯ

พุทฺธิสารภิกฺขุนายํ อาจริยคุณปูชาย รจิตาฯ

สุภเสนเถราภิปูชากถา แปล

พระเถระนั่นใด ผู้มีบุญมาก มีปัญญามาก มียศใหญ่ มีขันติ ประกอบด้วยเมตตา มีลาภ ตั้งมั่น(ในความดี เป็นหน่อเนื้อหลวงพ่อถาวรเถระ (สมเด็จพระมหาวีรวงศ์) เกิดที่จังหวัดนครสวรรค์ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บวชเป็นสามเณรในพระศาสนามาตั้งแต่ยังเด็ก มีความขยันเนือง ๆ ในการเรียนพระปริยัติธรรม ต่อมาภายหลังได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในศาสนาอันน่ารื่นรมย์ของพระศาสดา เป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก มีความละอายต่อบาป ยินดีในระเบียบและมายาทของพระ ริเริ่มด้วยดีในการปฏิบัติกรรมฐาน สำรวม มีความเพียรยิ่งนัก

พระเถระนั่นปรากฏชื่อโดยภาษาบาลีว่า ท่าน สุภเสนะ ท่านมีความเคารพทั้งพระใหม่พระมัชฌิมะและพระเถระทั้งหลาย เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เป็นที่น่ายกย่อง เป็นผู้ที่ใครๆ ก็พากันนับถือ เป็นกัลยาณมิตรที่ดีของสาธุชนคนดีที่ชอบปฏิบัติธรรม เป็นเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์เป็นผู้นำที่ดี เป็นผู้ส่งเสริมในการเรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรผู้ใคร่ต่อการศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจัง ทั้งยังส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรมด้วยใจจริง และยังปรารถนาความเจริญอย่างแท้จริงให้แก่วัดวาอารามรวมถึงประเทศไทย

มาบัดนี้ ท่านพระสุภเสนเถระนั่น มีอายุ ๖๐ ปีบริบูรณ์ ด้วยอานุภาพพระศรีรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งบุญทั้งหลาย ด้วยเดชานุภาพของเทวดาเป็นต้น และด้วยความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณทั้งหลายทั้งในอดีตและในปัจจุบัน ขอให้ท่านพระสุภเสนเถระจงมีอายุยืนนาน ปราศจากโรค ไม่มีความทุกข์ แคล้วคลาดจากอุปสรรค เป็นผู้มีความสุขโดยชอบธรรมถึงความสุขอันไพบูลย์และในอนาคต ขอให้ท่านจงบรรลุพระนิพพานอันเกษมจากโยคะด้วยเทอญฯ

คาถานี้พระพุทธิสารแต่งถวายเพื่อบูชาคุณพระอาจารย์

พระศรีรัชมงคลบัณฑิต (อรุณ พุทฺธิสาโร ป.ธ.๙)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

แต่งน้อมถวายมุทิตา ท่านเจ้าคุณ พระราชสารเวที (สุภเสโน)

ในนามของศิษยานุศิษย์ทั้งปวง

พระมหากรุณาธิคุณ

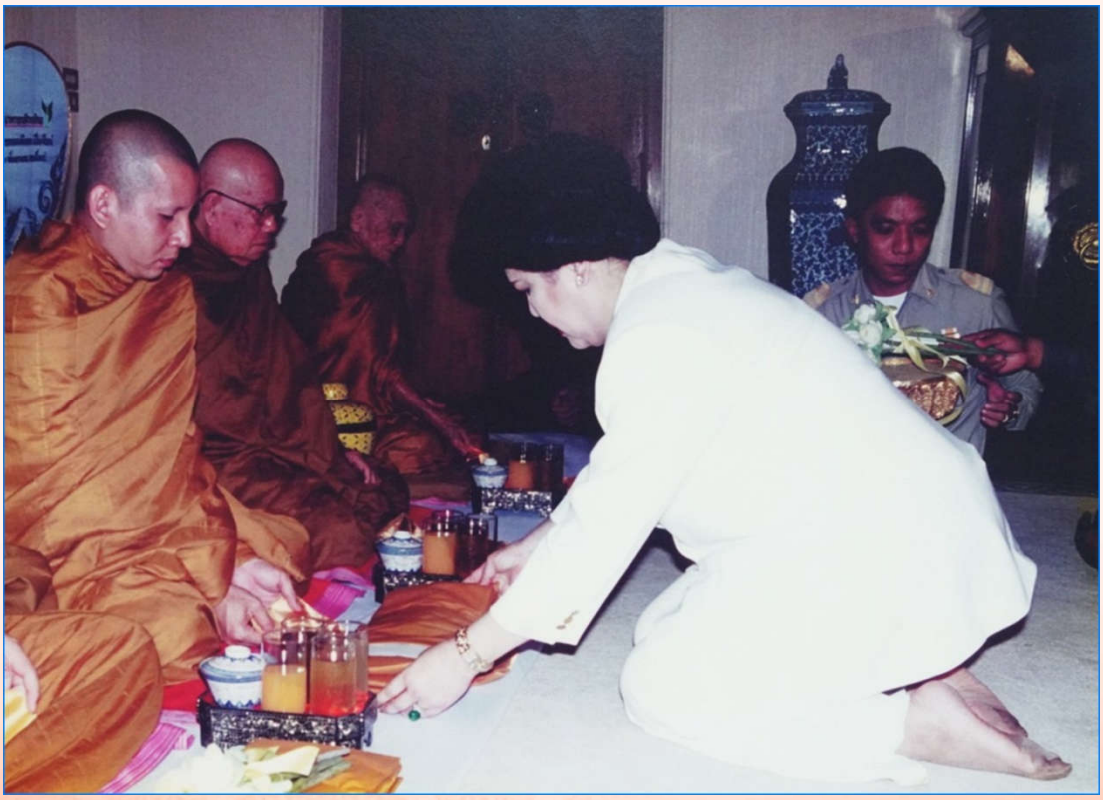

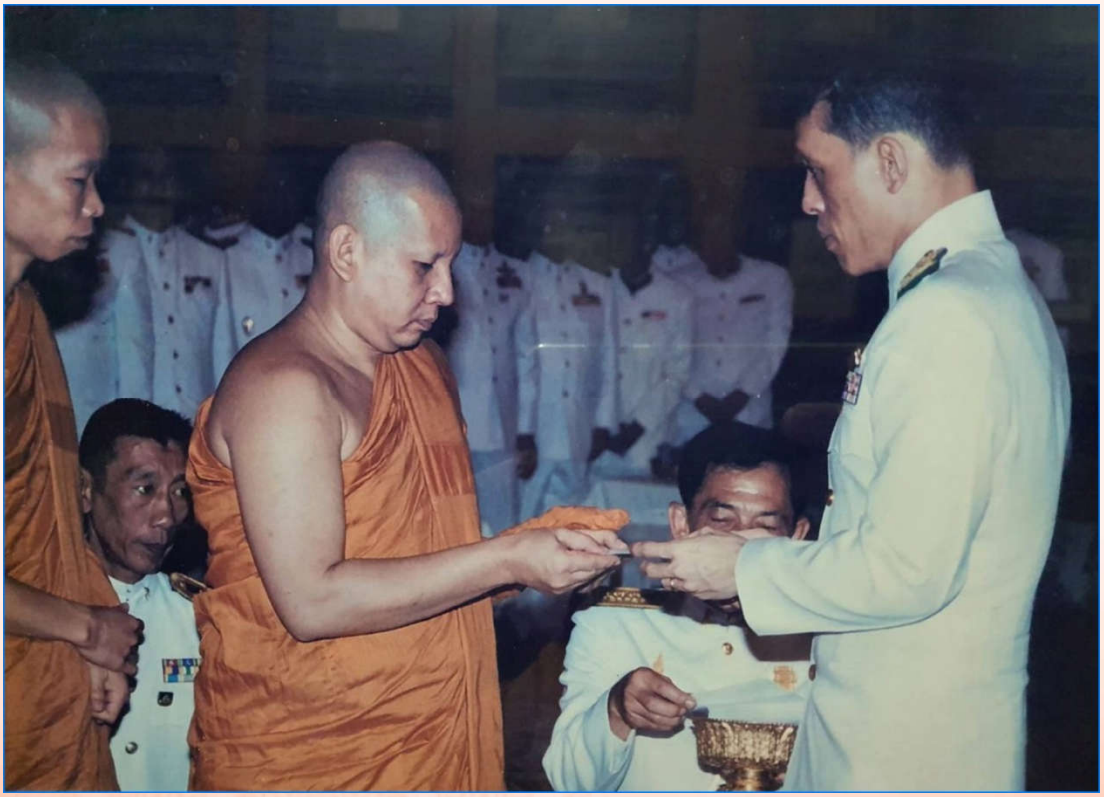

พระกรุณาธิคุณ

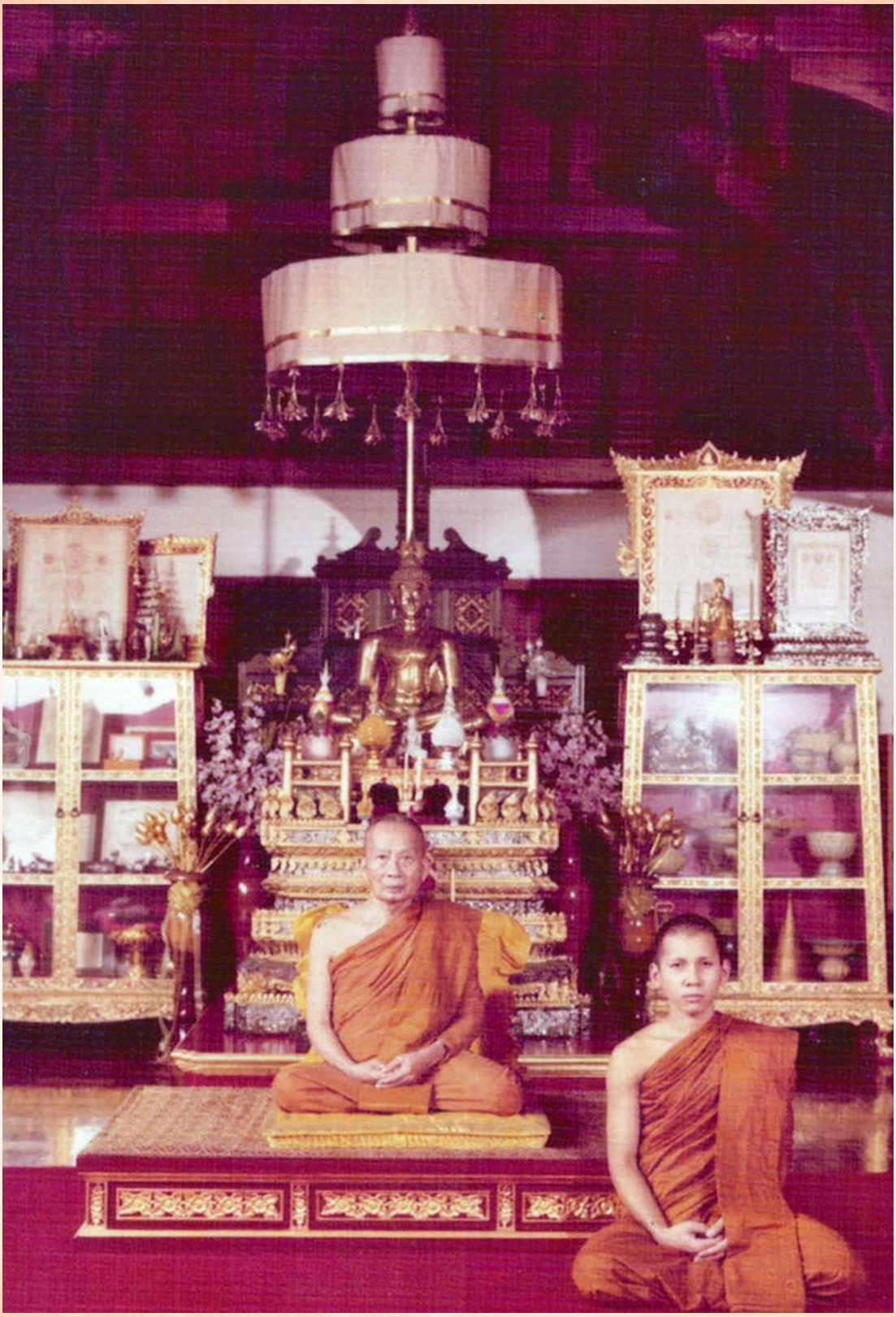

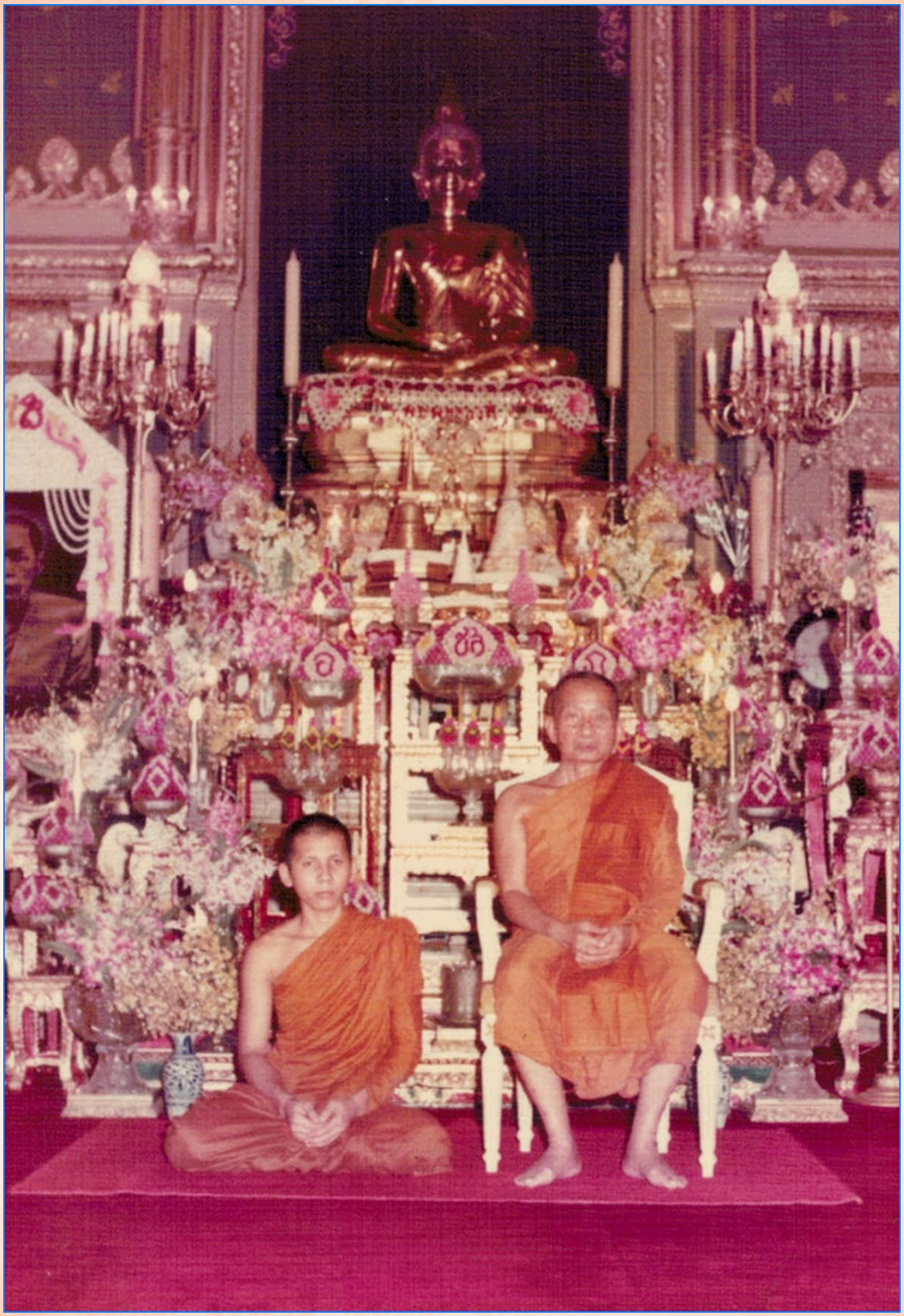

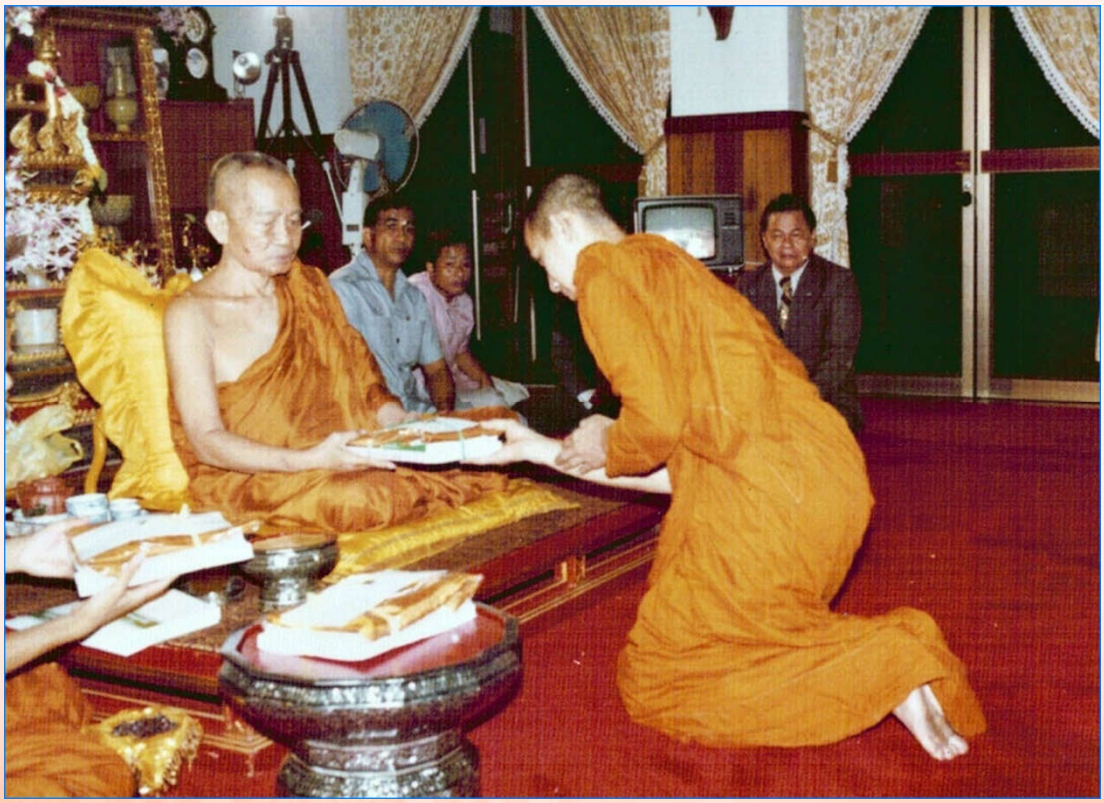

ประวัติโดยสังเขป

พระราชสารเวที

(ณัฐเมธี สุภเสโน)

ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

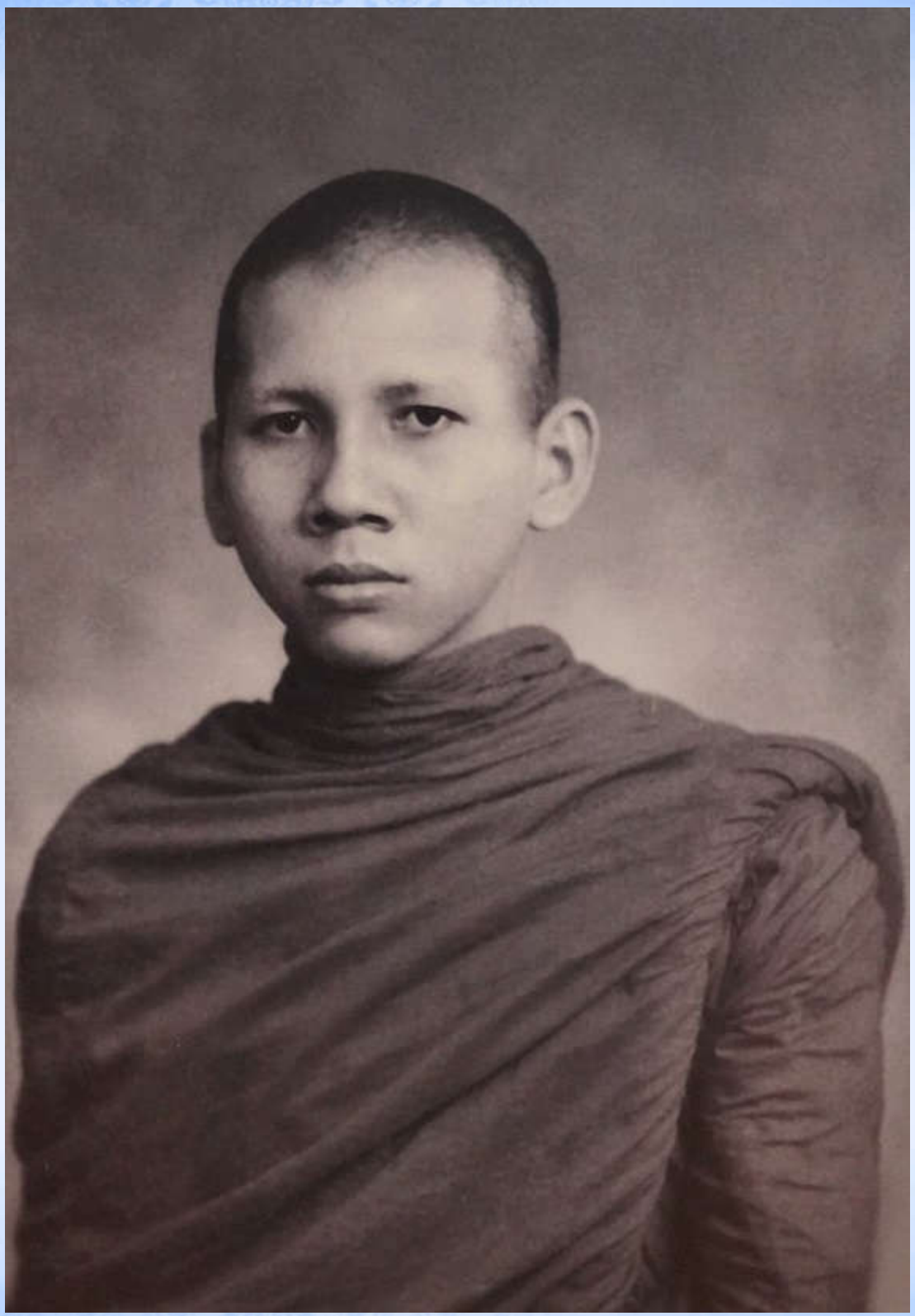

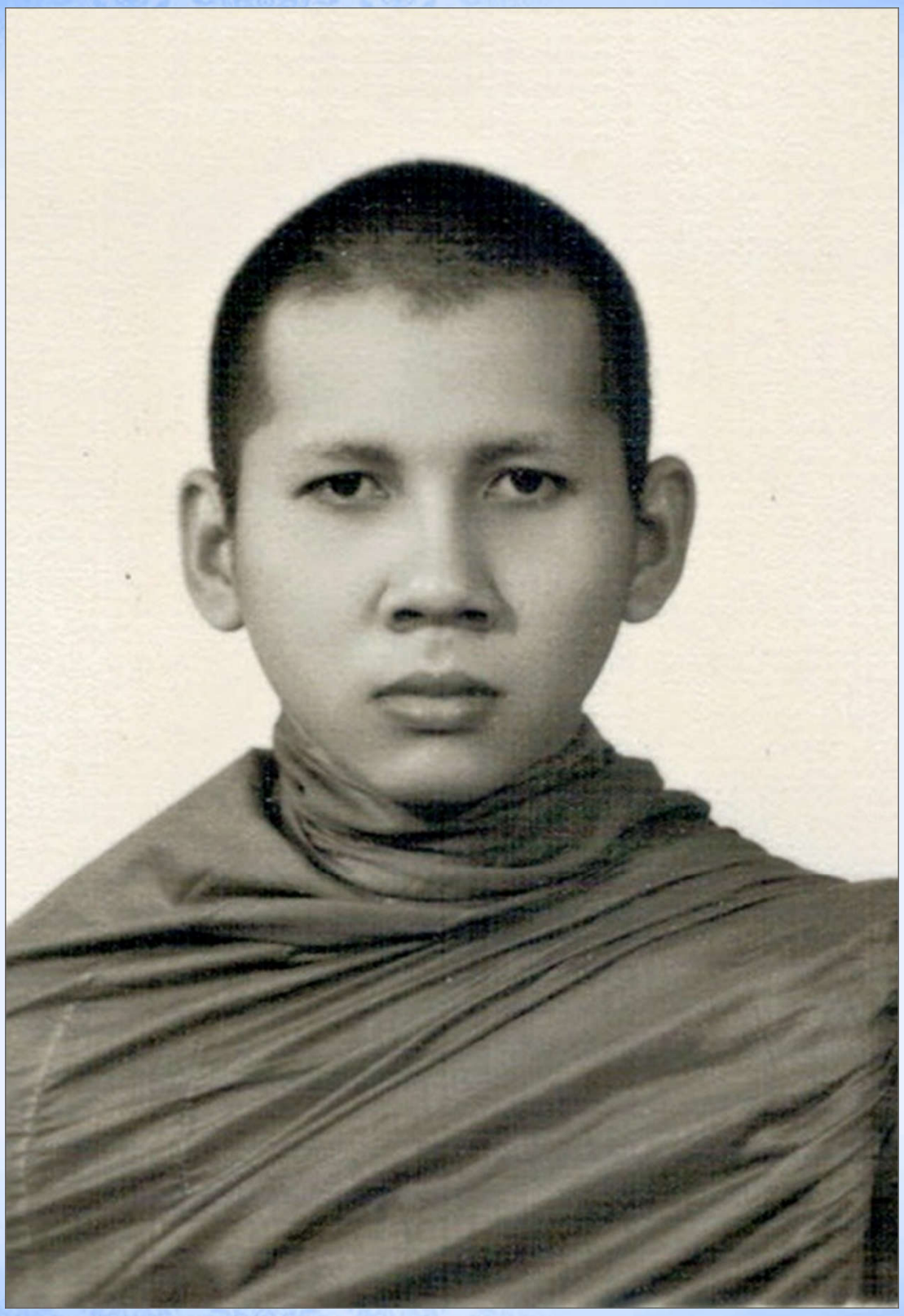

ชาติภูมิ

ท่านเจ้าคุณ พระราชสารเวที มีนามว่า ณัฐเมธี (นามเดิม เสนีย์,โกมินทร์) นามฉายา สุภเสโน นามสกุล จันทร์ธรรม เกิดเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ปีฉลู (วันเกิดจริง วันศุกร์ที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๔ ตรงกับวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑๒) ณ บ้านเลขที่ ๔๕ หมู่ที่ ๒ บ้านคลอง ตำบลอ่างทอง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

โยมบิดา นายสนอง จันทร์ธรรม มีอาชีพเป็นข้าราชการกรมป่าไม้ โยมมารดา นางพลอย น้ำดอกไม้ มีอาชีพค้าขาย ท่านเป็นบุตรคนแรก ในจำนวนพี่น้อง ๒ คน โดยคนเล็กเป็นผู้หญิง ชื่อ วาสนา จันทร์ธรรม และมีพี่น้องต่างบิดากันอีก ๓ คน ในตระกูล ถนอมเกียรติ

ครอบครัวฝ่ายโยมปู่ เป็นคนจีนโพ้นทะเล เดินทางมาค้าขายที่ปากน้ำโพ ชื่อ ปู่กิมซือ แซ่ลิ้ม

ครอบครัวฝ่ายโยมย่า ชื่อ ย่าทรัพย์ จันทร์ธรรม เป็นคหบดีเจ้าของท่าทรายวัดไทรใต้ จังหวัดนครสวรรค์ รกรากเดิม มาจากบ้านดักทะนน จังหวัดชัยนาท มีบุตรธิดา ๗ คน เป็นชาย ๕ คน หญิง ๒ คน คือ ป้าบุญช่วย ป้าเช้า ป้าชั้น ลุงสนิท พ่อสนอง น้าแป๋ว น้าวิเชียร เหลือน้าแป๋วคนเดียว นอกนั้นเสียชีวิตหมดแล้ว

ครอบครัวฝ่ายโยมตาและโยมยาย มีอาชีพทำนาอยู่ที่บ้านคลอง ตำบลอ่างทอง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ตาชื่อ ตาไหล น้ำดอกไม้ ยายชื่อ ยายสน น้ำดอกไม้ มีธิดาคนเดียว คือ นางพลอย น้ำดอกไม้

ชีวิตไม่ได้อยู่กับโยมพ่อและโยมแม่ ถูกเลี้ยงโดยโยมยายมาตั้งแต่แบเบาะ เพราะโยมพ่อต้องไปทำหน้าที่ราชการ ส่วนโยมแม่ต้องไปช่วยกิจการของครอบครัวฝ่ายโยมย่า

คุณปู่กิมซือ แซ่ลิ้ม

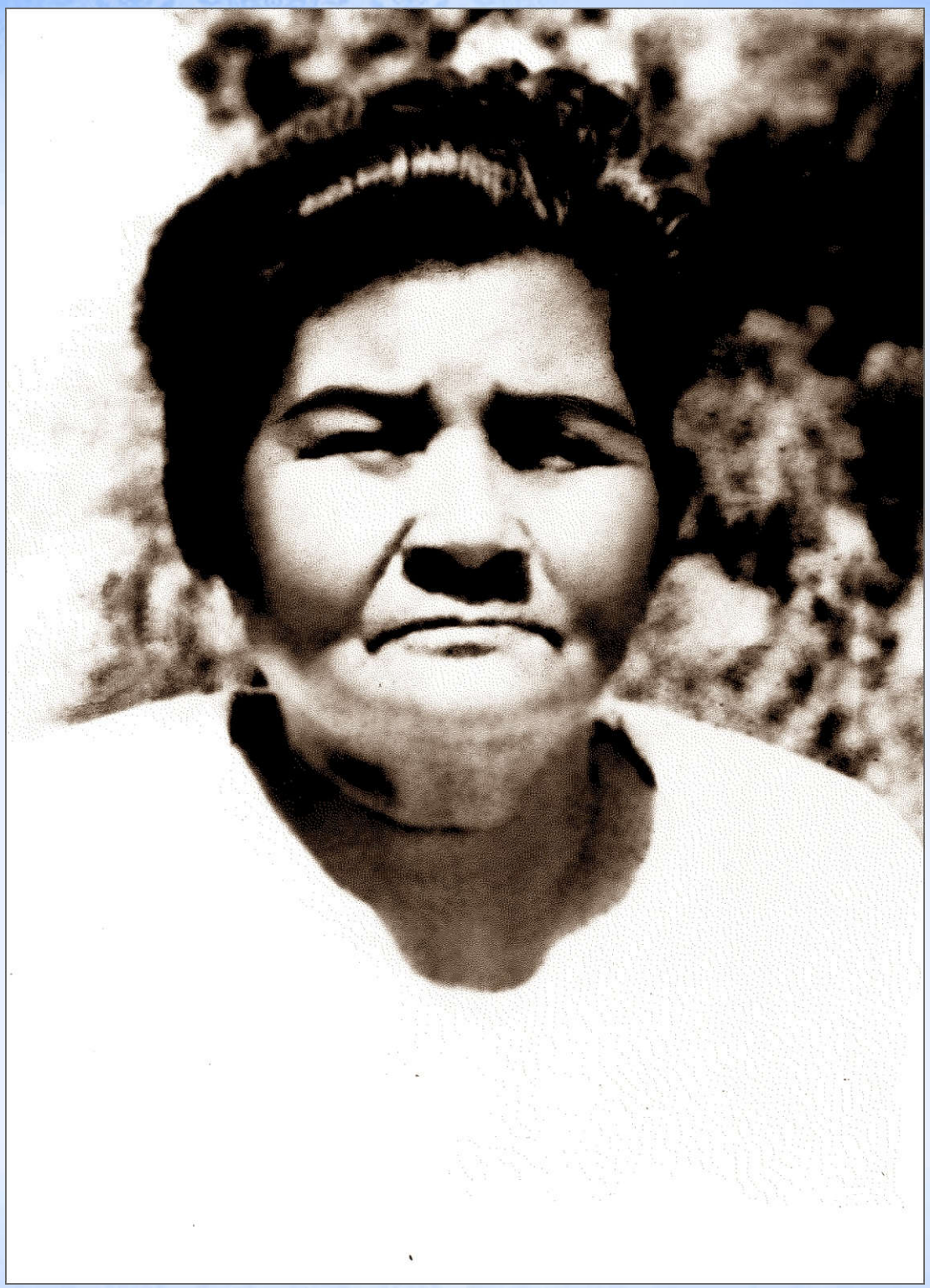

คุณย่าทรัพย์ จันทร์ธรรม

คุณยายสน น้ำดอกไม้ คุณยายผู้เลี้ยงมาตั้งแต่แบเบาะ

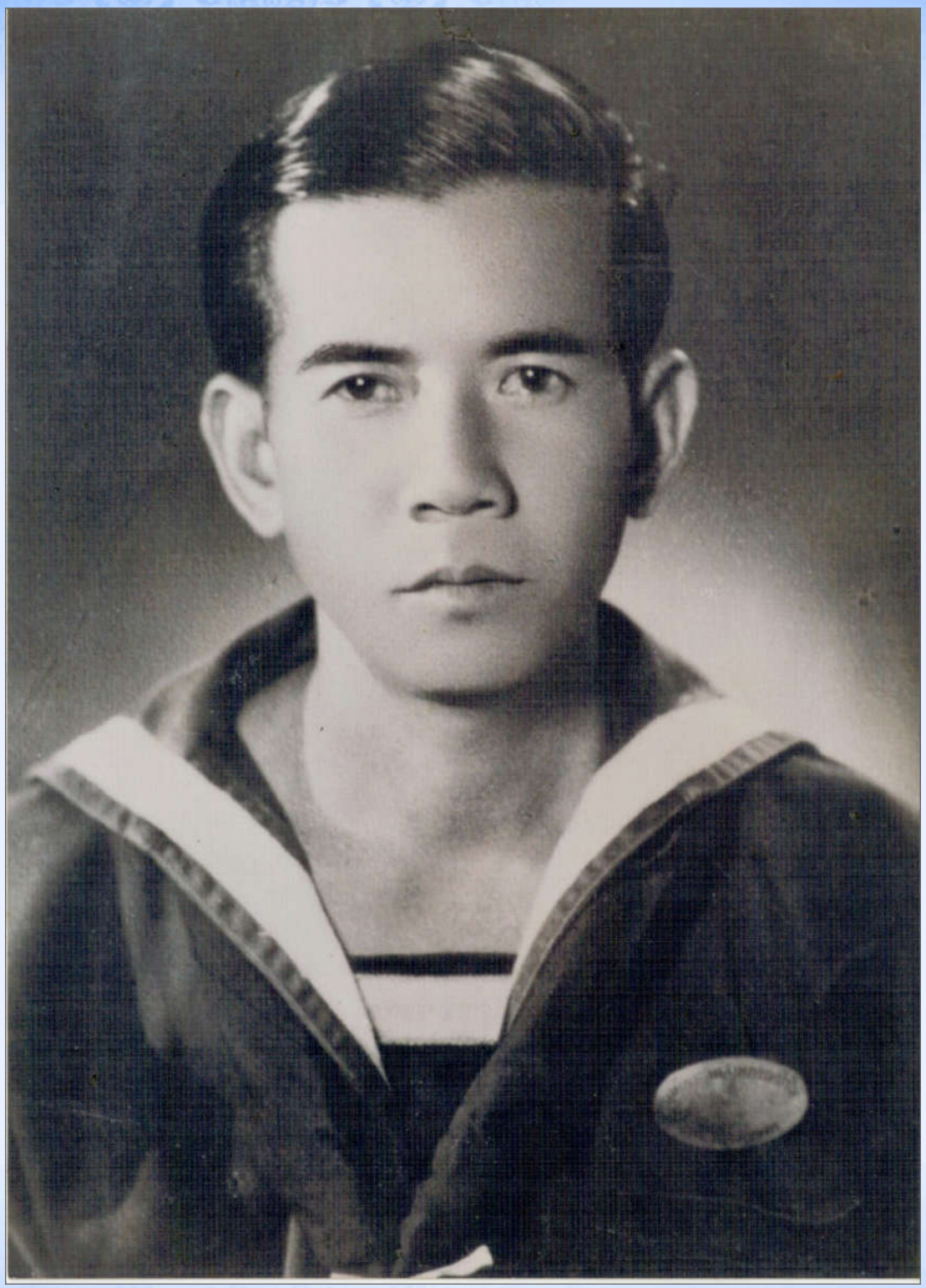

นายสนอง จันทร์ธรรม โยมบิดา

นางพลอย น้ำดอกไม้ โยมมารดา

เมื่อยังเป็นเด็กชายเสนีย์ จันทร์ธรรม

มูลเหตุแห่งการออกบรรพชา

เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนวัดบ้านคลอง โรงเรียนประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานในสมัยนั้นแล้ว จึงไปศึกษาต่อชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ – ๖ – ๗ (ป.๗) ที่โรงเรียนวิมลประชาราษฎร์ (บ้านหนองขี้วัว) ติดถนนสายเอเซีย สมัยก่อนการเดินทางลำบาก ระยะทางจากหมู่บ้าน มาโรงเรียนประมาณ ๑๒ กิโลเมตร ผู้ที่จะออกมาเรียนต่อได้ จึงต้องอาศัยรถจักรยานยนต์เท่านั้น มีเด็กในหมู่บ้านจำนวน ๖ คน มีโอกาสออกมาเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น

จนขึ้นชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ รถจักรยานยนต์ที่ใช้เป็นพาหนะขี่ไปโรงเรียนเกิดหาย ไม่สะดวกที่จะออกมาเรียนต่อ จำต้องออกจากโรงเรียนมาเลี้ยงกระบือ ซึ่งพี่ชายคนโตให้มา เช้านำกระบือออกคอกไปอาบน้ำ สายนำกระบือไปเลี้ยง เย็นไล่กระบือกลับบ้าน ถือธรรมชาติ คือ นกกาเหว่าร้อง เป็นอาณัติสัญญาณว่ากลับบ้านได้ มีกระบืออยู่ ๘ ตัว รวมกับกระบือของผู้อื่นเป็นฝูงใหญ่ มีนับร้อยตัว และช่วยทำไร่ทำนาในวัยเพียงแค่ ๑๒ – ๑๓ ปี เท่านั้น

ต่อมา มีผู้ใจบุญ คือ ลุงโพธิ์ เห็นความลำบาก เกิดความสงสารเด็กน้อย จึงชักชวนไปบรรพชาเป็นสามเณรที่วัดมงคลรัตนาราม (วัดหนองน้ำเขียว) ตำบลท่างิ้ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งขณะนั้นมี พระครูใบฎีกาลำพวน เป็นเจ้าอาวาส (ท่านเป็นเกจิอาจารย์สายเหนียว)

พระครูใบฎีกาลำพวนได้นำไปบรรพชาก่อนพิธีเสาร์ห้าซึ่งมีการจัดงานใหญ่โตที่วัดเทพสถาพร สมัยนั้น พระอุปัชฌาย์หายาก ต้องใช้เวลารวบรวมนาคให้ได้พอสมควรก่อน จึงจะนิมนต์พระอุปัชฌาย์มาทำพิธีบรรพชาอุปสมบทพร้อมกันหลาย ๆ นาค

บรรพชา

บรรพชา เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ขณะมีอายุ ๑๓ ปี ณ อุทกเขปสีมา แพโบสถ์น้ำ วัดเทพสถาพร ตำบลบ้านแดน อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ โดยมี

- **พระศรีวรคุณ (นวล วิทิโต)** วัดมณีชลขันธ์ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นพระอุปัชฌาย์
- **พระครูอุทัยศีลคุณ (อุทัย ภาณุทโย)** วัดเทพสถาพร อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ เป็นพระศีลาจารย์

พระศรีวรคุณ (นวล วิทิโต)

วัดมณีชลขันธ์ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

พระอุปัชฌาย์ผู้ให้บรรพชาเป็นสามเณร

พระครูอุทัยศีลคุณ (อุทัย ภาณุทโย) พระศีลาจารย์และพระอาจารย์ผู้ดูแลขณะเป็นสามเณร

ขณะยังเป็นสามเณรเสนีย์ จันทร์ธรรม

เมื่อพระครูใบฎีกาลำพวนนำไปบรรพชาที่วัดเทพสถาพรแล้ว ได้นำกลับมาอยู่ที่วัดมงคลรัตนาราม ซึ่งสมัยนั้นเป็นโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ มีสามเณรอยู่ศึกษาเล่าเรียนที่วัดแห่งนี้นับร้อยรูป

อยู่ที่วัดมงคลรัตนารามได้สองอาทิตย์ ท่านพระครูใบฎีกาลำพวนก็ปลีกวิเวกหายตัวไป เพราะรับภาระไม่ไหว จึงได้ย้ายไปอยู่ที่วัดเทพสถาพรกับพระครูอุทัยศีลคุณ (อุทัย ภาณุทโย) เมื่อครั้งยังเป็นพระครูวินัยธร อุทัย ภาณุทโย

เมื่อยังเป็นสามเณรน้อย ชอบศึกษาประวัติครูบาอาจารย์สายกัมมัฏฐาน และชอบค้นคว้าหนังสือเกี่ยวกับอักขระขอม หัดเขียน สอบถามจากหลวงพ่อ จึงอ่านอักขระขอมได้บ้าง วันหนึ่ง ได้มีโอกาสอ่านหนังสือประวัติของท่านพ่อลี ธมฺมธโร วัดป่าคลองกุ้ง จังหวัดจันทบุรี จึงมีจิตใฝ่ฝันว่าอยากจะออกธุดงค์กัมมัฏฐาน

ต่อมา มีพระอาจารย์สวัสดิ์ ซึ่งเป็นสหายทางธรรมกับหลวงพ่อพระครูวินัยธร อุทัย มาจากอำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร ท่านได้ชักชวนไปเที่ยวธุดงค์กัมมัฏฐานที่จังหวัดจันทบุรี จึงเข้าไปกราบลาหลวงพ่อพระครูอุทัย ท่านห้ามไม่ให้ไปเพราะเห็นว่ายังเล็กอายุแค่ ๑๓ – ๑๔ ปี ยังไม่มีภูมิความรู้อะไร นักธรรมก็ยังไม่ได้เรียน เมื่อท่านปิดประตูห้อง สามเณรน้อยจึงคว้ากลด บาตร กาน้ำออกเดินทางติดตามพระอาจารย์สวัสดิ์ไปจังหวัดจันทบุรี

เมื่อเดินทางถึงวัดป่าคลองกุ้ง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ไปกราบพระอาจารย์มหาเข้ม เจ้าอาวาสวัดป่าคลองกุ้ง พระอาจารย์มหาสันติ ผู้เป็นสหายธรรมกับหลวงพ่ออุทัย ท่านเคยมาบำเพ็ญสมณธรรมในถ้ำที่วัดเทพสถาพร เคยอุปัฏฐากรับใช้ท่าน เมื่อเห็นหน้าท่านจึงจำได้ และพระอาจารย์สังคม ท่านได้จัดที่พักให้ตามสมควร

จากนั้น ออกธุดงค์ไปแถวน้ำตกเขากระทิง ไปกราบท่านพ่อสมชาย วัดเขาสุกิม ท่านพ่อถวิล วัดยางระหงส์ พระอาจารย์เจือ วัดสุนทราวาส ไปพักอยู่กับหลวงปู่เจี๊ยะ วัดเขาแก้ว ระยะหนึ่ง และไปกราบหลวงพ่อท่านเจ้าคุณ พระภาวนาพิศาลเถร (ประทุม) วัดทรายงาม หลวงพ่อท่านเจ้าคุณฯ เป็นสหายธรรมกับหลวงพ่อพระครูอุทัยศีลคุณ

มาอยู่วัดสัมพันธวงศ์

ช่วงใกล้เข้าพรรษา ชักชวนกันเพื่อจะเดินทางกลับจังหวัดนครสวรรค์ ท่านพระอาจารย์สวัสดิ์ ชวนไปกราบพระครูประจักษ์ตันตยาคม (เฉลา ตนฺติเวที) วัดคีรีภาวนาราม ตำบลพลา อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง ท่านชวนให้อยู่ จำพรรษาช่วยงานที่วัดคีรีภาวนารามสัก ๓ เดือน จึงตกลงอยู่จำพรรษาที่นี่ในปีนั้น

คราวแรก คิดว่าจะอยู่จำพรรษาที่วัดคีรีภาวนารามสักปีเท่านั้น แต่ด้วยบารมีธรรมเก่าส่งเสริม ได้อยู่จำพรรษาช่วยสนองงานหลวงพ่อเฉลาถึง ๗ ปี โดยทำหน้าที่เป็นเลขานุการเจ้าคณะอำเภอจังหวัดระยอง (ธรรมยุต) ทำหน้าที่รับภาระทุกอย่างในวัดตั้งแต่เป็นสามเณร ไม่ว่าจะเป็นการร่างหนังสือ พิมพ์เอกสารราชการทุกอย่าง เป็นที่มาทำให้มีโอกาสได้รู้จักวัดสัมพันธวงศ์และพระเถระในวัดสัมพันธวงศ์ เพราะวัดคีรีภาวนาราม เป็นหนึ่งในวัดธรรมยุตของจังหวัดระยองยุคแรก ที่เกิดขึ้นจากดำริของ พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสกเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ แม้พระเดชพระคุณจะมรณภาพไปแล้ว แต่ครูบาอาจารย์พระเถระวัดสัมพันธวงศ์กับวัดธรรมยุตในจังหวัดระยอง ยังมีการติดต่อสัมพันธ์ไปมาระหว่างกันอยู่ (จนถึงปัจจุบัน)

ทั้งได้มีโอกาสรู้จักกับ ท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สมชาย วรชาโย) วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ยังมีสมณศักดิ์เป็น พระครูปลัดอรรถจริยานุกิจ

เมื่อเข้ามาอยู่กรุงเทพมหานครแล้ว ได้มีโอกาสรับใช้สนองงานการพระศาสนามาตามลำดับ และเมื่อครั้งที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวรเมธี เมตตาตั้งให้เป็นฐานานุกรมที่พระครูปลัดศรีธรรมวัฒน์

หลังจากจำพรรษาที่วัดคีรีภาวนารามมาถึง ๗ ปี แล้ว ปีที่ ๘ ได้เดินทางกลับภูมิลำเนาบ้านเกิดที่จังหวัดนครสวรรค์ หลวงพ่อพระครูอุทัยเป็นห่วงลูกศิษย์ อยากให้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มเติม จึงส่งให้ไปดูสถานที่เรียนวัดเขาพุราง จังหวัดกาญจนบุรี สุดท้ายไม่สัปปายะสำหรับตน จึงเข้ามาศึกษาที่วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร โดยมากราบท่านพระครูปลัดจำนงค์ ธมฺมจารี กุฏิมณีคุณ วัดสัมพันธวงศ์ ด้วยการประสานงานช่วยเหลือของคุณโยมลุงบุรี เชวงวนิช

ท่านพระอาจารย์ได้เมตตานำไปฝากกับ ท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ เมื่อยังมีสมณศักดิ์เป็น พระธรรมบัณฑิต ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้เมตตารับให้อยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์พร้อมเพื่อนสามเณรอีกสองรูป มีท่านพระครูปลัดจำนง ธมฺมจารี เป็นอาจารย์ผู้ดูแล

โดยปีแรก ต้องทำตามระเบียบของวัด คือ สวดมนต์ฉบับหลวง ๓๐ เลข ต้องสอบว่าเดี่ยวและสอบว่าหมู่จนผ่าน จากนั้น อาจารย์จะออกใบรับรองให้ เพื่อนำเข้าไปถวายตัวกับท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ผู้เป็นเจ้าอาวาส ตั้งฉายา (ผู้เป็นสามเณรมาอยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์ จะได้รับฉายาตั้งแต่สอบสวดมนต์ผ่าน) และรับเข้าสังกัดในวัด

ด้วยเหตุนี้ จึงมีโอกาสได้เข้ามาอยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์ ภายใต้ร่มเงาแห่งเมตตาของท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ มีโอกาสได้รับใช้สนองพระเดชพระคุณมาจนถึงกาลที่ท่านมรณภาพ และช่วยสืบต่อการพัฒนาต่าง ๆ ของวัดสัมพันธวงศ์มาจนถึงปัจจุบัน

ท่านเจ้าคุณ พระราชสารเวที ได้กล่าวสรุปเกี่ยวกับอัตตชีวประวัติในตอนท้ายไว้ว่า

"ความรู้ความสามารถต่าง ๆ ที่สามารถช่วยสืบต่องานต่าง ๆ มาได้ถึงปัจจุบัน ด้วยได้รับความเมตตาจากท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระเดชพระคุณอาจารย์ ชีวิตจึงเจริญงอกงามในพระศาสนา มีหน้าที่การงานทางคณะสงฆ์ เป็นที่รู้จักในสังคมทั้งฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักร ทั้งที่วุฒิภาวะการศึกษาน้อย อาศัยประสบการณ์เดินตามรอยพ่อแม่ครูบาอาจารย์ที่เคยอบรมสั่งสอนมา

ชีวิตชอบในทางปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและการมีชีวิตเรียบง่าย มากกว่าการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ชอบทำงานอาสาช่วยการคณะสงฆ์และสังคม มีภูมินักธรรมพอรักษาตนตามพระธรรมวินัยแล้ว จึงไปประสบความสำเร็จในการศึกษาพระปริยัติธรรมในชั้นที่สูงขึ้น แต่ก็ภูมิใจในวาสนาบารมีตามอัตภาพของตน จึงไม่ขวนขวายอยากมีอยากเป็น เพราะชีวิตเดินทางมาไกลเกินกว่าที่คิดแล้ว อยู่ที่ไหนผู้ใหญ่ให้ความเมตตาก็อุ่นใจ สิ่งที่ได้มาในชีวิตเพราะการสร้างความดีงาม มีความกตัญญูกตเวทีเป็นหลักชัย ชีวิตในสมณเพศจึงได้เจริญวัฒนาสถาพร มีกำลังจะทำงานเพื่อพระศาสนา คณะสงฆ์ และสังคมต่อไป ได้มีโอกาสสานงานของพระบูรพาจารย์ให้สำเร็จลุล่วงก็พอใจแล้ว

ตลอดระยะเวลาที่ข้าพเจ้าได้เข้ามาอาศัยร่มเงาในพระศาสนานี้เกือบ ๖๐ ปี ข้าพเจ้าขออนุโมทนาสาธุการ ขอบพระคุณ อันสูงยิ่ง ต่อบุคคลเหล่านี้ ที่ได้อุปถัมภ์ค้ำจุนสามเณรน้อย พระภิกษุน้อย จนทำให้ข้าพเจ้าเจริญรุ่งเรือง งอกงามไพบูลย์ในพระศาสนา มาตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน จะครบ ๕ รอบ ๖๐ ปี ข้าพเจ้าขออนุญาตกล่าวนามของท่านทั้งหลายไว้ เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวที และเป็นทิฏฐานุคติแก่ข้าพเจ้า เพราะท่านทั้งหลายเป็นผู้ให้โอกาส และให้ชีวิตที่ดีงาม เปรียบประดุจบิดามารดาคนที่สองก็ว่าได้ เพราะท่านเป็นทั้งครูบาอาจารย์ เป็นทั้งกัลยาณมิตร ที่ประเสริฐสุดของข้าพเจ้า ขอจารึกไว้ในหนังสือนี้

๑. เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถาวรมหาเถระ สมเด็จพระอุปัชฌาย์

๒. เจ้าประคุณ สมเด็จพระธีรญาณมุนี วรชายมหาเถระ ผู้ให้แนวทางชีวิตมาตั้งแต่ต้น

๓. เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ อคฺคชินมหาเถระ ผู้เป็นกำลังใจสนับสนุนมาตลอด

๔. พระพรหมเมธี ธมฺมจารี พระอาจารย์ผู้ให้ชีวิตความเป็นอยู่ จนทำให้มีวันนี้

๕. พลเรือเอก เทียม คุณแม่เนียม มกรานนท์ โยมผู้เป็นเจ้าภาพการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ

๖. คุณอมรา เจียรวนนท์ ภรรยาคุณวัลลภ เจียรวนนท์ โยมผู้ดูแลตั้งแต่สามเณร อยากได้อะไรจัดหาให้หมด

๗. คุณหญิงสุจิตรา จิราธิวัฒน์ และครอบครัว ให้ความอุปถัมภ์

๘. พลเอก ภูดิส - คุณนาถนภา ทัตติยโชติ และครอบครัว ตลอดระยะเวลาเกือบ ๒๐ ปี ได้รับความเมตตาอุปถัมภ์งานบุญมาตลอดไม่เคยปฏิเสธบุญ

๙. คุณสมบัติ เพ็ชรตระกูล อุปถัมภ์ดูแลยานพาหนะมาตลอด

๑๐. ดร.รัตนา สมสกุลรุ่งเรือง ประธานมูลนิธิร่วมกตัญญู ผู้เป็นมหาอุบาสิการ่วมสร้างบารมีไว้ในพระศาสนา วัดสัมพันธวงศ์ จำนวนสิบกว่าล้านบาท

๑๑. คุณสุรเดช ลิ้มพานิชย์ (หมึก ท่าพระจันทร์) ผู้ร่วมสร้างพิพิธภัณฑ์ฯจำนวนห้าล้านห้าแสน

๑๒. คุณสุกัญญ์วรา ไพศาลฐิติรัชช์ อ.ปู่ภุชงค์ ผู้ถวายรถยนต์ ไว้ใช้ในกิจการพระศาสนา

๑๓. ครบครัวสุนทรจิตต์เจริญ ครอบครัวสิทธิวรกุล ผู้ถวายภัตตาหารมาตลอด

จึงขอจารึกนามของท่านไว้ในหัวใจ และจะเป็นพลังให้ข้าพเจ้าทำงานสืบพระศาสนาต่อไป และทำคุณประโยชน์แก่สาธารณะทั่วไป”

สามพระเถระผู้เมตตาส่งเสริมสนับสนุนมาตลอด

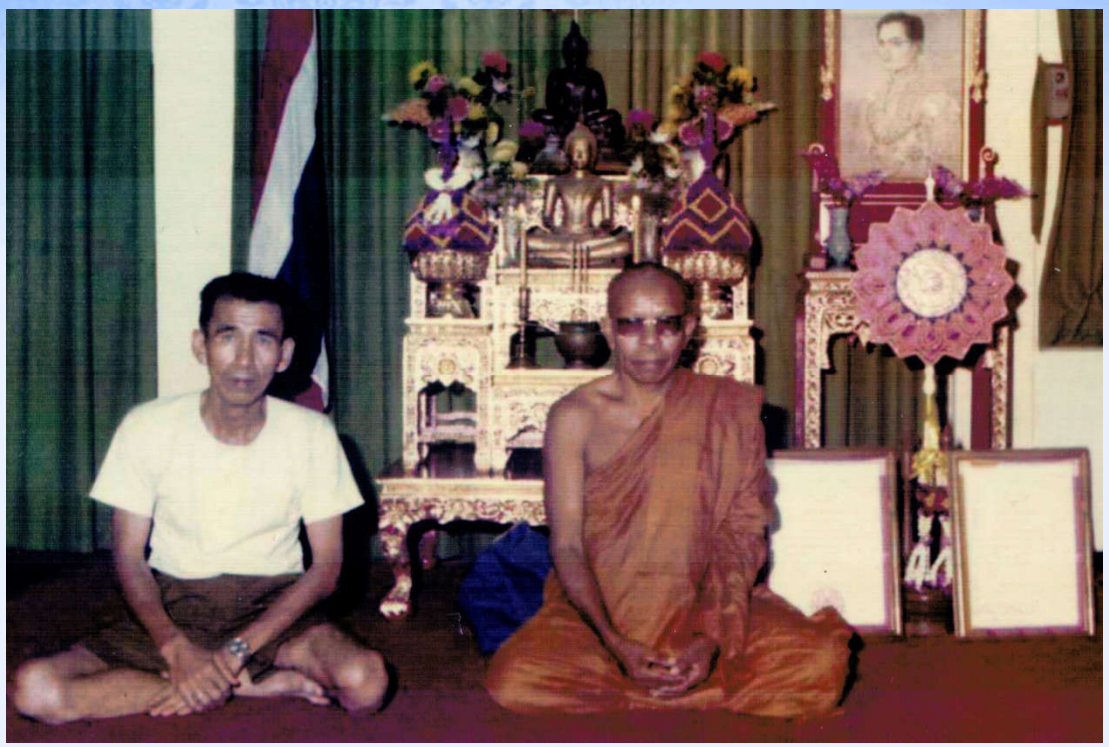

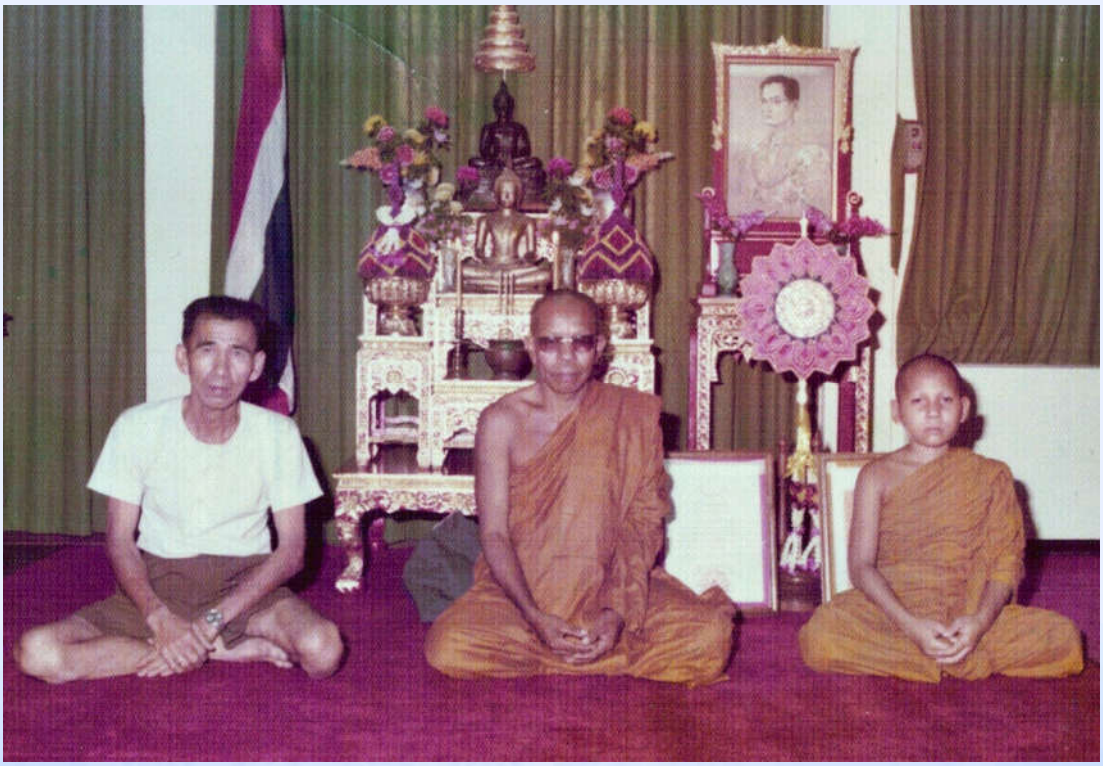

พระครูประจักษ์ตันตยาคม (เฉลา) และคุณลุงบุรี เชวงวนิช ผู้ประสานงานช่วยฝากให้มาอยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์

อุปสมบท

อุปสมบท เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ ขณะมีอายุ ๒๑ ปี ณ พระอุโบสถวัดสัมพันธวงศ์ แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร โดยมี

- **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวรมหาเถร ป.ธ.๙)** เมื่อยังมีสมณศักดิ์เป็น พระธรรมบัณฑิต เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ เป็นพระอุปัชฌาย์

- **พระเทพสารมุนี (เพชร สารธมฺโม)** เมื่อยังมีสมณศักดิ์เป็น พระปริยัติสารสุธี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์

- **พระพรหมเมธี (จำนงค์ ธมฺมจารี)** เมื่อยังมีสมณศักดิ์เป็น พระครูวิบูลศีลวงศ์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์

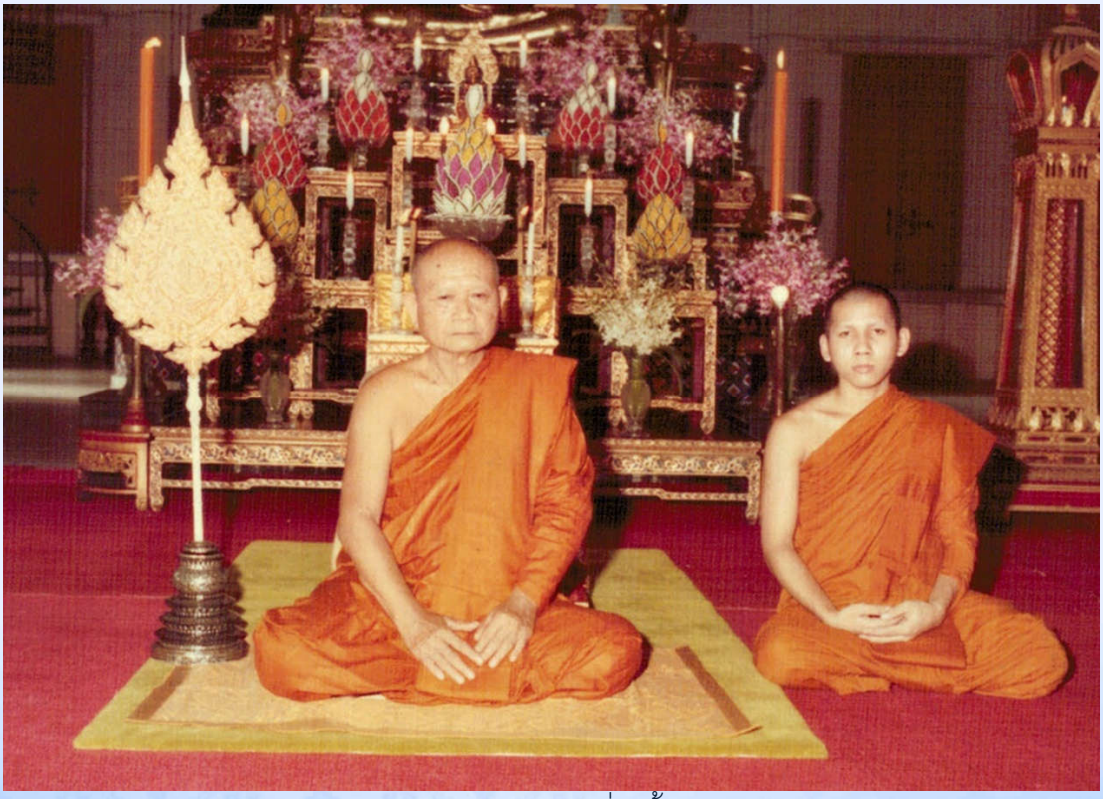

ท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถร) เมื่อครั้งยังเป็น พระธรรมบัณฑิต พระอุปัชฌาย์

ท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถร) พระอุปัชฌาย์ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘

พระมหาเถระและพระเถระผู้เมตตามาตั้งแต่อดีต

การศึกษา

การศึกษาทางโลก

พ.ศ. ๒๕๑๕ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัดบ้านคลอง ตำบลอ่างทอง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๓๐ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนสัมพันธวงศ์ศึกษา และจบการศึกษาด้านการบัญชีและพิมพ์ดีด

การศึกษาพระปริยัติธรรม

พ.ศ. ๒๕๒๑ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก สังกัด วัดคีรีภาวนาราม ตำบลพลา อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง สำนักเรียนคณะจังหวัดระยอง (ธรรมยุต)

งานปกครอง

พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๕๖๑ เป็นรองประธานคณะกรรมการบริหารวัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๕๖๑ – ปัจจุบัน เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

หน้าที่การงาน

- เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง
- เป็นกรรมการจัดผลประโยชน์วัดสัมพันธวงศ์
- เป็นกรรมการสงฆ์วัดสัมพันธวงศ์
- เป็นเลขานุการวัดสัมพันธวงศ์
- เป็นเลขานุการรองแม่กองธรรมสนามหลวง รูปที่ ๑
- เป็นคณะกรรมการบริหารสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง
- เป็นผู้ทำหน้าที่ในการต่าง ๆ ตามที่วัดสัมพันธวงศ์และคณะสงฆ์ได้มอบหมาย

แต่งตั้งผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง

ที่ ๓๒ /๒๕๓๘

อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๓๒ แห่งกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๖ (พ.ศ. ๒๕๓๕) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และตามมติมหาเถรสมาคม ในการประชุมครั้งที่ ๓๐/๒๕๓๘ เมื่อวันที่ ๒๐ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๘

จึงแต่งตั้งให้ พระครูธรรมธร โกมิฬทร์ ฉายา สุจเสโน อายุ ๓๔ พรรษา ๑๓ วิทยฐานะ ผ.ธ.เอก วัดสัมพันธวงศ์

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

แขวง สัมพันธวงศ์ เขต สัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

ขอจงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา ตลอดกาลนาน เทอญ

แต่งตั้ง ณ วันที่ ๒๒ เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๘

สมเด็จพระญาณสังวร

(สมเด็จพระญาณสังวร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

คำสั่งเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร-สมุทรปราการ (ธรรมยุต)
ที่ จค.-สป. ๑๐/๒๕๖๑
เรื่อง แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสพระอารามหลวง

อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๔ แห่งกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๙ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๖๑

จึงแต่งตั้งให้ พระราชสารเวที (โกมินทร์) ฉายา สุภเสโน อายุ ๕๘ พรรษา ๓๕ วิทยฐานะ น.ธ.เอก วัดสัมพันธวงศาราม แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

ดำรงตำแหน่ง ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม

มีอำนาจและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๖๑

พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ที่อยู่ในพระอารามดังกล่าวข้างต้น จงอยู่ในโอวาทของผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสที่ได้รับแต่งตั้งแล้วนั้น ซึ่งปฏิบัติการโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม

ขอจงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา ตลอดกาลนาน เทอญฯ

แต่งตั้ง ณ วันที่ ๑๒ เดือน พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๑

เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร-สมุทรปราการ (ธรรมยุต)

เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อคฺคชิโน) มอบใบตราตั้งรักษาการเจ้าอาวาส เมื่อ ๑๒ พ.ย. ๖๑

ถ่ายภาพกับพระสงฆ์วัดสัมพันธวงศ์ เมื่อวันได้รับแต่งตั้งเป็นรักษาการเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

ถวายสักการะแก่พระเถระวัดสัมพันธวงศ์ เมื่อวันรับใบตราตั้งเป็นรักษาการเจ้าอาวาส

รับถวายสักการะจากพระสงฆ์วัดสัมพันธวงศ์ เมื่อวันรับใบตราตั้งเป็นรักษาการเจ้าอาวาส

หน้าที่การงานพิเศษ

- เป็นเจ้าหน้าที่จัดหาทุน สร้างอาคารสุจิณโณ โรงพยาบาลมหานครเชียงใหม่
- เป็นเจ้าหน้าที่จัดหาทุน โครงการสร้างวัตถุมงคลรุ่น"คุ้มเกล้า" โรงพยาบาลพระมงกุฎฯ
- เป็นกรรมการฝ่ายพิธี งานพระราชทานเพลิงศพ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปั๋ง
- เป็นเจ้าหน้าที่มูลนิธิ สุจิณฺโณอนุสรณ์
- เป็นเจ้าหน้าที่มูลนิธิ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ
- เป็นเจ้าหน้าที่มูลนิธิ กองบุญหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ
- เป็นกรรมการจัดหาทุนบูรณะพระอุโบสถวัดสัมพันธวงศ์ สิ้นงบประมาณกว่า ๓๐ ล้านบาท
- เป็นกรรมการจัดสร้างศาลาเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา ซึ่งเครือเจริญโภคภัณฑ์เป็นเจ้าภาพ สร้างถวายแก่วัดสัมพันธวงศ์ สิ้นงบประมาณ ๑๕ ล้านบาท
- จัดหาอุปกรณ์การศึกษามอบให้กับโรงเรียนในถิ่นทุรกันดารเป็นประจำทุกปี
- เป็นผู้สนับสนุนโครงการพัฒนาห้วยองคต อำเภอหนองปรือ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙
- เป็นผู้สนับสนุนโครงการพระราชดำริศูนย์ศิลปาชีพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- เป็นกรรมการจัดหาทุน โครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย ประจำปี ๒๕๔๙ เป็นจำนวนเงิน ๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท
- เป็นอนุกรรมการฝ่ายพัฒนาการศึกษาของมูลนิธิชีวิตสดใส (ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้) ในพระอุปถัมภ์ของ ทูลกระหม่อมหญิง อุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี
- จัดหาทุนมอบให้โรงเรียนในจังหวัดนครราชสีมา โครงการ่มฉัตร
- ทำหน้าที่อื่น ๆ ตามที่วัดสัมพันธวงศ์และคณะสงฆ์มอบหมาย

เมื่อครั้งเข้ากราบหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ณ วัดดอยแม่ปั๋ง จ.เชียงใหม่

ถ่ายร่วมกับพระอาจารย์ พร้อมพระสงฆ์จากวัดสัมพันธวงศ์ และศิษย์กุฏิมณีคุณ

ร่วมในพิธีวางศิลาฤกษ์วิหารเซียน ณ วัดญาณสังวราราม จ.ชลบุรี

ร่วมในพิธีวางศิลาฤกษ์วิหารเซียน ณ วัดญาณสังวราราม จ.ชลบุรี

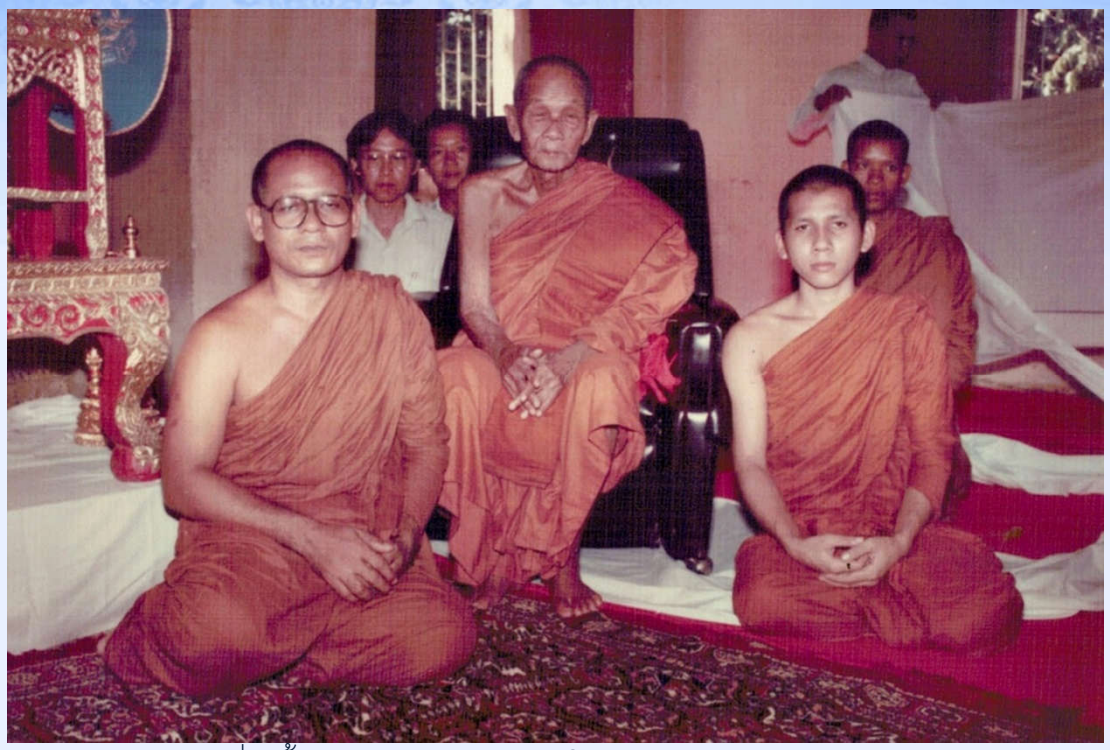

เมื่อครั้งเข้ากราบหลวงปู่ดุลย์ อตุโล ณ วัดบูรพาราม จ.สุรินทร์

ถวายการต้อนรับ เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสนมหาเถร) ณ วัดสัมพันธวงศ์

ถ่ายกับเจ้าประคุณ สมเด็จพระญาณวโรดม (ประยูร สนฺตงฺกุรมหาเถร) วัดเทพศิรินทราวาส

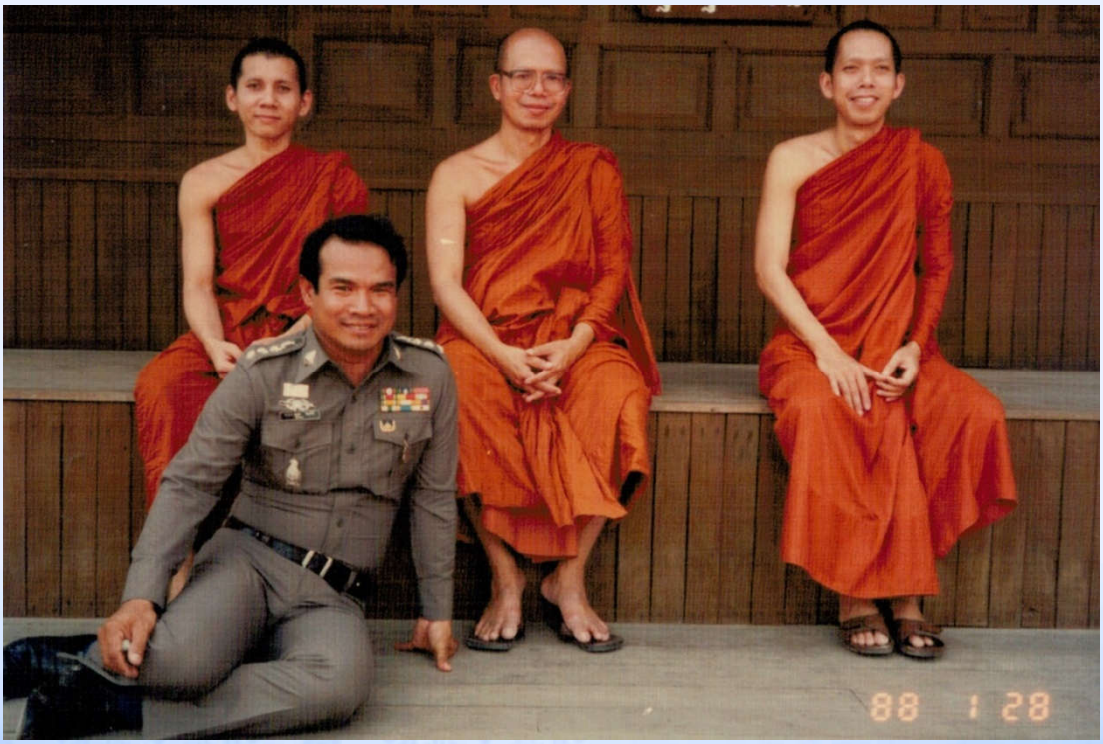

พระมหาเถระและพระเถระผู้เมตตามาโดยตลอด

ถวายอุปัฏฐาก พระสาสนโสภณ (โย ภทฺทิยเถร) วัดเทพศิรินทราวาส ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา

ถ่ายกับพระเถรานุเถระและสหธรรมิก

ร่วมบำเพ็ญกุศลน้อมถวาย สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

ถ่ายกับคุณอมรา เจียรวนนท์ โยมผู้อุปัฏฐากดูแลมาตั้งแต่เป็นสามเณร

เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถร) ใส่บาตรในคราวฉลองอายุฯ ๙๔ ปี พ.ศ. ๒๕๕๔

ขณะรับบาตรจากท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔

เมื่อคราวที่ ดร.เจริญ-คุณหญิงวรรณา สิริวัฒนภักดี เข้ากราบท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ณ วัดสัมพันธวงศ์

ถวายการต้อนรับหลวงพ่อวิริยังค์ เมื่อคราวมาถวายสักการะเจ้าประคุณสมเด็จฯ ณ วัดสัมพันธวงศ์

พิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดสัมพันธวงศ์

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๓

เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ในวันยกเสาเอก-เสาโท อุโบสถ

ณ วัดป่ามหาวีรวงศ์ จ.สระบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๑

เป็นประฝ่ายสงฆ์ประกอบพิธีเริ่มก่อสร้างพุทธบัลลังก์

ภายในอุโบสถวัดป่ามหาวีรวงศ์ จ.สระบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๔

มอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนโรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์ และโรงเรียนในเขตสัมพันธวงศ์

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๓

กิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ที่ท่านเจ้าคุณฯ ได้บำเพ็ญมาตลอด

ไม่ว่าจะเป็นการปล่อยโคกระบือมอบให้เกษตรกร การมอบสิ่งของช่วยเหลือประชาชนในภาวะต่าง ๆ

งานเผยแผ่

- ปฏิบัติศาสนกิจเป็นพระธรรมทูตในประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นเวลา ๒ ปี
- ปฏิบัติศาสนกิจเปิดสอบธรรมสนามหลวงในประเทศมาเลเซีย
- ปฏิบัติศาสนกิจเปิดสอบธรรมสนามหลวงในประเทศสหรัฐอเมริกาและออสเตรเลีย
- ปฏิบัติศาสนกิจดูงานพระพุทธศาสนาในหลายประเทศ เช่น ญี่ปุ่น จีน ไต้หวัน ศรีลังกา สิงคโปร์ ฮ่องกง พม่า อินเดีย เนปาล เป็นต้น
- เป็นกรรมการจัดงานอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติในโอกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๙
- ปฏิบัติหน้าที่ด้านการเผยแผ่อื่น ๆ ตามที่วัดสัมพันธวงศ์และคณะสงฆ์ได้มอบหมาย

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็น พระปลัด ฐานานุกรมใน พระวิบูลธรรมาภรณ์ (ธมฺมจารี) วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็น พระครูธรรมธร ฐานานุกรมใน พระอุดมญาณโมลี (ถาวโร) วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็น พระครูวินัยธร ฐานานุกรมใน พระอุดมญาณโมลี (ถาวโร) วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็น พระครูปลัดศรีธรรมวัฒน์ ฐานานุกรมใน พระธรรมวรเมธี (วรชาโย) วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็น พระครูปลัดสุวัฒนมงคลคุณ ฐานานุกรมใน พระอุดมญาณโมลี (ถาวโร) วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็น พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์ ฐานานุกรมใน สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวโร) วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระสุทธิสารเมธี

พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชสารเวที

เมื่อวันได้รับพระราชทานตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุทธิสารเมธี

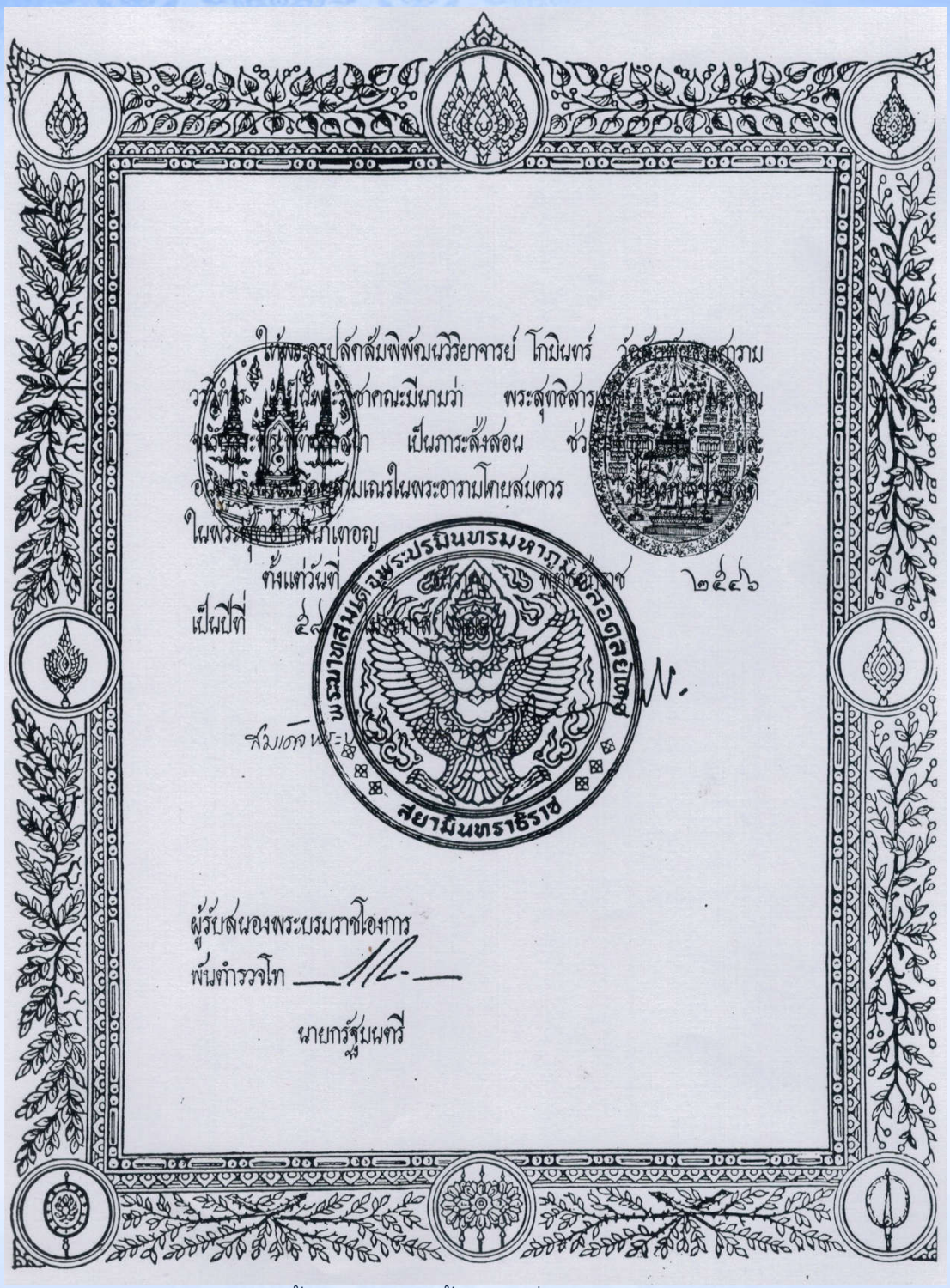

ให้พระครูปลัดสัมพิพัฒผวิรยาจารย์ โกมิผทร์ วัดสัมพันธวงศาราม
วรวิหาร เป็นพระราชาคณะมีนามว่า พระสุทธิสารเมธี
[illegible] เป็นภาระสั่งสอน ช่วย[illegible]
อ[illegible]ในพระอารามโดยสมควร [illegible]
ในพระพุทธศาสนาเทอญ
ตั้งแต่วันที่ [illegible] พุทธศักราช ๒๕๔๖
เป็นปีที่ ๕๖ [illegible]

สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
มหาสยามินทราธิราช

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
พันตำรวจโท

นายกรัฐมนตรี

ตราตั้งพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุทธิสารเมธี

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖

ให้พระสุทธิสารเมธี เป็นพระราชสารเวที ปฏิบัติศาสนกิจ
ยังคณะสงฆ์ ณ วัดสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะชั้นราช
สถิต ณ วัดสัมพันธวงศาราม วรวิหาร พระอารามหลวง มีราชาคณะศักดิ์
ตั้งจาตุรงคสันนิบาต ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑
พระครูสมุห์ ๑ พระครูบัญฑิต ๑ ขอพระคุณจงรับพระพุทธศาสนา
เป็นสาระสังสอน ช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณร
ในพระอารามโดยสมควร จงวิบูลย์ศิวัสดิ์ในพระพุทธศาสนาเทอญ

ตั้งแต่วันที่ ๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑
เป็นปีที่ ๖๓ ในรัชกาลปัจจุบัน

สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

รองนายกรัฐมนตรี

ตราตั้งพระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชสารเวที

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑

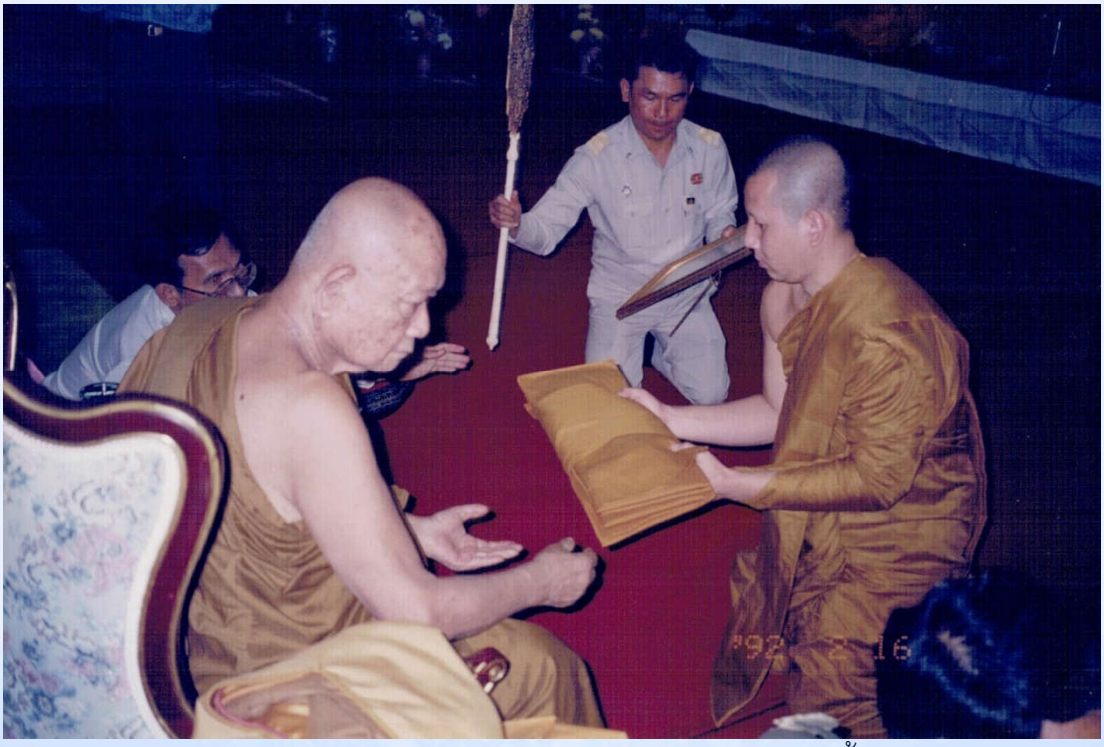

เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถร) ประทานพัดยศ ตราตั้ง และผ้าไตร
ในคราวที่ได้รับการตั้งฐานานุกรมเป็น พระครูปลัดสุวัฒนมงคลคุณ ฐานานุกรมใน พระอุดมญาณโมลี

เมื่อครั้งเข้ารับพัดและตราตั้งที่ “พระครูวินัยธร”

ถวายสักการะสมเด็จพระธีรญาณมุนี เมื่อครั้งได้รับการตั้งเป็น พระครูปลัดศรีธรรมวัฒน์

เมื่อคราวเป็น พระครูปลัดศรีธรรมวัฒน์ พระครูปลัดชั้นธรรม ใน พรธรรมวรเมธี (วรชาโย)

เมื่อครั้งเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุทธิสารเมธี

โครงการสำคัญ

พ.ศ. ๒๕๓๔ **เป็นที่ปรึกษาโครงการพระพุทธนาคบริรักษ์ ปางนาคปรก ประจำพระชนมวาร** สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสทรงเจริญพระชนมายุ ๓๖ พรรษา วันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๔

พ.ศ. ๒๕๕๓ **เป็นประธานดำเนินการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ คุณแม่บุญเรือน โตงบุญเติม** เป็นอาคารเรือนไทย งบประมารการก่อสร้างทั้งหมด จำนวน ๒๐ ล้านบาท บริจาคทุนทรัพย์ร่วมสมทบทุนโดย ดร.รัตนา สมสกุลรุ่งเรือง ประธานมูลนิธิร่วมกตัญญู ดร.สนธยา กล่อมเปลี่ยน มูลนิธิสิริวัฒนภักดี และคณะศรัทธา จำนวน ๑๐ ล้านบาท

เป็นประธานจัดสร้างห้องพิพิธภัณฑ์ ชั้นล่าง อุปถัมภ์ทุนทรัพย์เป็นเจ้าภาพ โดย คุณกฤตย์ รัตน์รักษณ์ คุณสุรเดช ลิ้มพาณิชย์ (หมึกท่าพระจันทร์) และเพื่อนๆ ร่วมหาทุนบริจาค จำนวน ๕ ล้าน ๕ แสนบาทเศษ

พ.ศ. ๒๕๕๖ **เริ่มบูรณะตึกมงคลวิทยา (หอไตร) ชั้นล่าง** ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จำนวน ๔ ล้านบาทเศษ และคณะศรัทธาร่วมบริจาคเพิ่มเติม จำนวน ๕ ล้านบาทเศษ

พ.ศ. ๒๕๖๓ **จัดหาทุนในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถระ)** อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ จำนวน ๒๓ ล้านบาทเศษ

พ.ศ. ๒๕๖๑ **เป็นผู้ลงนามอนุมัติให้ดำเนินการและเป็นประธานที่ปรึกษา โครงการก่อสร้างวัดป่ามหาวีรวงศ์ (ถาวรานุสรณ์)** ตำบลชะอม อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นวัดสาขาของวัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๕๖๔ **จัดสร้างอาคารหอบูรพาจารย์ น้อมถวาย เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ และบูรพูปัธยาจารย์ของวัดทุกรูป** สิ้นงบประมาณ จำนวน ๑๕ ล้านบาทเศษ บริจาคทุนทรัพย์ร่วมสมทบทุนโดย ดร.รัตนา สมสกุลรุ่งเรือง ประธานมูลนิธิร่วมกตัญญู จำนวน ๕ ล้าน ๖ แสนบาท

พ.ศ. ๒๕๖๔ **ได้รับงบประมาณจากกรมศิลปากร เพื่อบูรณะ "ตึกพุ่มเทียนประสิทธิ์ พ.ศ. ๒๔๖๙"** จำนวน ๑๑ ล้านบาทเศษ

ศาลาทรงไทยพิพิธภัณฑ์คุณแม่บุญเรือน โตงบุญเติม

ถาวรวัตถุประดิษฐานสิ่งสักการะมงคลที่ท่านเจ้าคุณฯ ได้สร้างไว้ สิ้นงบประมาณกว่า ๓๐ ล้านบาท
พร้อมเปิดให้พุทธสาสนิกชนมากราบไหว้ขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล

เจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นประธานประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารเรือนไทย

โดยมี ดร.รัตนา สมสกุลรุ่งเรือง ประธานมูลนิธิร่วมกตัญญูเป็นเจ้าภาพ

พิธีถวายอาคารเรือนไทย (อาคารคุณแม่บุญเรือน โตงบุญเติม)

โดยมี ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นประธานรับถวายจาก ดร.รัตนา สมสกุลรุ่งเรือง เจ้าภาพ

เจ้าประคุณ สมเด็จพระธีรญาณมุนี (วรชาโย) และ เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อคฺคชิโน)
เป็นประธานประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารพิพิธภัณฑ์ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถร)

เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อคฺคชิโน) เป็นประธานประกอบพิธียกเสาเอก-เสาโท

อาคารพิพิธภัณฑ์ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถร)

คณะเจ้าภาพ คณะศิษย์ และผู้ร่วมอุปถัมภ์การก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ฯ
ในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารพิพิธภัณฑ์ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถร)

แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

พิพิธภัณฑ์พระบูรพาจารย์วัดสัมพันธวงศ์

หอบูรพาจารย์ เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวรมหาเถร ป.ธ.๙)

พิพิธภัณฑ์ คุณแม่บุญเรือน โตงบุญเติม

ณ วัดสัมพันธวงศ์ เขตสัมาพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

ท่านเจ้าคุณ พระราชสารเวที (ณัฐเมธี สุภเสโน) ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ ได้เป็นประธานก่อสร้างพิพิธภัณฑ์สำคัญของวัดสัมพันธวงศ์ เป็นสะพานบุญชักชวนพุทธศาสนิกชนบริจาคทุนทรัพย์จำนวนกว่าสามสิบล้านบาท สร้างถาวรวัตถุเห่านี้ เพื่อให้เป็นที่พึ่งทางจิตใจ มากราบไหว้ขอพรตามปรารถนา

บัดนี้ พิพิธภัณฑ์สำคัญของวัดได้ก่อสร้างเสร็จแล้ว จึงขอเชิญชวนพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย มาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และมากราบพระขอพรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ในเวลา ๐๘.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. ได้ทุกวัน ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

- ชมพิพิธภัณฑ์ของสะสมเก่าแก่ของวัดสัมพันธวงศ์ และชมภาพเขียนลายรดน้ำ ปฐมสมโพธิ์ ซึ่งจำลองภาพมาจากพระอุโบสถหลังเดิม โดยฝีมือช่างผู้ชำนาญการแห่งยุค

- กราบพระขอพรกับหลวงพ่อพวงมาลัย หลวงพ่อหินศักดิ์สิทธิ์ สองพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์เก่าแก่ของวัด ที่ประสิทธิประสาทพรให้ผู้มากราบได้สำเร็จสมประสงค์มานานนับแต่อดีต และกราบพระขอขอพรกับพระพุทธมหาจักรพรรดิจอมมุนี พระพุทธรูปสำคัญอื่น ๆ รวมทั้งพญาอนันตนาคราชฯ

- กราบพระขอพรรูปหล่อของพระบูรพาจารย์ นับแต่ พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสกเถร) พระบูรพาจารย์รูปสำคัญของวัด หลวงปู่ดุลย์ อตุโล พระกรรมฐานลูกศิษย์หลวงปู่มั่น ผู้เคยมาพำนักจำพรรษาอยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์ และเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถร) สมเด็จพระราชาคณะผู้เจริญอายุ ๑๐๑ ปี

- กราบขอพรรูปหล่อ คุณแม่บุญเรือน โตงบุญเติม มหาอุบาสิกาผู้ทรงอภิญญาและศักดิ์สิทธิ์ พร้อมชมพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับคุณแม่อีกจำนวนมาก

ศาลาวิญญูสภา
DONATION
ตำบำ-ตำไฟฟ้า

หลวงพ่อหินศักดิ์สิทธิ์

DONATION
ค่าน้ำ-ค่าไฟฟ้า

DONATION
ค่าน้ำ-ค่าไฟฟ้า
คาถาบูชาท้าวเวสสุวรรณ
ขอโชค ขอลาภ จุดธูป ๙ ดอก
ตั้งนะโม ๓ จบ
• ปุตตะกาโม ละเภปุตตัง ธะนะกาโม
ละเภธะนัง อัตถิกาเย กายะ ยายะ
เทวานัง ปิยะตังฤตตะวาฯ
• อิติปิ โส ภะคะวา ยมมะราชาโน

พิพิธภัณฑ์
อาคาร ถาวรานุสรณ์ (หอไตร)

พิพิธภัณฑ์
คุณแม่บุญเรือน โตงบุญเติม
อาคาร ถาวรานุสรณ์ (หอไตร)
น้อมถวาย เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ถาวรมหาเถระ)
วัดสัมพันธวงศาราม วรวิหาร
โดย พระราชสารเวที (สุภาส โน)
คุณรัตนา สมสกุลรุ่งเรือง ประธานมูลนิธิร่วมกตัญญู
คุณสนธยา กล่อมเปลี่ยน-มูลนิธิสิริวัฒนภักดี
และคณะศิษยานุศิษย์
ในการก่อสร้าง ทั้งหมด สิบล้านบาทเศษ

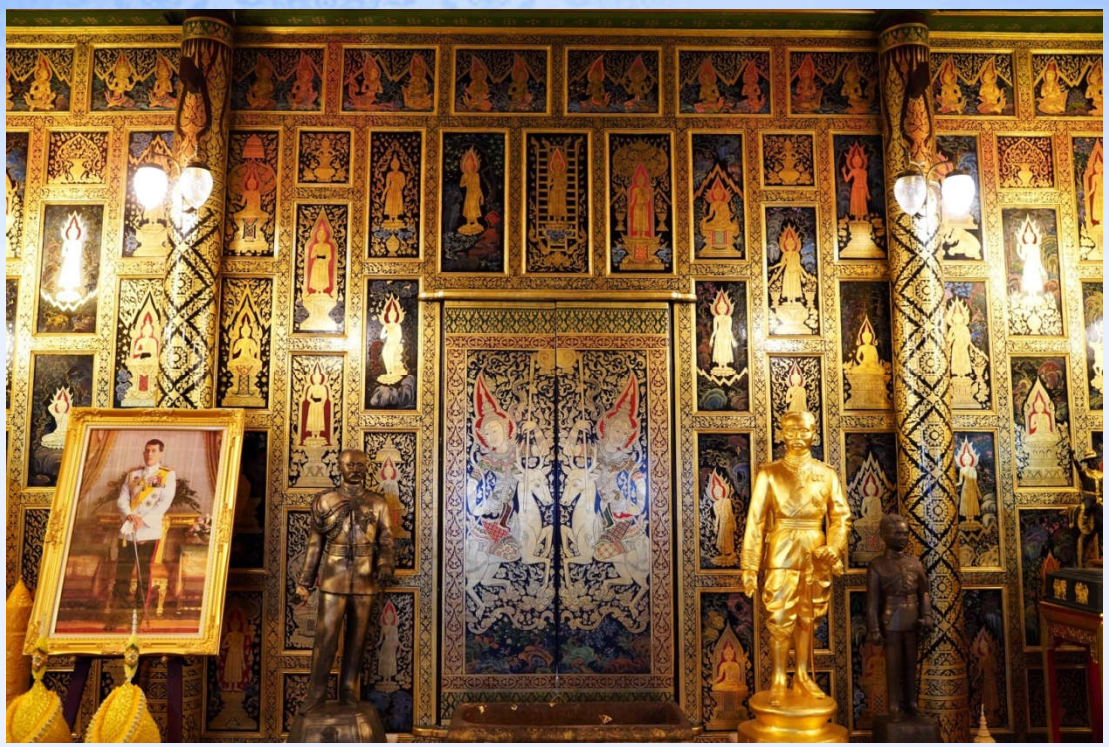

คุณแม่บุญเรือน โตบุญเลิศ

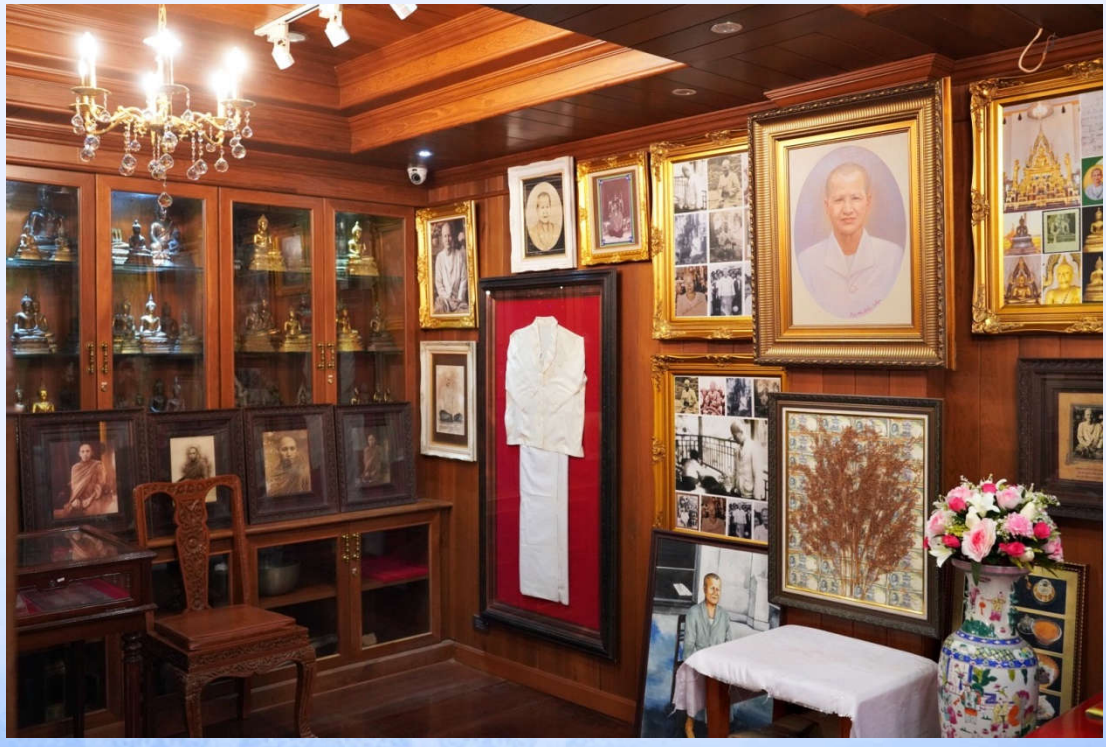

พระคาถา
คุณแม่บุญเรือน โตบุญเติม

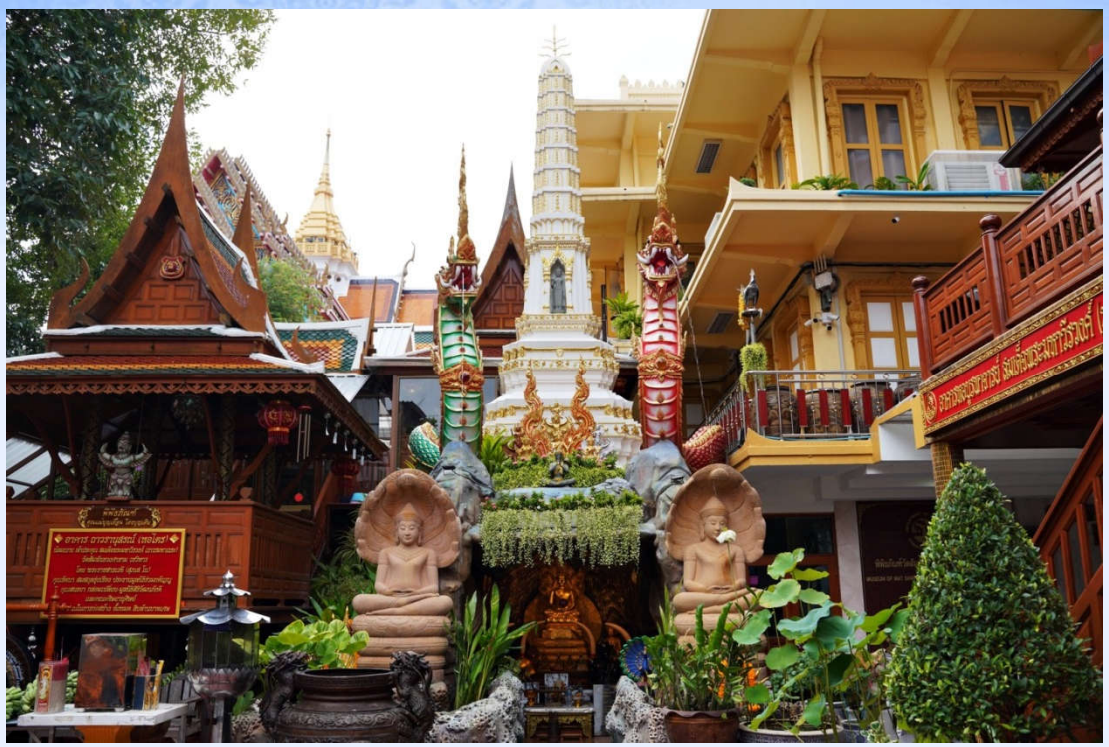

คาถาบูชา
พญาอนันตนาคราช
วิสุทธิเทวา

อาคารอนุรักษ์อาจารย์ สมเด็จพระพุทธวรวงศ์ (มานิต ถาวรมหาเถระ)

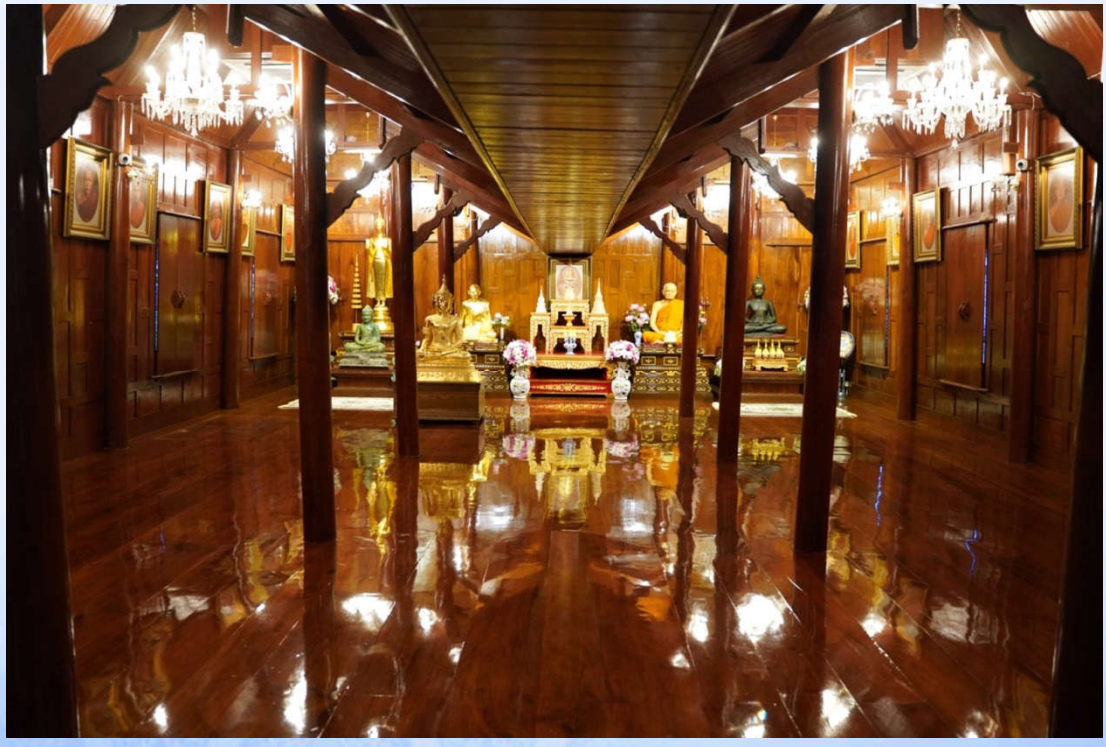

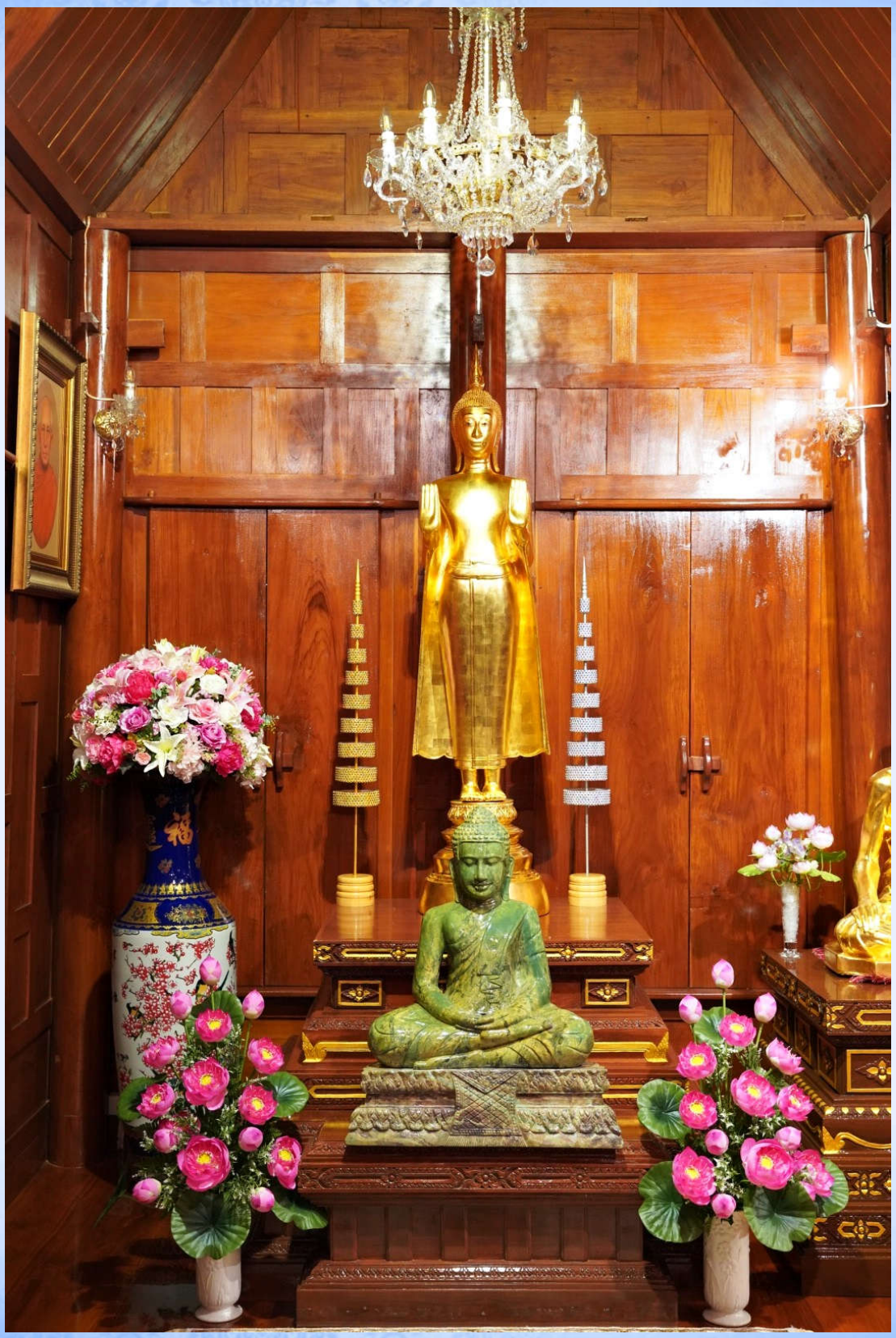

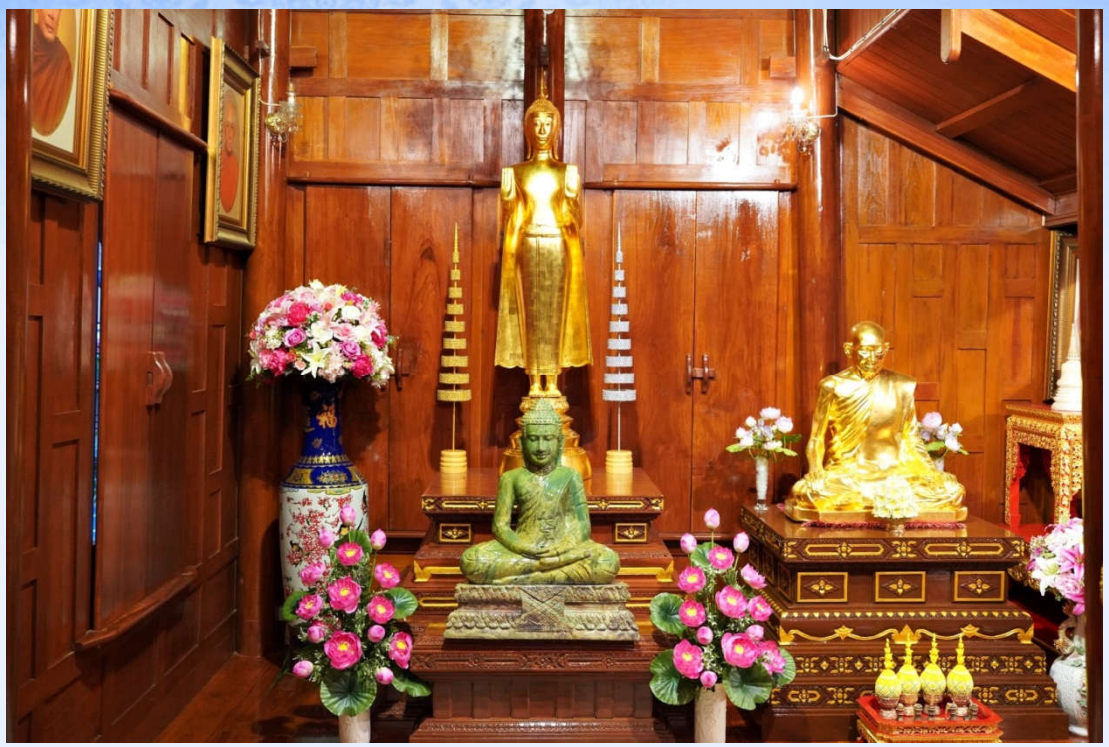

DEPARTMENT OF TOURISM
กรมการท่องเที่ยว
พิพิธภัณฑ์วัดสัมพันธวงศาราม วรวิหาร
MUSEUM OF WAT SAMPHANTHAWONGSARAM VORAVIHARN
ประวัติบูรพาจารย์
HISTORY OF RESPECFUL SCHOLAR
กรมการท่องเที่ยว
สนับสนุนงบประมาณการท่องเที่ยว
SPONSORED BY DEPARTMENT OF TOURISM

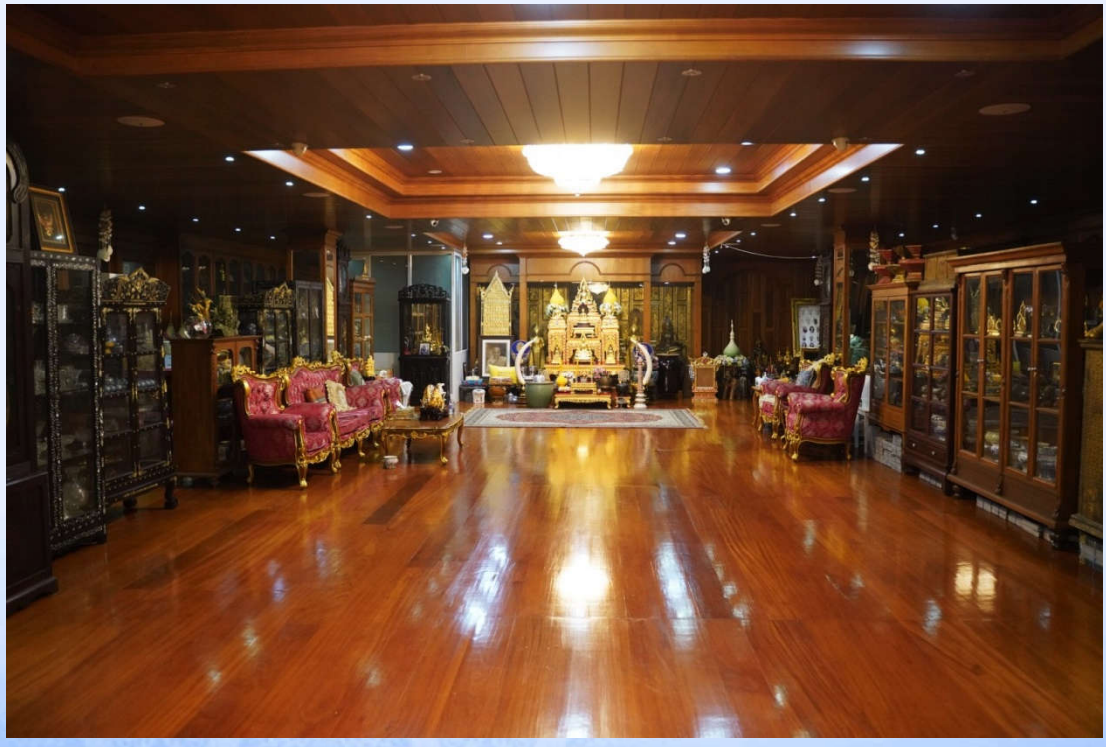

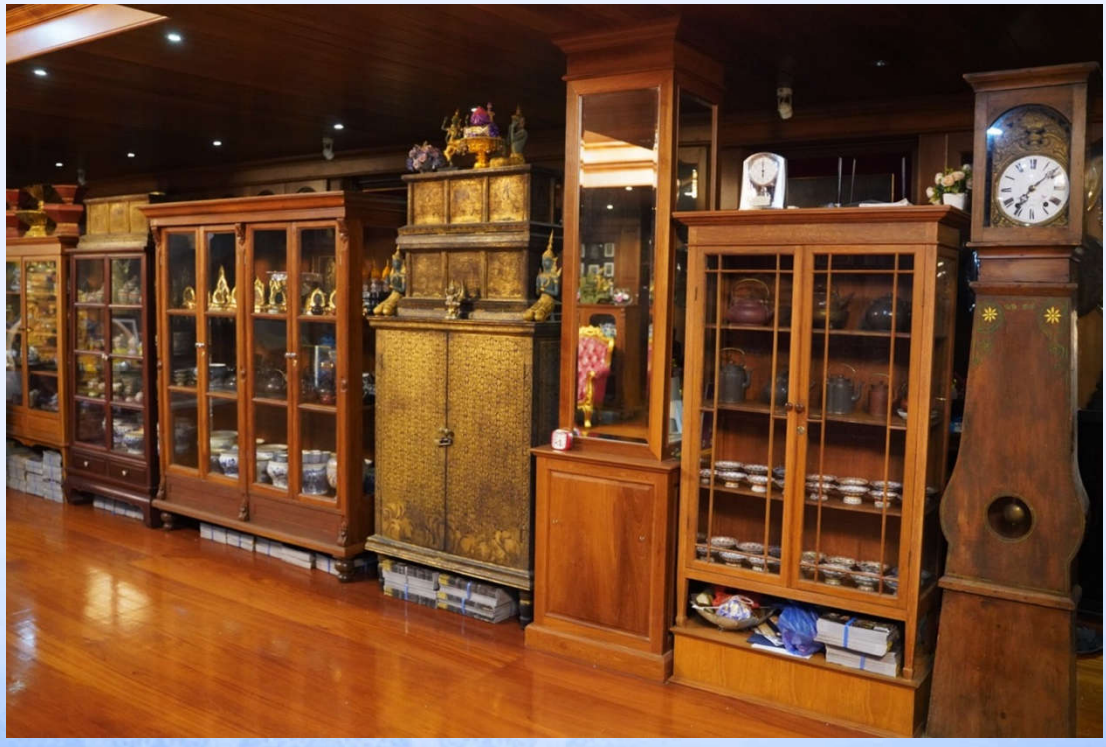

ประวัติวัดสัมพันธวงศ์

(ฉบับประมวลประวัติศาสตร์)

ถนนทรงสวัสดิ์ แขวงสัมพันธวงศ์

เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

วัดเกาะแก้ว เป็นวัดของกรมหลวงพิทักษมนตรี

บูรณะไว้ก่อนชำรุดไป

ให้ซ่อมแซมและทำกุฏิสงฆ์ขึ้น

พระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ ๓

พระพุทธนราสภะทศพล และ พระพุทธศรีสุทธิสัมพันธ์

พระประธานประจำพระอุโบสถวัดสัมพันธวงศ์

ประวัติเบื้องต้น

วัดสัมพันธวงศ์ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก เลขที่ ๕๗๙ ถนนวานิช ๑ แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เดิมเป็นวัดราษฎร์ มีนามว่า "วัดเกาะ" เพราะมีคลองน้ำล้อมรอบในอดีต หลักฐานในการสร้างวัดแต่เดิมไม่ปรากฏใครเป็นผู้สร้าง ทราบแต่ว่าเป็นวัดโบราณเก่าแก่ มีมาตั้งแต่ก่อนสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี (เจ้าฟ้าจุ้ย) ทรงเป็นปฐมในการบูรณปฏิสังขรณ์และสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวงในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๓๙

วัดเกาะแห่งนี้ เป็นวัดโบราณเก่าแก่ที่มีมานานแล้ว แต่เริ่มปรากฏหลักฐานกล่าวถึงตั้งแต่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีเป็นต้นมา เพราะที่ตั้งของวัดอยู่ในพื้นที่ของชุมชนชาวจีนเก่าแก่ย่านสำเพ็ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงให้ชาวจีนย้ายมาอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพระบรมมหาราชวัง ในคราวย้ายเมืองหลวงมาตั้งทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา จึงมีประวัติศาสตร์ปรากฏมากมายคู่กับชุมชนชาวจีนในย่านนี้มาอย่างยาวนาน

การบูรณปฏิสังขรณ์และพัฒนาพระอารามในยุคต่าง ๆ

สมัยรัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อทรงสร้างกรุงเทพมหานครเป็นราชธานี สถาปนาราชจักรีวงศ์แล้ว มีพระราชประสงค์จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสถาพร จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ขึ้นใหม่หลายวัด

รัตนโกสินทร์ศก ๑๕ ตรงกับปีมะโรง อัฏศก จ.ศ. ๑๑๕๘ พ.ศ. ๒๓๓๙ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี (สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ในรัชกาลที่ ๑) พระนามเดิม จุ้ย ต้นราชสกุล มนตรีกุล พระโอรสพระองค์ที่ ๕ ในสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ (แก้ว) ไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดเกาะ

ใหม่หมดทั้งอาราม ทรงสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร พระวิหารคต หอระฆังด้วยก่ออิฐถือปูน กุฏิสร้างด้วยไม้มุงกระเบื้อง

ทรงบูรณปฏิสังขรณ์อยู่กี่ปีไม่มีหลักฐานปรากฏ เมื่อบูรณปฏิสังขรณ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา “วัดเกาะ” ที่บูรณปฏิสังขรณ์แล้วนั้น ขึ้นเป็นพระอารามหลวงพระราชทานนามใหม่ว่า "วัดเกาะแก้ว" มีการเฉลิมฉลองสมโภชพระอาราม เป็นงานมหกรรมใหญ่โต มีมหรสพ คือ ละครเรื่องอิเหนา ประชัน ๒ โรง สมกับที่พระองค์ท่านผู้เป็นแม่กองงานบูรณปฏิสังขรณ์เป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชานาฏศาสตร์และจินตกวี

พระนามของ

สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี (เจ้าฟ้าจุ้ย)

พระองค์ผู้เป็นปฐมในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดสัมพันธวงศ์ในสมัยรัชกาลที่ ๑

ปรากฏในตราสัญลักษณ์ของวัดในอดีต

สมัยรัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธาทำการปฏิสังขรณ์อีก แต่จะทรงปฏิสังขรณ์สิ่งใดบ้างไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด เพียงแต่พบหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ เรื่อง การปฏิสังขรณ์และสร้างพระอาราม ความว่า

"วัดเกาะแก้วเป็นวัดของกรมหลวงพิทักษ์มนตรี บูรณะไว้ก่อนชำรุดไป ให้ซ่อมแซมและทำกุฏิสงฆ์ขึ้น"

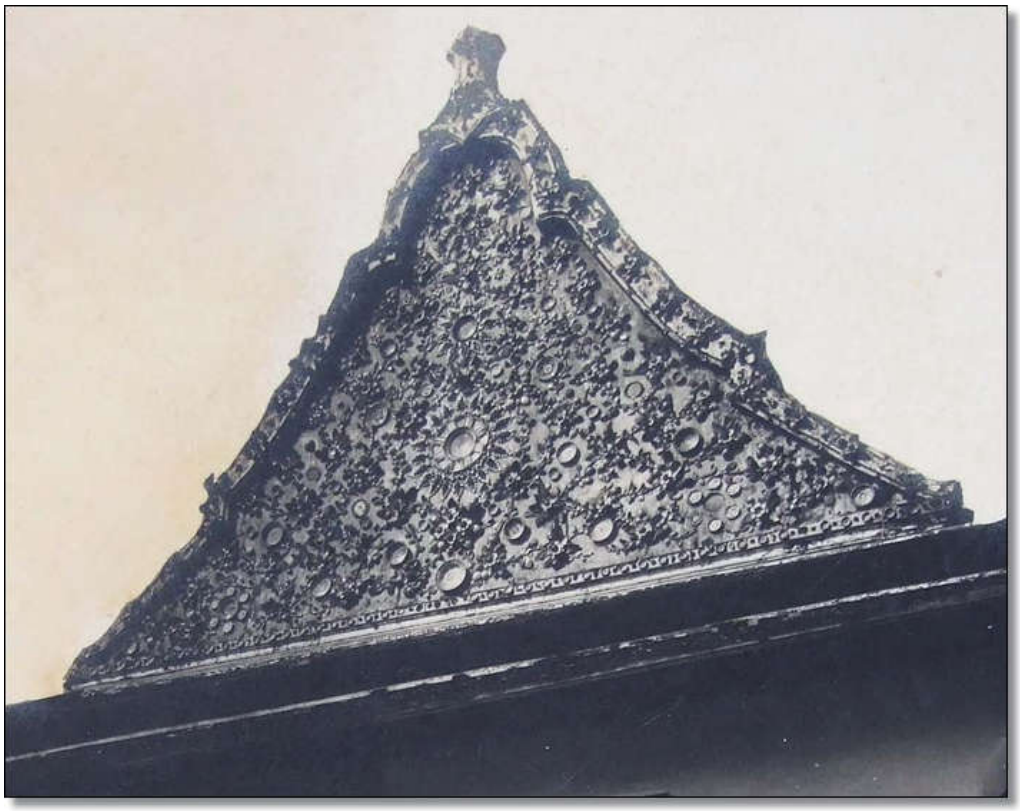

หน้าบันพระอุโบสถหลังเดิมของวัดสัมพันธวงศ์ ประดับด้วยเครื่องลายคราม
หลังคาไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ตามแบบสถาปัตยกรรมไทยดั้งเดิม
เป็นสถาปัตยกรรมพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓

หลวงพ่อมาลัย หรือ หลวงพ่อพวงมาลัย

พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรหรือห้ามญาติ

แต่เดิมประดิษฐานอยู่บริเวณซุ้มด้านหน้าของพระอุโบสถหลังเดิม

มีพุทธลักษณะ แบบหุ่น พุทธศิลป์พระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓

"ทวารบาล" หรือ "เซี่ยวกาง"แต่เดิมประดิษฐานอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถหลังเดิม
นิยมนำมาตกแต่งศาสนสถานในสมัยรัชกาลที่ ๓
มีลักษณะที่แตกต่างจากที่อื่น คือ เป็นศิลาแกะสลักรูปสตรีที่มีลีลาอ่อนช้อย
เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหรือบูรณะว่าเป็นสตรีผู้สูงศักดิ์

ราชสีห์คู่ แกะสลักจากศิลา

แต่เดิมตั้งประดับอยู่ทางเข้าประตูด้านหน้าของพระอุโบสถหลังเดิม

นิยมนำมาประดับตามศาสนสถานในสมัยรัชกาลที่ ๓

สันนิษฐานว่า นำเข้ามาทางเรือสำเภาจากประเทศจีนในสมัยรัชกาลที่ ๓

เหตุการณ์สำคัญอื่น ๆ ของวัดสัมพันธวงศ์ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เช่น

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ เรื่องเดียวกันนี้ ยังปรากฏหลักฐานเรื่องอาราธนาพระธรรมไตรโลก (อู่ เปรียญ ๙ ประโยค) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๔ เมื่อครั้งยังเป็นวัดเกาะแก้ว ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ความว่า

"ทรงพระราชดำริว่า วัดพระโตเสาชิงช้า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าสุลาลัย เมื่อปลายแผ่นดินก็โปรดให้ทำพิหารใหญ่ขึ้น การยังไม่ทันแล้วเสร็จ เชิญเสด็จพระศรีศากยมุนีขึ้นประดิษฐานไว้ การที่อื่นยังมิได้ทำ ก็พอสิ้นแผ่นดินไป ครั้งนี้จะต้องทำเสียให้เป็นวัดขึ้นให้ได้ จึ่งให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาเป็นแม่กองดูทั่วไปทั้งวัด ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทักษเทเวศร ทำพระอุโบสถใหญ่และพระระเบียงล้อมพระวิหาร การนั้นก็แล้วสำเร็จทั่วทุกแห่งทั้งกุฏิสงฆ์ด้วย จึ่งให้อาราธนาพระธรรมไตรโลกอยู่วัดเกาะแก้ว ตั้งเป็นพระพิมลธรรมเป็นเจ้าอธิการ จัดเอาพระภิกษุในวัดพระเชตุพน วัดมหาธาตุ วัดราชบุรณะ รวมได้ ๓๐๐ รูป ไปอยู่เป็นอันดับพระราชทานชื่อวัดสุทัศน์เทพวราราม"

การอาราธนา “พระธรรมไตรโลก” ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสุทัสนเทพวราราม จะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนหรือหลังจากการบูรณะวัดเกาะแก้วแล้ว ยังไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน แต่พอสันนิษฐานได้ว่าพระธรรมไตรโลกเป็นพระเถระที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชศรัทธามากรูปหนึ่ง เพราะอาราธนาไปครองวัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งถือว่าเป็นพระอารามใหญ่และสำคัญในกรุงรัตนโกสินทร์

ทั้งในกาลต่อมาก่อนเสด็จสวรรคต มีหลักฐานว่า พระองค์ท่านมีพระราชประสงค์จะสถาปนาพระพิมลธรรม (พระธรรมไตรโลก) รูปนี้ ขึ้นเป็น “สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ” ซึ่งเป็นพระราชทินนามที่ สมเด็จพระสังฆราช แต่ยังมิทันได้สถาปนาเสด็จสวรรคตเสียก่อน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น "สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ" เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือ

ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑ จดหมายเหตุเรื่องมิซชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม หมอ ดี บี บรัดเล แต่ง นายป่วน อินทุวงศ เปรียญ แปลเป็นภาษาไทย พิมพ์ในงานศพพระยาสารสิน-สวามิภักดิ (เทียนฮี้ สารสิน) เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ มีเรื่องราวตามบันทึกของหมอบรัดเลย์ ซึ่งเป็นคณะมิซชันนารีชาวอเมริกา ชุดที่ ๓ ที่เดินทางมาสอนศาสนาและรักษาคนป่วยที่ประเทศไทย โดยมาตั้ง "โอสถศาลา" เพื่อรักษาโรคและสอนศาสนาอยู่ที่บ้านเช่าของนายกลิ่น ด้านเหนือของวัดเกาะไปเล็กน้อย เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๓

ตามบันทึกของหมอบรัดเลย์ ได้กล่าวถึงสภาพพื้นที่ของวัดเกาะ (วัดสัมพันธวงศ์) ตลาดสำเพ็ง และพื้นที่เช่าบ้านของนายกลิ่นข้างวัดไว้ด้วยว่า

"...ต่อมาไม่สู้ช้านัก จึงได้ว่าเช่าที่ของนายกลิ่น ตุลาการคนหนึ่ง ซึ่งเปนน้องชายของ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ จี่) พระราชาคณะผู้ใหญ่ฝ่ายพระสงฆ์ไทยองค์หนึ่ง เหนือวัดเกาะขึ้นมาเล็กน้อย แลได้สร้างเรือนทำด้วยไม้สักขึ้น ๒ หลัง เปนที่พักอาศรัย ครั้นเมื่อมิซชันนารีชุดที่ ๓ เข้าถึงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ จึงได้ตรงมาอยู่ที่เรือน ๒ หลังนี้ทีเดียว

ที่ ๆ พวกมิซชันนารีเช่าจากนายกลิ่นอยู่นั้นเปนที่สกปรก มีเรือนเตี้ย ๆ หลังคามุงจากอยู่รอบ ทางเข้าบ้านก็เปียกแฉะเสมอ ข้างหน้าบ้านเปนคูต้องใช้เรือ หรือมิฉนั้นก็ต้องเดิรบนไม้กระดานแผ่นเดียว ซึ่งทอดยาวยืดเปนสพานเดิรเท้าไป ข้อนี้เพราะวัดเกาะอยู่ใกล้แม่น้ำที่เปนชายเลนลุ่มน้ำขึ้นถึงอยู่เสมอ ในที่ใกล้เคียงกับที่ ๆ มิซชันนารีอยู่นั้น มีตลาด (สำเพ็ง) ตลาดนี้เอง พวกมิซชันนารีได้พบคนเจ็บป่วยบ่อยๆ เพราะอยู่ในที่ ๆ สกปรก อันเปนบ่อเกิดแห่งโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ที่เรือน ๒ หลังนี้ นอกจากเปนที่พักของพวกมิซชันนารีแล้ว ยังใช้เปนสถานที่จำหน่ายยาแลรักษาโรคต่าง ๆ ด้วย..."

เรื่องการเสด็จ ณ วัดเกาะแก้วนั้น สันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ คงจะเสด็จหลายครั้ง เพราะเป็นวัดที่พระองค์ท่านทรงปฏิสังขรณ์วัดหนึ่ง ทั้งการมีพระราชศรัทธาในพระธรรมไตรโลกที่วัดเกาะแก้วแห่งนี้ จนถึงวางพระทัยให้ไปครองวัดใหญ่และสำคัญ ความรู้จักจักคุ้นเคยกับวัดเกาะแก้วแห่งนี้ในสมัยของพระองค์ท่านคงมากพอสมควร

ส่วนหลักฐานที่พอจะให้นำมากล่าวได้นั้น ปรากฏในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑ ฉบับเดียวกันนี้ โดยเป็นเหตุการณ์ต่อเนื่องจากเรื่องการมาตั้ง "โอสถศาลา" ที่ข้างวัดเกาะของหมอบรัดเลย์ เกิดเรื่องอันเป็นเหตุให้ได้ย้ายไปยังที่แห่งใหม่

ความเป็นมาโดยย่อ เริ่มต้น เกิดจากเรื่องการทะเลาะกันระหว่างพวกมิชชันนารีกับพระวัดเกาะ อันเนื่องมาจากการที่กัปตันเวลเลอร์ไปยิงนกพิราบในวัด ฝรั่งคนดังกล่าวโดนพระตีหัวแตก เกิดเรื่องร้องเรียนเพื่อให้ลงโทษพระวัดเกาะ

ต่อมา นายกลิ่นซึ่งเป็นเจ้าของบ้านให้เช่า แต่เดิมต้องการให้พวกมิชชันนารีย้ายไปอยู่ที่อื่นอยู่แล้ว อันเนื่องมาจากเรื่องการสอนศาสนา ทางฝ่ายบ้านเมืองในขณะนั้นกลัวว่า ฝรั่งเหล่านี้จะทำให้คนจีนในย่านนี้กระด้างกระเดื่องในอนาคต จึงบีบให้ย้ายไปอยู่ที่อื่น นายกลิ่นจึงถือโอกาสจากเหตุการณ์ครั้งนี้ให้พวกมิชชันนารีรีบย้ายไปอยู่ที่อื่น โดยอ้างเหตุผลว่าพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) จะเสด็จมาทางชลมารค ณ วัดเกาะ ให้รีบย้ายโดยเร็ว ไม่งั้นจะโดนลงพระอาญา ความในประชุมพงศาวดาร ดังนี้

"วันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘ นายกลิ่น (เจ้าของที่) มาขับไล่พวกมิชชันนารีอิกว่า ถ้าในหลวงเสด็จผ่านมาเห็นเข้า ตัวเขาจะต้องถูกลงพระราชอาญาอย่างหนัก แลอิกราว ๒๐ วัน ในหลวงจะเสด็จพระราชดำเนิรทางชลมารคมายังวัดเกาะ ฉนั้น ขอให้พวกมิชชันนารีรีบย้ายไปเสียก่อนกำหนดเสด็จพระราชดำเนิรนี้ให้ได้"

คำนวนเวลาเปรียบเทียบกับปฏิทินย้อนหลังดูแล้ว การเสด็จดังที่นายกลิ่นกล่าวอ้างครั้งนั้นคงเป็นการเสด็จ ณ วัดเกาะแก้ว เพื่อพระราชทานผ้าพระกฐินทางชลมารค เพราะหลังจากนั้นอีก ๒๕ วัน ถึงวันออกพรรษาเข้าสู่ช่วงพิธีถวายผ้าพระกฐินตามโบราณราชประเพณีพอดี

ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๑ จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต พ.ศ. ๒๓๙๓ เป็นเหตุการณ์ช่วงปลายรัชกาลที่ ๓ ก่อนเสด็จสวรรคต ได้พระราชทานจตุปัจจัยแก่พระสงฆ์ในพระอารามหลวงต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ซึ่งมีบัญชีของพระสงฆ์วัดเกาะแก้ว (วัดสัมพันธวงศ์) ได้รับพระมหากรุณาธิคุณปรากฏอยู่ด้วย ความว่า

"...วัดเกาะแก้ว ๕๙ รูป วัดดุสิต ๑๐๒ รูป วัดภูมริน ๑๙ รูป กรมท่ากลาง หลวงรักษาสมบัติ เป็นผู้แจก พระสงฆ์ ๑๘๒ รูป เงิน ๔๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง..."

นอกจากนี้ ในข้อมูลของกรมศิลปากร มีเรื่องการพบท่อนซุงไม้สักชนิดเดียวกันกับที่นำไปสร้างพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ในสมัยรัชกาลที่ ๓ อยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์แห่งนี้ด้วย ในกาลต่อมา (สมัยรัชกาลที่ ๕) เมื่อ ท่านเจ้าคุณ พระวิเชียรกวี (ชื่น สิริมณฺโท) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ ยุคพระวินิจวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) เป็นเจ้าอาวาส ได้รับการมอบหมายให้เป็นประธานทำการปฏิสังขรณ์ก่อสร้างพระอาราม ยังได้ขุดเอาซุงไม้สักเหล่านั้นมาใช้ได้บ้างหลายท่อน มีข้อสันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงสร้างพระปรางค์ที่วัดนี้ ได้มีพระราชบัญชาให้เจ้าพนังงานขนซุงไม้สักมาเพื่อทำรากทำเข็มเป็นอันมาก แต่ไม่ได้ทรงสร้างตามราชประสงค์ จะเป็นเพราะเหตุใดหาทราบไม่

สมัยรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญญัติคำนำหน้าพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ที่บัญญัติขึ้นใหม่ ๖ ชั้น ตามลำดับดังนี้ คือ "*พระบรมวงศ์เธอ พระราชวรวงศ์เธอ พระบวรวงศ์เธอ พระวรวงศ์เธอ พระสัมพันธวงศ์เธอ พระวงศ์เธอ*" ใช้เรียกพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนเมื่อเปลี่ยนรัชกาล ทั้งเป็นการถวายพระเกียรติในการกล่าวถึงแต่ละพระองค์ไม่ให้ดูต่ำศักดิ์ ให้ทราบว่าแต่ละพระองค์เป็นพระบรมวงศานุวงศ์สายใด

สำหรับคำนำพระนามว่า "พระสัมพันธวงศ์เธอ" เป็นพระนามเฉพาะ ซึ่งพระบาทสมเด็จ-พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงบัญญัติให้ใช้เป็นคำนำพระนามพระโอรส - พระธิดา ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ พระเจ้าน้องนางเธอ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่ ๑ ปรากฏพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้พระราชทานคำนำพระนามในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้ จำนวนทั้งหมด ๑๖ พระองค์

ในการบัญญัติคำนำพระนามครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี (เจ้าฟ้าจุ้ย) ในรัชกาลที่ ๑ พระองค์ผู้เป็นองค์ปฐมในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดเกาะแก้วแห่งนี้ในสมัย

รัชกาลที่ ๑ พระโอรสพระองค์ที่ ๕ ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ (แก้ว) พระเจ้าพี่นางเธอในรัชกาลที่ ๑ จึงได้รับการขนานพระนามพระอัฐิว่า "สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี" นับแต่คราวนั้นเป็นต้นมา

สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระองค์นี้ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์ เป็นพระอภิบาลดูแลเจ้าฟ้ามงกุฎในการต่าง ๆ หลายคราว ทั้งยังทรงเป็น "พระเจ้าน้า" ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ถือว่ามีพระราชสัมพันธ์สนิทสนมกันมานานในอดีต

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงบัญญัติคำนำพระนาม "พระสัมพันธวงศ์เธอ" ขึ้นมาแล้ว ในกาลต่อมา พระองค์ทรงโปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์พระอารามอีก แล้วทรงพระราชดำริว่า "วัดเกาะแก้ว" เป็นวัดที่สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ผู้ทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ในสมเด็จพระศรีสุริเยน-ทรามาตย์ พระบรมราชชนนีของพระองค์ ได้เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นผู้แรกสถาปนาพระอารามนี้ให้งดงาม มีเกียรติประวัติ เพื่อให้เหมาะสมกับเหตุผล และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติแห่งเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเปลี่ยนนามวัดใหม่ว่า "วัดสัมพันธวงษาราม" ซึ่งจักให้เกิดปีติปราโมทย์แก่ผู้สืบสกุลในเมื่อได้ทราบว่า บรรพบุรุษบุพพการีของตนได้สร้างกุศลไว้ เป็นเหตุชักจูงศรัทธาปสาทะ ให้เกิดแก่พระประยูรญาติ และนำให้มาบำเพ็ญบุญกุศลในพระอารามนี้ตามกำลัง

เรื่องการแปลงนามวัดใหม่นี้ ปรากฏตามหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ เรื่องทรงตั้งและแปลงนามวัดต่าง ๆ ฉบับพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสารเนติ (อบ บุนนาค) เมื่อ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๗ ความว่า

"... ชื่อวัดทรงแปลงใหม่ วัดน้อยบางใส้ไก่ แปลงว่า วัดหิรัญรูจี วัดพระยาญาติการามเดิม แปลงว่า วัดพิชัยญาติการาม วัดใหม่ ทรงแปลงว่า วัดอนงคาราม วัดประยูรวงศ์อาวาส แปลงว่า วัดประยูรวงศาราม วัดดอกไม้ แปลงว่า วัดบุบผาราม วัดอรุณราชธาราม แปลงว่า วัดอรุณราชวราราม

วัดหงษาราม แปลงว่า วัดหงสรัตนาราม วัดกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส แปลงว่า วัดชิโนรสาราม วัดระฆังโฆสิตาราม แปลงว่า วัดราชคัณฑิยาราม ***วัดเกาะแก้ว แปลงว่า วัดสัมพันธวงษาราม*** *วัดตะเคียน แปลงว่า วัดมหาพฤฒาราม วัดสระเกศ แปลงว่า วัดเจดียบรรพตาราม วัดบางลำภู แปลงว่า วัดสังเวชวิศยาราม..."*

นอกจากเรื่องการแปลงนามวัดแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้ ยังปรากฏเรื่องการเปลี่ยนแปลงวัดสัมพันธวงศ์เป็นวัดในสังกัดคณะธรรมยุติกนิกายด้วย เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ ซึ่งเป็นยุคที่พระเนกขัมมมุนี (คง) เมื่อครั้งมีสมณศักดิ์เป็น พระครูไกรสรวิลาส เป็นเจ้าอาวาส ความโดยสังเขป ดังนี้

พระครูไกรสรวิลาส (คง) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๖ เกิดความพอใจในการปฏิบัติธรรมวินัยฝ่ายธรรมยุติ จึงทูลขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำญัตติกรรมเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย พร้อมด้วยสหธรรมิกที่ร่วมใจใคร่จะปฏิบัติตาม รวม ๑๒ รูป มีพระบรมราชโองการโปรดให้พระอมราภิรักขิต (เกิด) วัดบรมนิวาส เป็นผู้จัดการ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๘

การทำญัตติกรรมครั้งนี้ ไปทำที่วัดบรมนิวาส มี พระกัสสโป พระราชาคณะรามัญนิกาย เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอมราภิรักขิต (เกิด) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระมหาบุญ เปรียญ ๓ ประโยค วัดบรมนิวาส เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อญัตติกรรมเป็นธรรมยุตเรียบร้อยแล้ว กลับมาอยู่วัดสัมพันธวงศ์ตามปกติ ส่วนภิกษุที่ไม่ยินดีที่จะทำการญัตติกรรมร่วมกับท่าน ต่างพากันแยกย้ายไปอยู่วัดปทุมคงคาบ้าง วัดสามจีนบ้าง ลาสิกขาเสียบ้าง คงเหลืออยู่แต่ที่คณะของท่าน พระภิกษุสามเณรวัดสัมพันธวงศ์ หรือวัดเกาะ จึงเปลี่ยนมาสังกัดธรรมยุติกนิกายสืบมาแต่ครั้งนั้น

ส่วนเรื่องการเสด็จที่วัดสัมพันธวงศ์นั้น หากถือตามความสำคัญของวัดเกาะแก้ว (วัดสัมพันธวงศ์) ซึ่งเป็นพระอารามหลวงเก่าแก่ในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่พระมหากษัตริย์จะเสด็จในการต่าง ๆ เช่น เสด็จเพื่อพระราชทานผ้าพระกฐินตามโบราณราชประเพณี เป็นต้น สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ คงเสด็จที่วัดสัมพันธวงศ์แห่งนี้เป็นประจำ ปรากฏในเอกสารยุคเก่า เช่น ในหนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย ฉบับที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๒๗ หน้า ๑๔๑ ปรากฏหลักฐานว่า พระองค์ท่านเสด็จพระราชทานผ้าพระกฐินในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวกับพระเจดีย์ ซึ่งมีลักษณะทรงลังกา อันเป็นสถาปัตยกรรมที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีลักษณะเดียวกันกับพระเจดีย์ทรงลังกาที่พระองค์ท่านสร้างไว้ที่วัดปทุมคงคา โดยพระเจดีย์เหล่านี้ตั้งอยู่ตามมุมของพระอุโบสถหลังเดิม รวมทั้งจากคำบอกเล่าของพระเถระผู้มีอายุในวัด ทันเห็นสภาพเดิมของลำคลองติดกับวัดทุมคงคา ก่อนที่จะมีการถมเป็นถนน มีพระเจดีย์ทรงลังกาขนาดไม่ใหญ่มากตั้งอยู่ตามริมคลองดังกล่าว สันนิษฐานได้ว่า พระเจดีย์ทรงลังกาดังกล่าวสร้างขึ้นในคราวเดียวกับที่ทรงมาบูรณปฏิสังขรณ์วัดปทุมคงคา และคงมีการบูรณปฏิสังขรณ์ที่วัดเกาะแก้วแห่งนี้ด้วย

หนึ่งในพระเจดีย์แบบลังกา
ตั้งอยู่โดยรอบของพระอุโบสถหลังเดิมในอดีต
สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔

◎หนังสือจดหมายเหตุฯ

THE BANGKOK RECORDER.

Vol. 1 เล่ม ๑ บางกอกเดือนสิบเอ็ดแรมสิบสี่ค่ำ จุลศักราช ๑๑๗๗ Oct. 19th 1865 กรุงศักราช ๑๘๖๘, ใบที่ ๑๖ No. 16

ทอด กะถิน หลวง

◎ ในเพลา ๑๑ วันที่ ล่วง มานี้, พระ บาท สมเดจ์ พระ จอม เกล้า เจ้า อยู่ หัว, ได้ เสดจ์ไป ทอด พระ กะถิน ทุก วัน. เมื่อ ณวัน พุทธ เดือน ๑๑ แรม หก ค่ำ, เสดจ์ ทาง สถล มารค ทรง ถวาย พระ กะถิน ณวัด จักรวัดดิ์, แล้ว เสดจ์ ไป ตาม ถนน ตลาด สำเพง, ถึง วัด เกาะ แก้ว ลังกา เสดจ์ ประทับ ถวาย พระ กะถิน ณที่ นั้น. แล้ว เสดจ์ เลย ไป ถวาย พระ กะถิน ที่ วัด ประทุม คงคา อีก. แล้ว ก็ เสดจ์ กลับ คืน ยัง พระ ราช วัง.

◎ ครั้น ณะวัน พฤหัศบดี เดือน ๑๑ แรม ๗ ค่ำ, จึ่ง เสดจ์ ด้วยเรือพระ ที่นั่ง กล ไฟ ไป ทาง ชลมารค์, ถึง เมือง สมุท ปราการ ทรง ถวาย พระ กะถิน ทาน ที่ วัด หลวง เหล่า นั้น อีก.

◎ ครั้น ณวัน ศุกร เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ, ทรง เครื่อง ต้น แล เสดจ์ ออก จาก พระ บรม มหา ราชวัง, ตั้ง พยุห์ บาตรา น่า หลัง, มา ยัง วัด พระ เชตุพน จะ ทรง ถวาย พระ กะถิน. ครั้น เสดจ์ ถึง ซุ้ม ประตู วัด แล้ว, ทรง ประทับ อยู่ ที่ นั้น, พระ ราช ทาน ให้ มิศเตอ ตำซัน ชัก รูป พระฉาย, เมื่อ ขณะ ทรง เครื่อง ต้น ประทับ อยู่ บน พระ ที่นั่ง นั้น. ได้ ยิน ว่า รูป พระฉาย ที่ ชัก นั้น ถูก ตอ้ง งาม ดี พร้อม ตาม พระ ลักษณะ. แล้ว เสดจ์ เข้า ไป ถวาย พระ กะถิน, ประทับ อยู่ ณพระ อุโบสถ ประมาณ ลัก ชั่ว โมง เสศ แล้ว กลับ ออก มา, เสดจ์ โดย กระบวน พยุห์ บาตรา น่า หลัง

สมัยรัชกาลที่ ๕

ตามพระราชพงศาวดารกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดสัมพันธวงศ์ หลายครั้ง เท่าที่พอจะรวบรวมหลักฐานในยุคเก่าได้ พระองค์ท่านเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินในปีพุทธศักราช ๒๔๒๐, ๒๔๒๑, ๒๔๒๒, ๒๔๒๓, ๒๔๒๖, ๒๔๒๗, ๒๔๒๙, ๒๔๓๐, ๒๔๓๑ (วันเสด็จค่ำก่อน ให้ผู้แทนพระองค์ไปถวาย), ๒๔๓๒, ๒๔๓๓, ๒๔๓๔ หากปีใดไม่ได้เสด็จเอง ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่เสด็จแทน

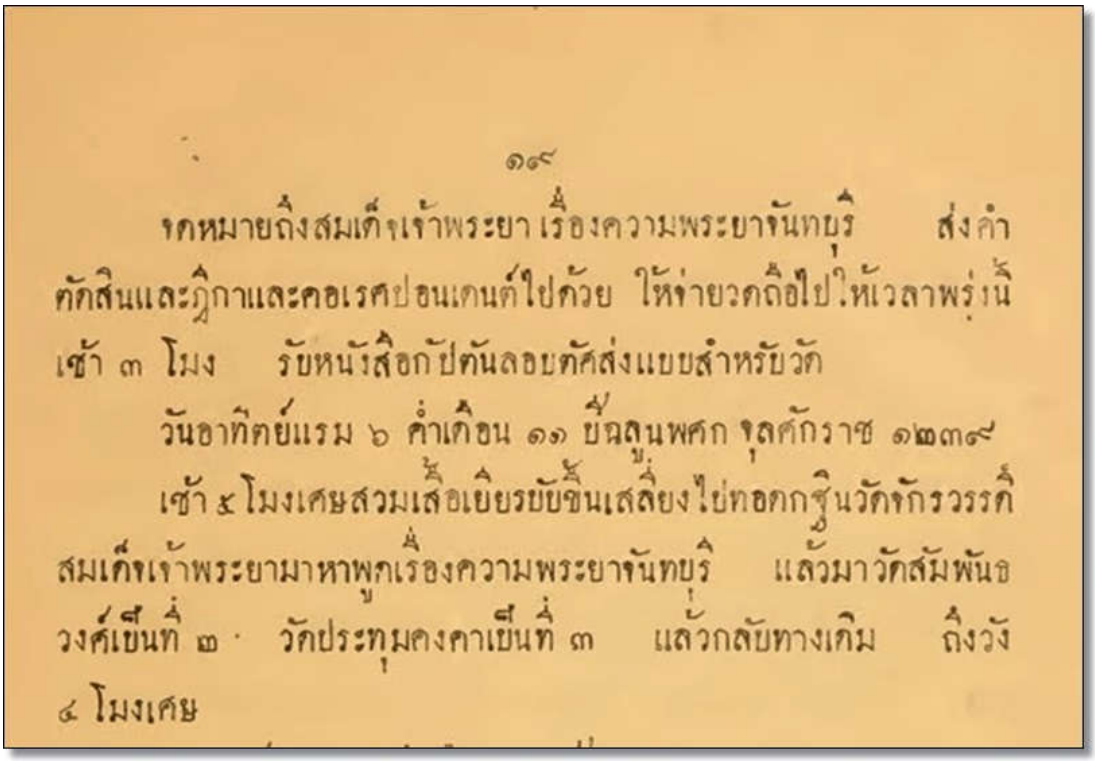

๑๙

จดหมายถึงสมเด็จเจ้าพระยา เรื่องความพระยาจันทบุรี ส่งคำตัดสินและฎีกาและคอเรศปอนเดนต์ไปด้วย ให้จ่ายวดถือไปให้เวลาพรุ่งนี้เช้า ๓ โมง รับหนังสือกัปตันลอบตัดส่งแบบสำหรับวัด

วันอาทิตย์แรม ๖ ค่ำเดือน ๑๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เช้า ๕ โมงเศษสวมเสื้อเยียรบับขึ้นเสลี่ยงไปทอดกฐินวัดจักรวรรดิ์ สมเด็จเจ้าพระยามาหาพูดเรื่องความพระยาจันทบุรี แล้วมาวัดสัมพันธวงศ์เป็นที่ ๒ วัดประทุมคงคาเป็นที่ ๓ แล้วกลับทางเดิม ถึงวัง ๔ โมงเศษ

เรื่องเสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค ๔

พระราชนิพนธ์ใน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

พ.ศ. ๒๔๒๐

วันที่ ๓๙๘๒ วัน ๒ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก ๑๒๔๑
๖

(๖ ตุลาคม ๒๔๒๒)

เวลาเที่ยงครึ่งทรงฉลองพระองค์เยียระบับทรงสายสพายมงกุฎมหาสุราภรณแล้วเสดจทรงพระราชยานทองคำลงยาราชาวดีเสดจพระราชดำเนินกระบวนราบเสดจพระราชทานพระกระฐิน วัดจักรวัติราชาวาศที่ ๑ วัดสัมพันธวงษที่ ๒ วัดประทุมคงคาที่ ๓ เวลาบ่าย ๔ โมงเสดจกลับพระบรมมหาราชวัง

วัดที่ ๑ สมเดจเจ้าพระยาเฝ้ารับส่งเรื่องความมองกเล.

วันที่ ๓๙๘๓ วัน ๓ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก ๑๒๔๑
๗

(๗ ตุลาคม ๒๔๒๒)

เวลากลางวันสมเดจกรมพระเฝ้าลองฉลองพระองค์

เวลาค่ำออกขุนนาง พระยาสุพรรณทูลลากลับไปเมือง พระราชทานสัญญาบัตรขุนชาติวิชาเปนพระสามภพภ่าย ๑ ขุนอินทรรักษาเปนหลวงวิสูตรโยธามาตย์ ๑ นายฌมบุตรพระยาราชสงครามเปนขุนอินทรรักษา ๑ นายสนองราชบรรหารเปนนายประพาศมณเฑียรปลัดวังซ้าย ๑

เว้นกระฐินด้วย

เจ้านายทรงฉลององค์เยียรบับผ้าทรงศรีน้ำเงินแก่ ข้าราชการสรวมเสื้อเยียรบับเข้มขาบผ้าม่วงศรีน้ำเงินแก่.

เรื่องเสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน จากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์ใน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

ปีเถาะ จุลศักราช ๑๒๔๑ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๒

กฐินแล้ว โปรดให้กรมขุนเจริญผลถวายของ แล้วเสด็จจากวัดมหรรณพารามกลับทางเดิมอ้อมท้องสนามหลวง ประทับวัดมหาธาตุที่ ๔ พระราชทานผ้าพระกฐินแล้วเสด็จออกจากพระอุโบสถประทับที่พลับพลาหน้าวัด ทอดพระเนตรดวอย่างพระเมรุและการพระเมรุต่าง ๆ โปรดให้สมเด็จกรมพระ เจ้าพระยาสุรวงศ์ ขึ้นไปเฝ้าบนพลับพลาด้วย ประทับอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมงเสด็จกลับจากวัดมหาธาตุตรงเข้าในพระบรมมหาราชวัง

วันนี้เจ้านายขุนนางแต่งอิวนิงเดรส ,สวมเครื่องราชอิสสริยยศตามที่ได้รับพระราชทาน

วันที่ ๔๑๖๖ วันอาทิตย์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรง โทศกจุลศักราช ๑๒๔๒

เวลาเช้า ๕ โมง ทรงพระราชยานถมตะทองพร้อมด้วยกระบวนนำตามออกประตูวิเศษไชยศรี เลี้ยวป้อมเผด็จดัษกร ลงถนนเจริญกรุง เลี้ยวตามถนนริมกำแพงพระนคร ออกประตูตะพานหัน ประทับวัดจักรวรรดิราชาวาสที่ ๑ พระราชทานผ้าพระกฐิน แล้วโปรดให้กรมหมื่นพิชิตถวายของ แล้วเสด็จจากวัดจักรวรรดิตรงไปประทับวัดสัมพันธวงศารามที่ ๒ พระราชทานผ้าพระกฐินแล้วโปรดให้กรมหมื่นภูธเรศถวายของ แล้วเสด็จออกจากวัดสัมพันธวงศ์ ประทับวัดประทุมคงคาที่ ๓ พระราชทาน

เรื่องเสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน จากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค ๑๖
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๒๓

พระอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเป็นวันสวรรคต ครั้นพระสงฆ์ซึ่งรับพระราชทานฉัน ถวายพระพรลากลับแล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์สังฆกรณียิ ๑๐๐ รูป แล้วทรงมีรถเงินพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ แลราชตระกูลตามเคย ครั้นสิ้นราชการเวลาเที่ยงแล้วเสด็จขึ้น

พระราชทานพระกฐินในกรุงเทพ ฯ

ยาญชีรายวันแลวัดซึ่ง จะเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐิน ในกรุงเทพมหานคร ทั้งสถลมารคแลชลมารค ในปีรกาสัปตศกนี้ ทางสถลมารค

ณวันพุธ เดือนสิบเอด แรมห้าค่ำ วัดราชประดิษฐ์ที่ ๑ วัดบวรนิเวศที่ ๒ วัดมหรรณพารามที่ ๓ วัดมหาธาตุที่ ๔

วันพฤหัศบดี เดือนสิบเอด แรมหกค่ำ วัดจักรวัติราชาวาศที่ ๑ วัดสัมพันธวงษารามที่ ๒ วัดประทุมคงคาที่ ๓

วันเสาร เดือนสิบเอด แรมแปดค่ำ เสดจพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตรา วัดพระเชตุพนที่ ๑ วัดราชบุรณที่ ๒ วัดราชบพิธที่ ๓ วัดสุทัศนเทพวรารามที่ ๔

ทางสถลมารค ๓ วันรวม ๑๑ วัดเท่านี้

ทางชลมารค วันอาทิตย เดือนสิบเอด แรมเก้าค่ำ เสดจพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตรา

วัดอรุณราชวรารามที่ ๑ วัดโมลีโลกยารามที่ ๒ วัดหงษรัตนารามที่ ๓ วัดราชสิทธารามที่ ๔ สิ้นขบวนพยุหยาตราเท่านี้

วันจันทร เดือนสิบเอด แรมสิบค่ำ วัดกัลยาณมิตรที่ ๑ วัดประยุรวงษาวาศที่ ๒ วัดบุยมารามที่ ๓ วัดพิไชยญาติการามที่ ๔

วันอังคาร เดือนสิบเอด แรมสิบเอดค่ำ วัดมหาธุตมารามที่ ๑ วัดเทพศิรินทราวาศที่ ๒ วัดโสมนัศวิหารที่ ๓

วันพุธ เดือนสิบเอด แรมสิบสองค่ำ วัดคุสิธารามที่ ๑ วัดกุหบดีที่ ๒ วัดบวรมงคลที่ ๓ วัดราชาธิวาศที่ ๔

วันพฤหัศบดี เดือนสิบเอด แรมสิบสามค่ำ วัดเวฬุราชินที่ ๑ วัดหนังที่ ๒ วัดราชโอรสารามที่ ๓

วันศุกร เดือนสิบเอด แรมสิบสี่ค่ำ วัดเครือวัลที่ ๑ วัดพระยาธรรมที่ ๒ วัดนาถลางที่ ๓ วัดชิโนรสารามที่ ๔

ทางชลมารค ๖ วัน รวม ๒๓ วัดเท่านี้

แต่พระกฐินซึ่งจะเสดจพระราชดำเนิน พระราชทานวัดหัวเจ้อง แลพระกฐินซึ่งจะพระราชทานพระบรมวงศานุวงศฝ่ายน่าฝ่ายใน แลข้าราชการนั้น จะนำความมาให้ทราบต่อคราวหลัง

ประกาศไปรสนีย์สยาม

สมเดจพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากาญรังษีสว่างวงษ กรมหลวงกาญพิชิตชุวงษวรเดช ซึ่งสำเรจราชการกรมไปรสนีย์แลโทรเลข รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งให้ประกาศแจ้งราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย พ่อค้าวานิชประชาราษฎรชาวต่างประเทศให้ทราบทั่วกันว่า

๑ ให้ตั้งโรงไปรสนีย์ที่พระราชวังเกาะบางปอิน เปิดใช้การในเวลาพระบาทสมเดจพระ

รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๗

สมเดจพระนางเจ้าวิกตอเรีย กรุงเกรตบิเตนแลไอริแลนด ๒ ฉบับ แลพระราชสาสนสมเดจพระเจ้าวิลเลียมที่ ๑ กรุงเยอรมนี ฉบับ ๑ ได้จัดการในพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท มีข้าราชการกรมคำรวจ ทหาร กรมวัง แต่งตัวเคมยศ มหาดเล็ก แลกรมท่าแต่งตัวสวมเสื้อเบียรบับ มีกาดอเนอ ๑๐๐ ทหารแตรวง ๑ ยืนผ่าพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ผ่าประตูวิเวศไชยศรี ผ่าประตูพิมานไชยศรี มีทหารขึ้นใหญ่ประจำประตูละคู่

เวลาบ่าย ๖ โมงเสศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเดจพระบรมโอรสาธิราช เสดจออกรับพระราชสาสน แทนด้วยพระบาทสมเดจพระเจ้าอยู่หัว ยังไม่ทรงพระสบาย เจ้าพนักงานกรมวัง แลพระยาภาสกรวงษ ผู้ว่าการแทนเสนาบดีว่าการต่างประเทศ นำมิสเตอ อีบีกูลด์ ซาเยเดอแฟร์ ชังกฤษเข้าเฝ้าสมเดจพระบรมโอรสาธิราช ถวายพระราชสาสน สมเดจพระนางเจ้าวิกตอเรียกรุงเกรตบิเตนแลไอริแลนด์ ๒ ฉบับ หนึ่งตอบพระราชสาสน ที่ถอนกรมหมื่นผเรศวรฤทธิ กลับจากราชการทูตประจำเมืองอังกฤษ แลตั้งพระยานนครสุริยวงษ ไปประจำรักษาราชการแทนอีกฉบับ ๑ ทรงแสดงพระราชหฤไทยยินดีที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรปการ เสดจไปในการเฉลิมราชสมบัติครบ ๕๐ ปี แลที่ทรงยินดีเครื่องราชอิศริยยศ อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรกรีบรมราชวงษไปนั้น ครั้นถวายพระราชสาสนแล้ว สมเดจพระบรมโอรสาธิราช ดำรัสปฏิสันฐานภอสมควร แล้วมิสเตอ อีบี กูลด์กลับออกมาจากที่เฝ้า

เจ้าพนักงานที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นำมิสเตอวอนเกรงกี กงซุลเยอรมัน เข้าเฝ้าสมเดจพระบรมโอรสาธิราช ถวายพระราชสาสน สมเดจพระเจ้าเอมเปอเรอเยอรมนี ฉบับ ๑ ตอบแสดงพระราชหฤไทยยินดี ที่พระเจ้าอยู่หัว ของเราทรงยินดี ให้กรมหลวงเทวะวงษวโรปการเชิญเครื่องราชอิศริยยศ อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรกรีบรมราชวงษ ไปยังสมเดจพระเจ้าเอมเปอเรอได้ทรงรับแล้ว ครั้นถวายพระราชสาสนแล้ว ดำรัสปฏิสันฐานโดยสมควร แล้วกงซุลเยอรมันกลับออกจากที่เฝ้า

กำหนดเสดจพระราชทานพระกระฐินแลกระฐินพระราชทาน

ในจำนวนปีกุนนพศกนี้ กำหนดจะได้เสดจพระราชดำเนิน พระราชทานพระกระฐินพระอารามใดวัดใด แลโปรดพระราชทานผ้าพระกระฐิน ให้พระบรมวงษานุวงษ ข้าราชการไปทอดพระอารามใด มีแจ้งอยู่ในท้ายต่อไปนี้ แต่การที่บอกมาทานรายวันนี้ ได้คัดจากบาญชีที่กรมพระธรรมการทูลเกล้า ฯ ถวายทรงแก้ไขแล้ว แต่บางทีก็โปรดให้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง ถ้าโปรดให้เปลี่ยนวัดใด เปลี่ยนแปรงอย่างไร ต่อไปจึงจะบอกมาภายหลัง ผู้ใดมีความประสงจอยากทราบก็ให้ดูต่อไป

วัน ๔ เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ วัดราชประดิษฐ์ ที่ ๑ วัดธรรมิเวศวิหาร ที่ ๒ วัดบุญศิริมาตยาราม ที่ ๓ วัดมหาธาตุ ที่ ๔

วัน ๕ เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ วัดจักรวัติราชาวาศ ที่ ๑ วัดสัมพันธวงษาราม ที่ ๒ วัดวัดประทุมคงคา ที่ ๓

วัน ๖ เดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ วัดพระ

รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๐

กับในแขวงกรุงเทพ ฯ ฝ่ายใต้นั้น ได้เพิ่มขึ้นอีก ๔ คู้ คือ

คู้ที่ ๖๐ น่าบ้านมิศเตอร์เบริดแมเจริญกรุง

คู้ที่ ๔๑ น่าบ้านมิศเตอร์เอศเลฟเสนถนนสีลม

คู้ที่ ๔๐ น่าบ้านมิศเตอร์แยคแมนถนนสีลม

คู้ที่ ๓๗ น่าบ้านมิศเตอร์แมกลินถนนสีลม

ตกงค์เอาส

ผู้ว่าการแทนสิเกรคารีกรมไปรษณีย์

เสด็จพระราชดำเนินพระราชทาน พระกระฐิน แลกระฐินพระราชทาน

วัน ๖ เดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำ

วัดราชประดิษฐ ที่ ๑

วัดจักรวัตติราชาวาศ ที่ ๒

วัดสัมพันธวงษ์ ที่ ๓

วัดประทุมคงคา ที่ ๔

๔ พระอาราม

วัน ๑ เดือน ๑๑ แรม ๙ ค่ำ

วัดพระเชตุพน ที่ ๑

วัดราชบูรณ ที่ ๒

วัดราชบพิธ ที่ ๓

วัดสุทัศน์เทพวราราม ที่ ๔

๔ พระอาราม พยุหยาตรา

วัน ๒ เดือน ๑๑ แรม ๙ ค่ำ

วัดอรุณราชวราราม ที่ ๑

วัดโมลีโลกยาราม ที่ ๒

วัดหงษ์รัตนาราม ที่ ๓

วัดราชสิทธาราม ที่ ๔

๔ พระอาราม พยุหยาตรา

วัน ๓ เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ

วัดรฆังโฆสิตาราม ที่ ๑

วัดกัลยาณมิตร ที่ ๒

วัดประยุรวงษาวาส ที่ ๓

วัดบพิตรพิมุข ที่ ๔

๔ พระอาราม

วัน ๔ เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ

วัดสังฆวิชัยาราม ที่ ๑

วัดบวรนิเวศน์วิหาร ที่ ๒

วัดสเกษ ที่ ๓

วัดบรมนิวาศ ที่ ๔

๔ พระอาราม

วัน ๕ เดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ

วัดเทพศิรินทราวาศ ที่ ๑

วัดโสมนัศวิหาร ที่ ๒

วัดพระนามบัญญัติ ที่ ๓

๓ พระอาราม

วัน ๖ เดือน ๑๑ แรม ๑๓ ค่ำ

วัดจันทาราม ที่ ๑

วัดหนัง ที่ ๒

วัดนางนอง ที่ ๓

วัดราชโอรส ที่ ๔

๔ พระอาราม

วัน ๗ เดือน ๑๑ แรม ๑๔ ค่ำ

วัดราชาธิวาศ ที่ ๑

วัดเขมาภิรตาราม ที่ ๒

วัดเฉลิมพระเกียรติ ที่ ๓

๓ พระอาราม กระบวนเรือกลไฟ

รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๑

ครั้งนี้ ก็เปนที่เฉลิมพระศักดาทรงพระยศ ปราโมทย์อย่างยิ่ง

กำหนดพระกฐินเสด็จพระราชดำเนินแลกฐินพระราชทาน

พระกฐินเสด็จพระราชดำเนินกรุงเทพฯ

ทางสถลมารค

วันที่ ๑๔ ตุลาคม กระบวนรถ วัดบวรนิเวศวิหารที่ ๑ วัดรังษีสุทธาวาศที่ ๒ วัดเทพธิดาที่ ๓ วัดมหาธาตุที่ ๔ สี่พระอาราม

วันที่ ๑๕ ตุลาคม กระบวนราย วัดราชประดิษฐ์ที่ ๑ วัดจักรวัติราชาวาศที่ ๒ วัดสัมพันธวงษารามที่ ๓ สามพระอาราม

วันที่ ๑๗ ตุลาคม กระบวนราย วัดพระเชตุพนที่ ๑ วัดราชบูรณที่ ๒ วัดราชบพิธที่ ๓ วัดสุทัศน์เทพวรารามที่ ๔ สี่พระอาราม

ทางชลมารค

วันที่ ๑๘ ตุลาคม กระบวนเรือพาย วัดอรุณราชวรารามที่ ๑ วัดโมลีโลกยารามที่ ๒ วัดหงษ์รัตนารามที่ ๓ วัดราชสิทธารามที่ ๔ สี่พระอาราม

วันที่ ๑๙ ตุลาคม กระบวนเรือพาย วัดประยุรวงษารามที่ ๑ วัดบุปผารามที่ ๒ วัดพิไชยญาติการามที่ ๓ วัดธนงการามที่ ๔ สี่พระอาราม

วันที่ ๒๐ ตุลาคม กระบวนเรือพาย วัดมหาพฤฒารามที่ ๑ วัดเทพศิรินธราวาศที่ ๒ วัดโสมนัสวิหารที่ ๓ วัดพระนามบัญญัติที่ ๔ สี่พระอาราม

วันที่ ๒๑ ตุลาคม กระบวนเรือพาย วัดระฆังโฆษิตารามที่ ๑ วัดกัลยาณมิตรที่ ๒ วัดยศิรพิมุขที่ ๓ สามพระอาราม

วันที่ ๒๒ ตุลาคม กระบวนเรือพาย วัดโพธินิมิตรที่ ๑ วัดหนังที่ ๒ วัดนางนองที่ ๓ วัดราชโอรสารามที่ ๔ สี่พระอาราม

วันที่ ๒๓ ตุลาคม กระบวนเรือกลไฟ วัดราชาธิวาศที่ ๑ วัดเขมาภิรตารามที่ ๒ วัดเฉลิมพระเกียรติที่ ๓ สามพระอาราม

รวมทางสถลมารค ๓ วัน ทางชลมารค ๖ วัน เปน ๙ วัน

พระกฐินเสด็จพระราชดำเนินผ้าเมือง

๑ วัดปรมัยยิกาวาศ ๒ วัดชุมพลนิกายาราม ๓ วัดนิเวศธรรมประวัติ ๔ วัดเสนาศนาราม ๕ วัดสุวรรณคีราราม ๕ พระอาราม

กะฐินกรุงเทพฯ พระราชทาน

วัดคุสิการาม วัดสามพระยา วัดภคินีนาฏ วัดบวรมงคล ๔ พระอาราม พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าทาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์

วัดจันทาราม วัดราชคฤห์ วัดอินทาราม วัดสังขทาย ๔ พระอาราม พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า

รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๒

ที่ ๑ วัดสัมพันธวงษารามที่ ๒ วัดประทุมคงคาที่ ๓ เสด็จพระราชดำเนินกระบวนราย

วันที่ ๕ พฤศจิกายน วัดพระเชตุพนที่ ๑ วัดราชบูรณที่ ๒ วัดราชบพิธที่ ๓ วัดสุทัศน์เทพวรารามที่ ๔ เสด็จพระราชดำเนินกระบวนพยุหยาตรา

ต่อนี้ไปเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค

วันที่ ๖ พฤศจิกายน วัดอรุณราชวรารามที่ ๑ วัดโมฬีโลกยที่ ๒ วัดคงษรัตนารามที่ ๓ วัดราชสิทธารามที่ ๔ กระบวนพยุหยาตรา

วันที่ ๗ พฤศจิกายน วัดพระยามยัญญูที่ ๑ วัดโสมนัสวิหารที่ ๒ วัดสระเกษที่ ๓

วันที่ ๘ พฤศจิกายน วัดระฆังโฆสิตารามที่ ๑ วัดกัลยาณมิตรที่ ๒ วัดยนิพรภิมุขที่ ๓

วันที่ ๙ พฤศจิกายน วัดนางชีที่ ๑ วัดหนังที่ ๒ วัดนางนองที่ ๓ วัดราชโอรสที่ ๔

กะฐินหัวเมืองเสด็จพระราชดำเนิน

วัดปรมัยยิกาวาศ แขวงเมืองนนทบุรี ๑

แขวงกรุงเก่า ๓ พระอาราม

คือวัดนิเวศธรรมประวัติ ๑ วัดเสนาศนาราม ๑ วัดศาลาปูน ๑

ต่อ นี้ไป กะฐินพระราชทาน

วัดชิโนรสาราม พระราชทาน พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าประสานศรีไส

วัดมหรรณพาราม พระราชทาน พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอาง

วัดเครือวัลย์ พระราชทานเจ้าจอมมารดาอ่อน

วัดอมรินทราราม พระราชทาน เจ้าคุณตลี

วัดสังฆกระจาย วัดอินทาราม วัดจันทาราม วัดราชคฤห ๔ พระอาราม พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ

วัดราชาธิวาศ วัดเขมาภิรตาราม วัดเลียบพระเกียรติ ๓ พระอาราม พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ กรมพระภาณุพันธุวงษวรเดช

วัดราชผัตการาม พระราชทาน พระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ

วัดทหกิกา พระราชทาน พระเจ้าราชวรวงษเธอ กรมขุนเจริญผลภูลสวัสดิ์

วัดอมรินทราราม พระราชทาน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นผเรศวรฤทธิ์

วัดชนะสงคราม พระราชทาน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

วัดทองธรรมชาติ พระราชทาน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นภูธเรศร์ธำรงศักดิ์

วัดมหาพฤฒาราม พระราชทาน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษศิลปาคม

วัดไชยพฤกษมาลา พระราชทานพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์

วัดสังฆวิชัยาราม พระราชทานพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค

วัดโพธินิมิตร พระราชทานพระเจ้าน้องยาเธอ

รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๓

ให้พระราชทานเงินแจกทั่วกัน

แลที่วัดบวรนิเวศน์นั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้โปรดให้ พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการไปตั้งโต๊ะจีนเครื่องบูชาที่ปรำริมกำแพงน่าพระอุโบสถ ๒ ปรำ พระราชทานโต๊ะหลวงไปตั้งด้วย แลโปรดให้กอมมิตตีตัดสินชิ้นผูกผ้าแดง ตั้งแต่คืนวันที่ ๒๑ นั้นได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรในเวลาที่ตัดสินนั้นด้วย แลมีพักตรสำหรับการนี้เปนรางวัลแก่ผู้ที่ตั้งโต๊ะทั่วกัน

วันที่ ๒๓ ตุลาคม เวลาบ่าย ๒ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศอย่างทหาร ประทับพระรัตนราชวราภรณ์ เสด็จออกทางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท เสด็จประทับพระราชยานพร้อมด้วยกระบวนราย ไปประทับ พระราชทานพระกระฐิน วัดจักรวัติราชาวาศ เปนที่ ๑ พระสงฆ์จำพรรษาในพระอารามนี้ คือ พระราชาคณะ ๒ พระครู ๑ ถานานุกรม ๕ เปรียญ ๓ พระ ๓ ประโยคใหม่ ๔ อันดับเรียนคันถธุระ ๕๑ อันดับเรียนวิปัสนาธุระ ๓๒ อันดับเรียนปาฏิโมกข ๑๖ อันดับเล่าสวดมนต์ ๑๙๗ รวมพระสงฆ์ ๒๐๑ รูป พระวรญาณมุนี ครองผ้าพระกระฐิน โปรดเกล้าให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศร์วรฤทธิ์ ถวายไทยธรรม พระสงฆ์รับไตรปี ๑๔ รูป การซ่อมแปลงพระอารามในปีนี้ พระวรญาณมุนี ได้ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ที่ชำรุดทั่ว แลได้ให้ช่างเขียนซ่อมแซมรูปอศุภกรรมฐานที่ผนัง ซึ่งลบเลือนไป พระครูภาวนาวิจารณ์กับพระราชวรินทร์ พร้อมด้วยทายกได้ปฏิภาณเมืองโคมรอบเมืองขึ้นบน แลลานรอบในพื้นกำแพงพระอุโบสถ อนึ่งทายกเรี่ยรายกันสร้างศาลา ๕ ห้อง ๑ หลัง พระยาวุฒิการบดี สร้างศาลา ๑ หลัง พระรักษาเทพพร้อมด้วยทายกสร้างศาลา ๓ ห้อง สำหรับยอกพระปริยัติธรรม ๑ หลัง อำแดงสาครสร้างศาลาสำหรับยอกปริยัติธรรม ๑ หลัง อำแดงเปลี่ยน สร้างกุฏิ ๓ ห้อง ๑ หลัง โรงเรียนในพระอารามนี้ มีจำนวนอาจารย์ ๒ นักเรียน ๙๐ คน ครั้นพระราชทานพระกระฐินแล้ว เสด็จพระราชดำเนินประทับวัดสัมพันธวงษ์ พระราชทานผ้าพระกระฐิน พระสงฆ์จำพรรษาในพระอารามนี้ พระราชาคณะ ๑ ถานานุกรม ๓ อันดับเรียนคันถธุระ ๔ อันดับเล่าสวดมนต์ ๒๙ รวมพระสงฆ์ ๓๗ รูป พระวินิจวินัย ครองผ้าพระกระฐิน พระราชทานไตรปีแก่พระถานานุกรมในพระอารามนี้ ๓ พระปเรียญ มาแต่วัดอื่น ๑ โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ ถวายไทยธรรม ครั้นพระราชทานพระกระฐินเสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินประทับวัดประทุมคงคา พระราชทานผ้าพระกระฐิน พระสงฆ์จำพรรษาในพระอารามนี้ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ๑ พระครู ๑ ถานานุกรม ๘ เปรียญ ๑ พระอินสูงอายุ ๑ อันดับเรียนคันถธุระ ๒ อันดับเรียนวิปัสนาธุระ ๒ อันดับเล่าสวดมนต์ ๑๕ รวมพระสงฆ์ ๓๑ รูป สมเด็จพระพุฒาจารย์ ครองผ้าพระกระฐิน พระรับไตรปี ๑๑ รูป พระสงฆ์ทำกระฐินกัดการแลสวดอนุโมทนา เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับ สู่พระบรมมหาราชวังเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ

วันที่ ๒๕ ตุลาคม เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ

รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๔

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้ เป็นสมัยที่มีการเปิดประเทศติดต่อกับชาติตะวันตก มีความเจริญด้านต่าง ๆ จำนวนมาก หนึ่งในนั้นคือการพัฒนาพื้นที่ชุมชนที่มีความเจริญเพื่อรองรับการเปิดประเทศ โดยเฉพาะในย่านสำเพ็งที่ถือว่าเป็นย่านที่มีความเจริญเก่าแก่มาตั้งแต่ยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีการตัดถนนเยาวราชและถนนสายอื่น ๆ ทำให้วัดสัมพันธวงศ์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาในยุคนั้นหลายอย่าง คือ

ช่วง ร.ศ. ๑๐๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้น โดยเปิดโรงเรียนแห่งแรกขึ้นที่วัดมหรรณพาราม และต่อมาเปิดเพิ่มอีกตามวัดต่าง ๆ เพราะทรงเห็นว่า แต่เดิมคนไทยนิยมส่งบุตรหลานมาเรียนตามวัดกับพระสงฆ์อยู่แล้ว ทั้งมีสถานที่ภายในวัดรองรับ เป็นการง่ายที่จะดำเนินตามพระราชดำริได้รวดเร็ว

ต่อมา ในช่วง ร.ศ. ๑๑๑ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ทรงออกประกาศให้พระอารามหลวงและวัดราษฎร์ทั้งในกรุงเทพและหัวเมือง จัดตั้งโรงเรียนมูลสามัญขึ้นในวัดนั้น ๆ ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า "คณะสงฆ์สร้างชาติ" พร้อมกันนั้น ได้ขยายโรงเรียนสำหรับราษฎรออกไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยใช้วัดเป็นสถานที่ทำการสอนในยุคแรก

ร.ศ. ๑๑๘ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๓ มีการจัดตั้ง "โรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์" ขึ้น ที่วัดสัมพันธวงศ์แห่งนี้ ตามหลักฐานที่ปรากฏในรายงานเรื่อง “พระสงฆ์จัดการศึกษามณฑลกรุงเทพฯ ร.ศ.๑๑๘” ปรากฏตามความในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๖ หน้า ๓๔๔ วันที่ ๑๗ กันยายน ร.ศ.๑๑๘ โดยมีพระวินิจวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๘ เป็นผู้จัดการ พระชื่น (พระวิเชียรกวี) เปรียญตรี ครูที่ ๑ พระใบฎีกายา ครูทีสอง มีนักเรียน ๕๐ คน

โรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์ที่จัดตั้งขึ้นนี้ หลักฐานบางแห่งเรียกว่า "โรงเรียนพณิชยการวัดสัมพันธวงศ์" และ "โรงเรียนประถมศึกษาพิเศษภาษาอังกฤษวัดสัมพันธวงศ์" ก็มี ด้วยเหตุที่ไปเกี่ยวเนื่องกับประวัติของ "วิทยาลัยพณิชยการพระนคร" โรงเรียนพณิชยการแห่งแรกของประเทศ ซึ่งได้เปิดทำการสอนครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ที่โรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์แห่งนี้ มีนาย เอ็ม วี นาธาน เป็นครูใหญ่ เน้นการเรียนการสอนเฉพาะภาษาอังกฤษอย่างเดียว

ต่อมาอีก ๓ ปี ย้ายนักเรียนบางส่วนไปเรียนที่วัดมหาพฤฒาราม ก่อนจะย้ายไปอีกหลายแห่ง และพัฒนามาเป็นวิทยาลัยพณิชยการในเวลาต่อมา

ส่วนโรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์คงยังเปิดทำการสอนต่อ สันนิษฐานว่า โรงเรียนภาษาอังกฤษและโรงเรียนมูลที่ตั้งขึ้นในคราวนั้นเป็นคนละส่วนกัน เพียงแต่มาอาศัยสถานที่วัดเป็นที่ศึกษาเท่านั้น เพราะมีหลักฐานในยุคหลังเรียกโรงเรียนของเทสบาลว่าโรงเรียนสอนภาษาไทย เหมือนเป็นการเรียกแยกจากกันที่อาจจะสืบต่อมาแต่ครั้งนั้น

สำหรับจุดที่ตั้งของโรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์แต่เดิมนั้น ตามหลักฐานจากหนังสือตำนานวัดสัมพันธวงศ์ ที่จัดพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ พอสรุปได้ว่า ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของวัด ต่อมา เมื่อพระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสกเถร) มาเป็นเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ เห็นว่าสภาพโรงเรียนทรุดโทรม อยู่ในจุดที่ไม่เหมาะนัก จึงได้ให้ย้ายมาตั้งอยู่ด้านทิศเหนือริมถนนทรงสวัสดิ์ ในคราวสร้างกำแพงวัดและปรับระเบียบเสนาสนะต่าง ๆ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔ (ที่ตั้งกุฏิ ๕ ชั้นในปัจจุบัน) สร้างเป็นอาคารไม้สองชั้นให้ใหม่

ส่วนสถานที่ตั้งเดิมที่ใช้ศาลาการเปรียญหรือไม่ก็กุฏิหลังใหญ่ของวัดเป็นที่เรียนนั้น สันนิษฐานว่า น่าจะอยู่ทางด้านทิศใต้ฝั่งตะวันตกของถนนทรงสวัสดิ์ที่ตัดใหม่ เพราะจากเรื่องราวในอดีต เหตุของการย้ายส่วนหนึ่งมาจากการที่จะปรับปรุงพื้นที่เขตสังฆาวาสให้เป็นระเบียบ

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ – รัชกาลที่ ๗ โรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์ถูกโอนมาเป็นโรงเรียนประชาบาลสังกัดกระทรวงธรรมการและกระทรวงศึกษาธิการ เพราะทางเทศบาลกรุงเทพฯ ขาดงบประมาณ

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ มีการโอนโรงเรียนประชาบาลมาสังกัดเทศบาลนครกรุงเทพฯ ครั้งแรก ดำเนินการเปิดสอนมาตามลำดับ

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ในยุคที่ พระเดชพระคุณ พระเทพปัญญามุนี (เฉย ยโส) เป็นเจ้าอาวาส เมื่อคราวที่มีการปรับผังวัดใหม่ ได้ตกลงกับทางเทศบาลนครกรุงเทพฯ ย้ายโรงเรียนกลับไปตั้งบริเวณด้านทิศใต้ของวัด ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์ในปัจจุบัน

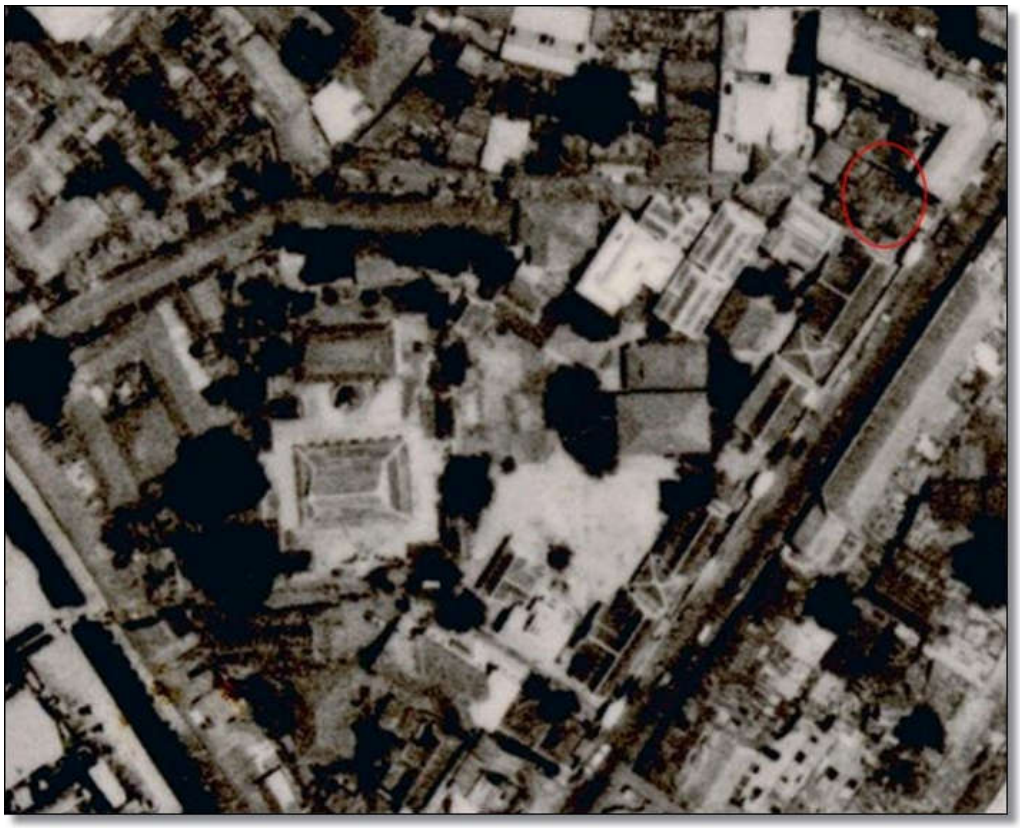

ภาพจากภาพถ่ายทางอากาศ ของกรมแผนที่ทหาร พ.ศ. ๒๕๐๒)

จุดวงกลมสีแดงด้านบนของภาพ

เป็นอาคารเรียนหลังเดิมของโรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์ที่สร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔

(ก่อนจะย้ายมาตั้งอยู่ที่ใหม่ในในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔)

จำนวน ผู้จัดการ ครู, แลนักเรียน, ในเมืองนนทบุรี มีโรงเรียนแขวงประจำท้องที่กรมการอำเภอ ๔ สำขา ๑๗ รวม ๒๒ ผู้จัดการ ๒๒ คน ครู ๑๖ คน นักเรียน ๖๘๒ คน

เมืองประทุมธานี มีโรงเรียนแขวงประจำท้องที่กรมการอำเภอ ๔ สำขา ๙ รวม ๑๓ ผู้จัดการ ๑๓ คน ครูแท้ ๙ คน นักเรียน ๕๐๔ คน

เมืองนครเขื่อนขันธ์ มีโรงเรียนแขวงประจำท้องที่กรมการอำเภอ ๓ สำขา ๑๔ รวม ๑๗ ผู้จัดการ ๑๗ คน ครูแท้ ๑๐ คน นักเรียน ๔๑๙ คน

เมืองสมุทปราการ มีโรงเรียนแขวงประจำท้องที่กรมการอำเภอ ๓ สำขา ๗ รวม ๑๐ ผู้จัดการ ๑๐ คน ครูแท้ ๕ คน นักเรียน ๓๓๔ คน

รวมทั้ง ๔ หัวเมือง โรงเรียนแขวงประจำท้องที่กรมการอำเภอ ๑๔ สำขา ๔๗ ผู้จัดการ ๖๒ คน ครูแท้ ๔๐ คน นักเรียน ๑๘๓๙ คน มีรายเลอียดแจ้งอยู่ในแบบหมาย (ค) นั้นแล้ว

ส่วนโรงเรียนที่ได้เปิดแล้ว ในกรุงเทพฯ ๒ คือ โรงเรียนวัดสัมพันธ์วงษ์ นักเรียน ๕๐ คน พระวินิจวินัย ผู้จัดการ พระชื่นบาเรียญตรี ครูที่ ๑ พระใบฎีกายา ครูที่ ๒

โรงเรียนวัดโสมนัศวิหาร นักเรียน ๓๐ คน หม่อมราชวงษ์ พระราชพงษปฏิพัทธ์ ผู้จัดการ พระใบฎีกาคำ ครูที่ ๑ สามเณรชด ครูที่ ๒

รวมทั้ง ๒ โรงเรียน ผู้จัดการ ๒ รูป ครู ๒ รูป นักเรียน ๘๐ คน

รวมโรงเรียนในมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งอาตมภาพได้รับพระราชทานเปิดแล้ว ในรัตนโกสินทรศก ๑๑๗ นี้ ๖๔ โรงเรียน เว้นแต่โรงเรียนเอี่ยมสกุล ในแขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ อันยังตั้งหมั้นไม่ต้องเปิดซ้ำอีก เปนแต่จ่ายหนังสือให้ไป สำหรับโรงเรียนรายเดียว แลผู้จัดการทั้งเปนครู ๖๔ คน ครูแท้ ๔๔ คน นักเรียน ๑๙๑๙ คน

๖ การที่จัดต่อไป

อาตมภาพ ได้รับพระราชทานตรวจพระอารามต่าง ๆ ในมณฑลนี้ ที่ควรจัดตั้งโรงเรียนต่อไป ยังมีอีกมาก แลให้ผู้จัดการกับครูทำบาญชีมายื่นเบิกหนังสือเรียนไปแล้ว แต่ยังมิได้เปิดอีกหลายราย แลเห็นว่าโรงเรียนทั้งปวงจะดำเนินขึ้นสู่ความเจริญได้ ก็ต้องอาไศรยทุนทรัพย์ที่จะอุดหนุน จึ่งมุ่งหมายจะหาทุนประจำเมือง ให้มีขึ้นในหัวเมืองหนึ่งประมาณอย่างน้อย ๔๐๐๐๐ บาท เมื่อเก็บทุนได้สมประสงค์แล้ว จะขอรับพระราชทานพระราชทรัพย์เพิ่มเข้าในทุน ที่หาได้นั้นบ้างนิดหน่อย เพื่อให้เปนเกียรติยศของหัวเมืองทั้ง ๔ แลเมื่อทุนทรัพย์เกิดขึ้นในเมืองใด ก็ยกให้เปนสมบัติสำสนา สำหรับจ่ายจำเภาะแต่ในเมืองนั้น แล้วจะขอให้เจ้าน่าที่จัดการเรื่องนี้ ช่วยรับเปนภาระฝากแบงก์ เพื่อต้องการผลประโยชน์ มาจ่ายเปนค่าครูผู้สอนบ้าง แลค่าอื่น ๆ มีบำรุงนักเรียนหรือปฏิสังขรณ์วัดที่ตั้งโรงเรียนเปนต้นบ้าง ทั้งได้แสดงความประสงค์ แก่ข้าหลวงผู้ว่าราชการเมืองในหัวเมืองทั้ง ๔ เพื่อให้ช่วยกันอุหนุนความคิดนี้ให้สำเร็จ แลให้ตั้งจิตรคิดเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ท่านที่รับคำแนะนำเหล่านั้น ก็พากันเห็นชอบด้วย ต่างก็รับจะออกทรัพย์เกื้อหนุน แลชวนชาวเมืองของตน ๆ ให้ช่วยกันออกทรัพย์บำรุงในเมืองหนึ่ง ๆ ก็ได้หลายราย แต่เห็นว่าจะรวบรวมก็ยังไม่พอความประสงค์

ก็แต่เรื่องนี้เปนการยากก็จริง ถึงกระนั้นถ้าสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระ

ช่วง ร.ศ. ๑๐๙ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้ง “โรงพักพลตระเวน” ขึ้นใหม่ มีจำนวน ๖๔ โรงพัก ถือเป็นจุดกำเนิดโรงพักครั้งแรกของประเทศไทย สถานที่ตั้งโรงพักมีทั้งที่ดินที่พระราชทานให้ตั้ง และเช่าพื้นที่ตั้งตามวัดต่าง ๆ ที่พอจะมีอาคารของวัดที่ไม่ได้ใช้งานมาตั้งสถานี เพื่อประหยัดงบประมาณแผ่นดินในยุคนั้น

ที่วัดสัมพันธวงศ์นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงให้เช่าพื้นที่ของวัดบริเวณด้านทิศใต้ อยู่ด้านหน้าของพระอุโบสถหลังเดิมของวัด ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์และบ้านพักอุบาสิกาในปัจจุบัน เพื่อตั้งโรงพักพลตระเวณขึ้น เรียกว่า "โรงพักที่ ๒๗" หรือคนในยุคก่อนเรียกกันติดปากว่า "โรงพักวัดเกาะ"

อาคารไม้ของโรงพักที่ ๒๗ หรือ โรงพักวัดเกาะ
ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าพระอุโบสถหลังเดิมของวัดสัมพันธวงศ์

ในกาลต่อมา ได้มีการยุบรวมโรงพัก ๔ โรงพักในเขตนี้ คือ โรงพักที่ ๑๗ ตั้งอยู่ที่ข้างป้อมปิดปัจจนึก อยู่ฝั่งตะวันออกริมปากคลองผดุงกรุงเกษมด้านใต้ (ปัจจุบันเป็นที่ทำการเขตสัมพันธวงศ์) โรงพักที่ ๒๗ ตั้งอยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์ และโรงพักที่ ๒๘ ตั้งอยู่ที่วัดปทุมคงคา ไปรวมอยู่กับโรงพักที่ ๑๖ บริเวณห้าแยกเฉลิมบุรี (ที่ตั้งธนาคารยูโอบีในปัจจุบัน) ตั้งเป็น "โรงพักสามแยก"

ส่วนที่โรงพักสถานที่ ๒๗ (โรงพักวัดเกาะ) แม้จะย้ายโรงพักไปแล้ว แต่ยังใช้เป็นที่ทำการตรวจไฟไหม้ เพราะมีหอสูงตรวจไฟไหม้ที่ตั้งไว้แต่เดิมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ และใช้เป็นบ้านพักของตำรวจอยู่

จนเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๙ - ๒๕๐๐ มีการย้ายโรงพักสามแยกไปตั้งอยู่ที่พลับพลาไชย จึงมีการย้ายที่พักของตำรวจออกไปด้วย เพราะทางวัดอยู่ในช่วงของการเตรียมพื้นที่สร้างพระอุโบสถหลังใหม่ จึงเป็นอันยุติโรงพักวัดเกาะที่วัดสัมพันธวงศ์ไว้แต่เพียงเท่านี้

ช่**วงประมาณ ร.ศ. ๑๑๖ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๐** เป็นช่วงที่ทางฝ่ายบ้านเมืองเริ่มมีนโยบายให้วัดซึ่งตั้งอยู่ในย่านที่มีการค้าเจริญรุ่งเรือง ให้สามารถนำที่ดินของวัด ไม่ว่าจะเป็นที่อุปจารสีมา ที่ธรณีสงฆ์ และที่กัลปนา นำไปจัดผลประโยชน์เพื่อนำมาบำรุงวัดได้ โดยการกำกับดูแลของกรมธรรมการ กรมสังฆการี มีไวยาวัจจกรและมัคคนายกเป็นผู้ดำเนินการแทนพระสงฆ์ เพื่อไม่ให้ขัดกับหลักของพระธรรมวินัย

วัดสัมพันธวงศ์เป็นอีกหนึ่งวัดที่ตั้งอยู่ในย่านการค้าที่เจริญรุ่งเรืองในครั้งนั้น ได้เริ่มมีการจัดสรรที่ดินบางส่วนของวัด เพื่อนำไปจัดเป็นตึกเช่า เพื่อนำผลประโยชน์ที่ได้มาบำรุงวัด

จึงน่าจะถือว่าเป็นยุคแรกที่วัดเริ่มจัดที่ดินให้เช่า เพื่อจัดผลประโยชน์บำรุงวัด ทั้งน่าจะเป็นไม่กี่วัดในยุคแรกที่เริ่มดำเนินการเช่นนี้ ด้วยเหตุที่ตั้งอยู่ในย่านเศรษฐกิจสำคัญเก่าแก่ มีที่ดินที่สามารถจะนำไปจัดผลประโยชน์มาบำรุงวัดได้ ก่อนที่การนำที่ดินของวัดมาจัดผลประโยชน์ลักษณะนี้จะขยายไปยังวัดต่าง ๆ ในทั่วประเทศ

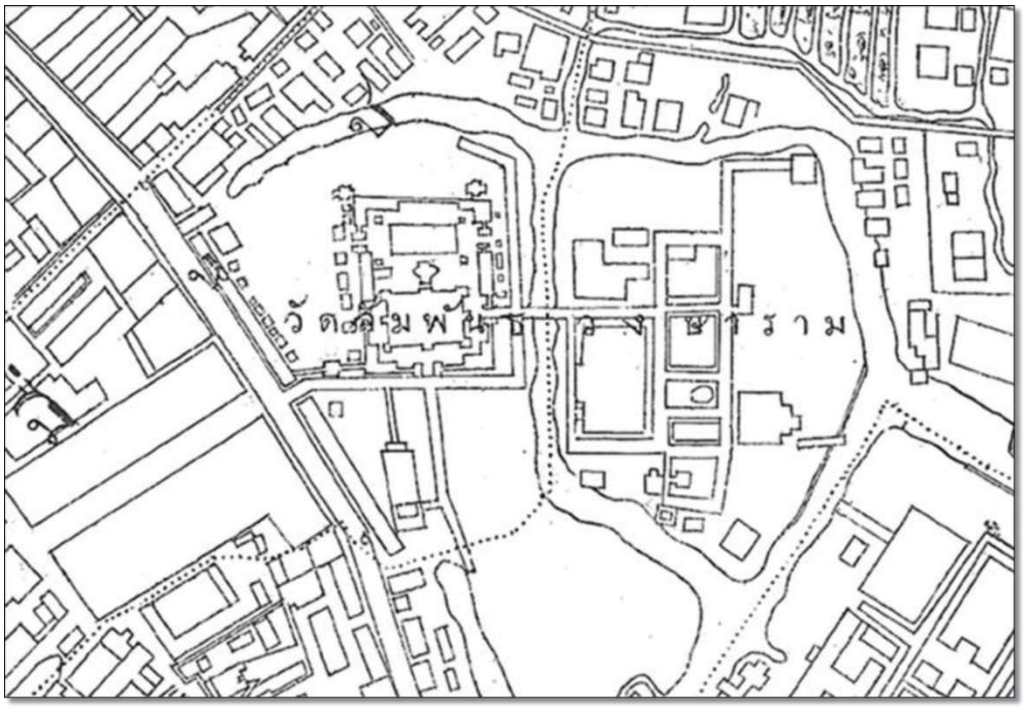

แผนที่วัดสัมพันธวงศ์ในแผนที่ พ.ศ. ๒๔๓๐ ฉบับธงชัยฯ สภาพคลองน้ำยังปรากฏอยู่

นักประวัติศาสตร์กล่าวตรงกันว่า แผนที่ฉบับนี้บอกลักษณะพื้นที่ดั้งเดิมได้ใกล้เคียงยุคเดิมมากที่สุด

แผนที่วัดสัมพันธวงศ์ ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๔๓

ปี 1900 โดย J.F.McCarthy

พื้นที่ด้านเหนือและตะวันออกยังเป็นเทือกสวนไร่นาอยู่ในขณะนั้น

แผนที่วัดสัมพันธวงศ์ ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๔๓

ปี 1900 โดย J.F.McCarthy

สภาพคลองน้ำล้อมรอบวัดยังปรากฏอยู่

เรื่องการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้วัดสัมพันธวงศ์บูรณปฏิสังขรณ์พระอารามครั้งใหญ่ ในยุคที่พระวินิจวินัย (แจ้ง) เป็นเจ้าอาวาส โดยมีพระปลัดชื่น สิริมณฺโท เปรียญโทเทียบ ๕ ประโยค ได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าดำเนินการ ใช้ทุนจากเงินอุดหนุนจากรัฐ จากค่าเช่าห้องแถว และจากการบริจาค ตามข้อความเรื่องการแจ้งความของกระทรวงธรรมการ แผนกสังฆการี ปรากฏหลักฐานพอสรุปได้ ดังนี้ว่า

ร.ศ. ๑๒๑ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๕ *ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามในหลายส่วน เริ่มตั้งแต่พระอุโบสถและพระวิหาร คือ*

- ปิดทองพระพุทธรูปตามระเบียงพระอุโบสถ ๔๕ องค์

- ขุดร่องน้ำก่ออิฐข้างกำแพงพระอุโบสถเพื่อระบายน้ำ

- ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ใหญ่ในลานพระอุโบสถ ซึ่งชำรุดปูนแตกกระเตาะ ต้นไม้ขึ้นแซกแซม ซ่อมถือปูนใหม่ และเปลี่ยนปูนเป็นสีเหลือง ส่วนฐานเป็นสีขาวตามเดิม

- ปฏิสังขรณ์กุฏิ สุสานศาลา และเสนาสนะอื่น ๆ ส่วนนี้ มีทั้งรื้อย้ายไปสร้างที่ใหม่และปฏิสังขรณ์ในส่วนที่ชำรุด

เมือง ชลบุรี ใน กำหนด ตั้ง แต่วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร ศก ๑๒๒ เปน ต้น ไป

เพราะ ฉะนั้น ให้ผู้ ที่ ขอ จับจอง ที่ ดิน ในจังหวัด ที่ กล่าว มา แล้ว นั้น จัด การ เตรียม หลักไม้ แก่น ไว้ สำหรับ ปัก ตาม มุม เขตร์ ที่ ดิน แล นำ ชี้ เขตร์ ของ ตน ที่ ได้ ปกครอง หรือ ขอจับจอง ใหม่ ให้ เปน การ เรียบร้อย ตามกฎ เสนาบดี กระทรวง เกษตรา ธิการ ใน ข้อ ๗ นั้น

(ลงนาม) พระโภชากร

ข้า หลวง เกษตร์

ประกาศ มา ณวันที่ ๒๗ มกราคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๒

ประกาศ กระทรวง โยธา ธิการ

ด้วย พระยา สุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ ข้า หลวงใหญ่ มณฑล พายัพ มีโทรเลข มา ว่า ออฟฟิศ ไปรสนีย์ ที่ ตั้ง อยู่ ตำบล เชียง แสน หลวง เวลา นี้ ไม่ ใคร่จะมี ราช การ อัน ใด ทั้ง ผล ที่ ได้ ไม่ พอ กับ จำ นวน เงิน ที่ จ่าย

กระทรวงโยธา ธิการ จึง ได้ สั่ง ให้ ยกเลิก การ ไปรสนีย์ ตำ บล เชียง แสน หลวง ตั้ง แต่ วัน ที่ ๑ กุมภาพันธ์ นี้ เปน ต้น ไป แล้ว

ประกาศ มา ณวันที่ ๒๕ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

โดย รับ สั่ง พระ เจ้า น้อง ยา เธอ เสนา บดี กระทรวงโยธา ธิการ

(ลงนาม) พระยาเสถียรฐา ปนกิตย์

ปลัดทูลฉลอง

แจ้ง ความ กระทรวง มหาดไทย

ด้วย ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ พระ ราช ทาน พระ ยรม ราชา นุญาต เมื่อ วัน ที่ ๒๐ มกราคม ร, ศ, ๑๒๒ ให้ กระ ทรวง มหาด ไทย ทำ ประ ทวน ตรา พระ ราชสีห์เลื่อน ยศ ขุน สีห์ อา ญา พช่า มรง มณฑล นคร ราชสีมา ขึ้น เปน หลวง สีห์อาญา ถือ ศักดินา ๘๐๐ ไร่ รับราชการ สนอง พระเดชพระคุณ สืบ ไป

วันที่ ๒๑ มกราคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๒

ด้วย หลวงนรินทรสงคราม นาย อำเภอ เกษตร์ สมบูรณ์ มีอาการทุพพลภาพขอลาออกจากตำแหน่ง นาย อำเภอ พระ ยา กำ แหง สง คราม ข้า หลวง เทศา ภิบาล สำ เร็จ ราช การ มณฑล นคร ราช สีมา ได้ อนุญาต ให้ หลวง นรินทร สงคราม ลา ออก แล้ว แล ได้ จัด ให้ หลวง ไชย ภูมิ์ พิ พัฒน์ นาย อำเภอ เมือง ๆ ไชย ภูมิ์ ไป เปนนายอำเภอ เกษตร์สมบูรณ์ ให้ หลวง สิทธิ การ ภักดี ปลัด เมือง ๆ ไชย ภูมิ์ ว่า การ อำ เภอ เมือง ๆ ไชย ภูมิ์ ด้วย รับ ราชการ สนอง พระเดช พระคุณ ต่อไป

วันที่ ๒๑ มกราคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๒

ด้วย ทรง พระ กรุณาโปรด เกล้า ฯ ให้ พระ รัก ษา เทพ ข้า หลวง ประ จำ เมือง นคร ลำ พูน ใน มณฑล พา ยัพ กลับ ลง มา รับ ราช การ กรุง เทพ ฯ กระทรวง มหาด ไทย ได้ มี สาร ตรา สั่ง ไป แล้ว

ศาลา ว่าการ มหาดไทย

วัน ที่ ๒๑ มกราคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๒

(ลงพระนาม) ดำรงราชานุภาพ

เสนาบดี กระทรวง มหาดไทย

แจ้ง ความ กระทรวง ธรรมการ

พแนก สังฆ การี

ด้วย พระ เจ้า น้อง ยาเธอ กรม หมื่นวชิรญาณ วโรรส ประ ทาน ราย งาน พระ ปลัด ชื่น บา เรียน โท เทียบ ๕ ประ โยค วัดสัมพันธวงษ์ มาว่า ได้ จัด

การปฏิสังขรณ์วัดสัมพันธวงษ์ ในศก ๑๒๑ คือปิดทองพระพุทธรูปตามพระระเบียงพระอุโบสถ ๕๕ องค์ และปฏิสังขรณ์กุฏิ ๔ ห้อง ๑ หลัง ยาว ๖ วาเศษกว้าง ๗ ศอกเศษ กับอีกหลังหนึ่ง ๓ ห้อง ยาว ๔ วาเศษกว้าง ๖ วา ๑ ตลุดร่องน้ำก่ออิฐข้างกำแพงพระอุโบสถด้านนอกยาว ๒ ด้าน ๕ วา กับเจาะกำแพงทำให้เปนท่อน้ำเมื่อเวลาฝนตกน้ำในลานพระอุโบสถจะได้ไหลลงท่อได้โดยสดวกไม่ทำให้เกิดปฏิกูลได้ กับปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ใหญ่ในลานพระอุโบสถซึ่งชำรุดบุนแตกกระเทาะต้นไม้ขึ้นแซกแซม ซ่อมก่อบุนใหม่ และเปลี่ยนแปลงบุนผิวเปนสีเหลือง ส่วนฐานกระเปนสีขาวตามเดิม และปฏิสังขรณ์สุสานศาลา ๓ ห้อง ๑ หลังเดิมตั้งอยู่โรงเรียนฝั่งพระอุโบสถ รื้อยกข้ามคลองมาปลูกฝั่งเดียวกับกุฏิยาว ๖ วาเศษ กว้าง ๑ วา ๒ ศอกเศษ หลังคามุงสังกะสีฝาเว้า ๓ ด้าน ลูกกรงสูง ๒ ศอกเศษ พื้นก่อด้วยอิฐถมดินปูกระเบื้องจีนตามเดิมสูง ๑ ศอก และได้รื้อศาลาโรงครัว ๓ ห้อง ๑ หลังซึ่งชำรุดเสาผุขาดเสมอพื้นดิน ไม่มีฝาว่างเปล่าอยู่ ได้รื้อมาปลูกเคียงกับหลังใหญ่ แก้ไขให้เปน ๔ ห้องยาวเท่ากัน ส่วนกว้าง ๗ ศอกเศษตามเดิม มีพื้นเรือนหลังใหญ่หลังคามุงกระเบื้องเคลือบุนให้เปนสุสานศาลา เพื่อเปนที่อาไศรยแก่มหาชนให้บนที่ชื้นนั้นในการเผาศพด้วย ฯลฯ ปฏิสังขรณ์แห่งละเล็กละน้อยสิ้นเงินทุนของวัดและทายกทายิกาเกื้อกูลให้แก่วัดเงิน ๑๐๗๗ บาท ๒๔ อัฐ และของสัปบุรุษทายกบริจาคช่วยในการปฏิสังขรณ์วัดเงิน ๑๙๑๔ บาท ๑ อัฐ รวมเงินทั้งสิ้น ๕๐๐๑ บาท ๒๕ อัฐ พระปลัดชื่นบาเรียนโทเปนผู้พระราชทานถวายพระราชกุศล

กระทรวงธรรมการได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท โปรดเกล้าฯ ทรงอนุโมทนาในส่วนกุศลนี้ด้วยแล้ว มีรายนามผู้บริจาคทรัพย์แจ้งต่อไปนี้

เงินทุนส่วนของวัด และทายกทายิกาเกื้อกูลให้แก่วัด เงิน ๑๐๗๗ บาท ๒๔ อัฐ

นายแม้นเวยยาวัจจกร พระปลัดชื่นบาเรียนโท	เงิน ๕๐๐ บาท
แดน ภรรยาจีนเกี๊ยด	เงิน ๔๐๐ บาท
ทายกทายิการวมกัน	เงิน ๑๖๕ บาท
จีนเลี้ย (ขุนพัฒน์)	เงิน ๖๐ บาท
อุบาสิกากลีบ	เงิน ๔๐ บาท
อุบาสิกาแก้ว	เงิน ๔๐ บาท
อุบาสิกาใหญ่	เงิน ๒๐ บาท
จีนแดง	เงิน ๑๖ บาท
นายชื่น	เงิน ๑๕ บาท
จีนโบ้ บุญมา	เงิน ๑๕ บาท
จีนเซ่งสุน หุ่น	เงิน ๑๕ บาท
จีนบุ๋ย สุ่น	เงิน ๑๕ บาท
จีนยุ่ยะ กิมชุน	เงิน ๑๕ บาท
จีนบั้งตอ บุ๋ เนย	เงิน ๑๕ บาท
นวม	เงิน ๑๕ บาท
ทองพูน	เงิน ๑๕ บาท
พลับ	เงิน ๑๕ บาท
เลี่ยน พุ่ม	เงิน ๑๕ บาท
เลี่ยบ	เงิน ๑๕ บาท
นวน ออง	เงิน ๑๕ บาท
หยิน	เงิน ๑๕ บาท
ใย	เงิน ๑๕ บาท
ทองสุก	เงิน ๑๕ บาท
กวย	เงิน ๑๕ บาท
สุ่น	เงิน ๑๕ บาท
กิมไหล	เงิน ๑๕ บาท
เหลี่ยง	เงิน ๑๕ บาท

เฮียะ	เงิน ๑๕ บาท
เจิม	เงิน ๑๕ บาท
เหรียญ	เงิน ๑๑ บาท
บั๊ เลียง	เงิน ๑๕ บาท
บัว	เงิน ๑๕ บาท
กิม	เงิน ๑๕ บาท
เกียะ	เงิน ๑๕ บาท
เหนย	เงิน ๑๕ บาท
รัว	เงิน ๑๕ บาท
จีด	เงิน ๑๕ บาท
กัว	เงิน ๑๕ บาท
พ่วง	เงิน ๑๕ บาท
อุบาสิกา ชูป	เงิน ๑๒ บาท
อุบสิกา เลื่อน พวง	เงิน ๑๑ บาท
นาย พวง	เงน ๑๑ บาท
อุบาสิกา บุญ	เงิน ๘ บาท
อุบาสิกา สุ่น	เงิน ๘ บาท
เสงี่ยม	เงิน ๖ บาท
อุบาสิกา วร	เงิน ๕ บาท
ทับทิม	เงิน ๕ บาท
จีน ฮั่ว อุ๋	เงิน ๔ บาท
อุบาสิกา ชื่น	เงิน ๔ บาท
อุบาสิกา เอม	เงิน ๔ บาท
อุบาสิกา ดาด	เงิน ๔ บาท
เลี่ยม	เงิน ๔ บาท
เชย	เงิน ๔ บาท

คน ละ ๑ บาท ๑ คน
คน ละ กึ่ง ตำลึง ๕ คน
คน ละ ๑ บาท ๑๔ คน
คน ละ ๑๒ อัฐ ๑ คน
คน ละ ๑๑ อัฐ ๑ คน
และ ทั้ง อุ บา สิ กา นำ มา ด้วย ๕ บาท

รวม ๒๒ คน เงิน ๑๑ บาท ๔๗ อัฐ

ทา ยก ทา ยิ กา ติด เทียน เมื่อ วัน ปีด ทอง พระ เงิน ๗๗ บาท ๑๗ อัฐ

รวม ทั้ง สิ้น เงิน ๕๐๑ บาท ๑๕ อัฐ

วันที่ ๑๖ มกราคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๒

ด้วย เอี่ยม ภรรยา พระ ยา อินทรา ขิบดี สีหราช รอง เมือง ยื่นหนังสือต่อกระทรวงธรรมการ ๑ ฉบับ ว่า ตาม ที่ ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ พระราช ทาน พระ บรม ราชา นุญาตให้ เจ้าพนักงาน กรม ศุขา ภิบาล ตัด ถนน จักรวรรดิ์ ตอน วัดจักรวรรดิราชา วาศ ถึง ลำน้ำ เจ้า พระยา เจ้าพนักงานได้ จัด การ ตัด ถนนไป ทางข้าง วัดจักรวรรดิราชาวาศ ถูกศาลา การ ปเรียญ เจ้าพนักงานได้ ชี้แจง แก่ พระ มงคล ทิพมุนี เจ้าอาวาศ ให้ จัดการ รื้อ ศาลา การปเรียญ ให้ พ้น ทาง ที่ จะ ตัด ถนน นั้น พระ มงคลทิพมุนีได้ ขอ ให้ เอี่ยม รับ จัด การ รื้อ ศา ลา การ ปเรียญ ไป ปลูก ที่ ริม คลอง วัด จักรวรรดิ์ ด้าน หนึ่ง ริม ถนน ทาง เดิน ใน วัด ด้าน หนึ่ง พระ มงคล ทิพมุนีจึง ได้ จัดให้ย้าย กุฏิ เก่า ซึ่ง จะ ต้อง การ ที่ ปลูก ศาลาการ ปเรียญ ใน ที่ นั้น ไป ปลูก ใน ที่ ซึ่ง ว่าง อยู่ เอี่ยม ได้ ช่วย ออก เงิน ใน การ รื้อ ขน เปน เงิน ๒๕๐ บาท และ เอี่ยม จึงได้ว่า เหมา ช่าง จัด การ รื้อ ศาลา การ ปเรียญและปลูกในที่นั้นทาสีด้วย เปนเงิน ๔๗๐๐ บาท ผู้รับเหมาได้ ลง มือรื้อขนและปลูก ตั้งแต่พฤษ ภาคม ถึง เดือน ตุลาคม ร, ศ, ๑๒๒ แล้ว เสร็จ บริ บูรณ์ ครั้นวันที่ ๗ ตุลาคม ร, ศ, ๑๒๒ เอี่ยม ได้ อาราธนา พระสงฆ์ ๑๕ รูป มี พระ มงคล ทิพมุนี เปน ประธาน เจริญ พระ พุทธมนต์ รุ่ง ขึ้น พระ สงฆ์ ฉัน อา หาร บิณฑบาตแล้ว ถวาย เครื่อง ไทย ธรรม ตามสมควร เวลาบ่ายใน วันนั้น เอี่ยม ได้ อาราธนาสมเด็จ พระ พุฒาจารย์แสดงธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ และอุบาสก อุบาสิกา ได้ พร้อม กัน มีเทศนาต่อไปอีก ๒ กัณฑ์

ร.ศ. ๑๒๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๖ *ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามหลายอย่าง อาทิ*

- ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ส่วนนี้ พระภิกษุสามเณรช่วยกันทำไม่ต่ำกว่าวันละ ๑๐ รูป มีทายกทายิกาอุปถัมภ์ถวายภัตตาหารและน้ำปานะต่าง ๆ

- โดยในส่วนของพระอุโบสถได้เขียนลายดอกไม้ที่ผนังตามของเก่า ตั้งแต่เบื้องหน้าบนหน้าต่างจนถึงเพดาน และสลักสังกะสีเป็นลายดาวเพดาน

- ได้จ้างช่างถือปูนตามผนังที่ชำรุดบางแห่ง มีการเขียนรูปภาพเรื่องพระปฐมสมโพธิ ตั้งแต่ประสูติถึงปรินิพพานโดยสังเขปที่ห้องผนังระหว่างช่องหน้าต่าง

- ซ่อมลายปูนปั้นช่อดอกไม้ที่ซุ้มประตูและหน้าต่าง ทาสีเพดาน

- ส่วนที่บานประตูและหน้าต่าง ได้เขียนลายรดน้ำตามของเก่า

- ซ่อมแห่งละเล็กละน้อย คือ ซ่อมกระเบื้องหลังคาพระอุโบสถกับถือปูนชายคาที่ชำรุดบางแห่ง

- ซ่อมประตูพระวิหาร ๒ ประตู เขียนลายรดน้ำตามของเก่า

- ปฏิสังขรณ์โต๊ะหมู่บูชาปิดทองคำเปลว และซ่อมธรรมมาสน์ในพระอุโบสถ

- ปฏิสังขรณ์กุฏิตึก ๑ หลัง และกุฏิอีก ๒ หลัง รวมทั้งปฏิสังขรณ์ส่วนอื่น ๆ อีกหลายอย่าง

แจ้งความกระทรวงนครบาล

ด้วยหลวงอภิรมย์ชัญรัฐ ปลัดเมืองชัญบุรี ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกราบถวายบังคมลาออกจากหน้าที่ตำแหน่งปลัดเมืองชัญบุรี โดยเหตุพยาธิเบียดเบียฬ

กระทรวงนครบาลได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้หลวงอภิรมย์ชัญรัฐออกจากหน้าที่ตำแหน่งปลัดเมืองชัญบุรีแล้ว และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อน หลวงวิบูลย์บุพพรรณ์เขตร์ นายอำเภอคลองหลวง ขึ้นรับราชการในตำแหน่งปลัดเมืองชัญบุรี และเลื่อนขุนรักษานิกรจำเมือง ๆ ชัญบุรี ขึ้นรับตำแหน่งหน้าที่นายอำเภอคลองหลวง รับราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป

ศาลาว่าการนครบาล

วันที่ ๗ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

(ลงพระนาม) นเรศรวรฤทธิ์

เสนาบดีกระทรวงนครบาล ฯ

แจ้งความกระทรวงวัง

พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้กระดาษประกาศนียบัตร์นักเรียนนายเรือ

ด้วยกรมทหารเรือขอขอนุญาตใช้กระดาษประกาศนียบัตร์มีตราอาร์มแผ่นดินสำหรับนักเรียนนายเรือ

กระทรวงวังได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ได้แต่วันที่ ๗ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ เปนต้นไป

กระทรวงวัง

วันที่ ๑๒ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

(ลงพระนาม) พิทยลาภพฤฒิธาดา

เสนาบดี ฯ

แจ้งความกระทรวงธรรมการ

พแนกกรมสังฆการี

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ประทานรายงานพระปลัดชื่นบาเรียนโทเทียบ ๕ ประโยควัดสัมพันธวงษ์มาว่า ได้จัดการปฏิสังขรณ์วัดสัมพันธวงษ์ในศก ๑๒๐ คือ ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระสงฆ์สามเณรในวัดมีความยินดีช่วยทำในวันหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๑๐ รูป คือ เขียนลายดอกไม้ที่ผนังตามของเก่า ตั้งแต่เบื้องบนหน้าต่างจนถึงเพดาน และสลักสังกระสีเปนลายดาวเพดาน และได้จ้างช่างถือปูนตามผนังที่ชำรุดบางแห่ง และเขียนรูปภาพเรื่องพระปฐมสมโพธิตั้งแต่ประสูตร์ถึงนิพพานโดยสังเขป ที่ห้องผนังระหว่างช่องหน้าต่างกับช่องลายปูนปั้นช่อดอกไม้ ที่ซุ้มประตูและหน้าต่างทาสีเพดาน ส่วนบานประตูและหน้าต่างกำลังซ่อมอยู่ คือเขียนลายรดน้ำตามของเก่า และปฏิสังขรณ์โต๊ะของเก่า ๑ โต๊ะ ให้เปนที่บูชาหน้าพระประธาน ทาสีปิดทองคำเปลวกับปฏิสังขรณ์กุฏิตึก ๑ หลัง ๓ ห้อง ถือปูนผนังที่ชำรุดบางแห่ง และซ่อมหลังคาทำบานประตูหน้าต่างใหม่ ๔ บาน ทาสีตั้งลูกกรงเหล็กและกุฏิอีก ๑ หลัง ๕ ห้องยาว ๗ วาเศษ กว้าง ๗ ศอกเศษ ซ่อมต่อเสาเปลี่ยนเชิงชายกับมุงหลังคาถือปูนชายคาและบันได และปฏิสังขรณ์กุฏิอีก ๑ หลัง

๖ ห้องยาว ๗ วา ๒ ศอกเศษกว้าง ๗ ศอกเศษ ซึ่งชำรุดเสาผุขาดทุกต้นไม้เชิงชายผุหลังคารั่ว พื้นกระดาน ชำรุด ซ่อม รื้อลง ต่อ เสา เปลี่ยนไม้เชิง ชายมุงกระเบื้องหลังคาถือปูนอกไก่ชายคาบันดม และซ่อมเพดานบางแห่ง ฝาทาน้ำมันกับซ่อมกับบียกฎิ ๑ หลัง ๒ ห้องเล็ก และซ่อมแซมแห่งละเล็กน้อย คือซ่อมกระเบื้องหลังคาพระอุโบสถกับถือปูนชายคาที่ชำรุดบางแห่ง ซ่อมประตูพระวิหาร ๒ ประตู เขียนลายรดน้ำตามของเก่า และซ่อมธรรมาศน์ในพระอุโบสถสำหรับ พระ เทศน์ ในวันธรรมสวนะ ทาสีปิด ทองคำเปลวสิ้น เงินที่ทรงพระกรุณาโปรด พระราชทานและเงินทุนของวัดกับทายกทายิกาเกื้อกูลให้แก่วัด เปนเงิน ๓๐๕๗ บาท๕๖อัฐ และของสัปปุรุษทายกบริจาคช่วยในการปฏิสังขรณ์เงิน ๑๔๗๗ บาท ๗ อัฐ รวมทั้งสิ้นเงิน ๔๕๓๖ บาท กับอนึ่งหลวงมนัศมานิตได้บริจาคทรัพย์ ๓๓๐๐ บาทเศษ สร้างสะพานก่ออิฐถือปูนสิเมนต์ โดยยาว ๑๖ ฟุตกว้าง ๑๒ ฟุตลึก๑๐ฟุต ๗ นิ้ว อุทิศถวายไว้ในพระอารามนั้น พระปลัดขึ้นบาเรียนโทเทียบ ๕ ประโยค ขอพระราชทานถวายพระราชกุศล

กระทรวงธรรมการได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว มีรายนามผู้ที่บริจาคทรัพย์จะต่อไปนี้

เงินส่วนทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานแก่วัดเดือนละ ๓๐ บาท คือศก ๑๒๓๑—๑๒๒ เงิน๗๒๐บาท และทุนของวัดกับทายกทายิกาเกื้อกูลให้แก่วัด เงิน ๓๐๕๗ บาท ๕๖ อัฐ

พระเผือก	เงิน ๓๓ บาท	
พระแย้ม	เงิน ๗ บาท	
พระเฮียง	เงิน ๖ บาท	๗ อัฐ
พระถิน	เงิน ๕ บาท	
หลวงสำเร็จสมบัติ	เงิน ๓๐ บาท	
อิ่มภรรยาพระเจริญราชธน (เทั้ง)	เงิน ๕๐๐ บาท	
อุบาสิกาทุบ	เงิน ๒๓๗ บาท	
อุบาสิกาพร	เงิน ๑๐๐ บาท	
เหรียญ	เงิน ๑๐๐ บาท	
เหลือง	เงิน ๑๐๐ บาท	
นายพันแพทย์	เงิน ๑๐๐ บาท	
จีนบุ๋ อุบาสิกาปาน	เงิน ๑๐๐ บาท	
อุบาสิกาจีด	เงิน ๕๐ บาท	
นายทิม	เงิน ๒๐ บาท	
อุบาสิกาหง	เงิน ๒๐ บาท	
จีนชม	เงิน ๑๕ บาท	
อุบาสิกาใย	เงิน ๑๒ บาท	
ปลาทู	เงิน ๑๐ บาท	
นายโต	เงิน ๗ บาท	
อุบาสิกาบุญ	เงิน ๗ บาท	
อุบาสิกาอ่วม	เงิน ๗ บาท	
อุบาสิกากลีบ	เงิน ๗ บาท	
อุบาสิกาทิม	เงินรูปี๕ บาท	๑๖ อัฐ
อุบาสิกาเหล็ก	เงิน ๔ บาท	
อุบาสิกากลิ่น	เงิน ๔ บาท	
อุบาสิกางิ้ว	เงิน ๔ บาท	
อุบาสิกาชม	เงิน ๔ บาท	
นายอิ่ม	เงิน ๔ บาท	
เวียน	เงิน ๔ บาท	
วัน	เงิน ๔ บาท	
พลับ	เงิน ๔ บาท	

อุบาสิกาคนละกึ่งตำลึง๔๐อัฐ ๑ คนๆ ละกึ่งตำลึง๗อัฐ ๑ คนๆ ละกึ่งตำลึงถ้วน๑คน รวม๓คน เงิน๑บาท๔๗อัฐ ทายกทายิกามากชื่อรวมกัน เงิน ๑๐๒ บาท

รวมทั้งสิ้นเงิน ๔๕๑๑ บาท

วันที่ ๖ กันยายน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๓ ฯ

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา มรรคนายกวัดสระเกษ ทรงทำรายงานการบำรุงพระอารามจำนวนศก ๑๒๒ มีข้อความแจ้งต่อไปดังนี้

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ข้าพเจ้า กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา มรรคนายกวัดสระเกษ ทำรายงานการรับจ่ายเงินผลประโยชน์ของสงฆ์ และการปฏิสังขรณ์ในพระอารามวัดสระเกษจำนวนปี ร,ศ, ๑๒๒ เสนอต่อท่านพระยาวุฒิการบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ดังมีเนื้อความแจ้งต่อไปนี้

พนกเงินผลประโยชน์ของสงฆ์จำนวนเงินที่ได้รับในศก ๑๒๒ คือ เงินค่าเช่าที่ธรณีสงฆ์และค่าเช่าโรงร้านในงานนักขัตฤกษ์บูชาพระธาตุที่บรมบรรพต เงิน ๔,๗๗๕ บาท ๕๑ อัฐ เงินเหลือยกมาแต่ศก ๑๒๑ เงิน ๗๑๑ บาท ๔๔ อัฐ รวม ๒ รายเปนเงิน ๕,๖๗๗ บาท ๑๑ อัฐ

จำนวนเงินที่ได้จ่ายในศก ๑๒๒ คือ จ่ายเงินค่าใช้สอยต่าง ๆ และค่าซ่อมแซมพระอารามและเงินเดือนพนักงาน รวมเปนเงิน ๑,๒๖๐ บาท ๕๖ อัฐ รับกับจ่ายหักกันแล้วคงเหลือเงิน ๒,๔๑๗ บาท ๔๑ อัฐ

รายการรับและจ่ายโดยพิศดาร มีแจ้งอยู่ในท้ายหนังสือและบาญชีซึ่งได้ลอดมาในนี้ด้วยแล้ว

พนกการปฏิสังขรณ์ในพระอารามด้วยเงินผลประโยชน์ของสงฆ์ คือ ซ่อมหลังคาพระอุโบสถที่รั่วและชำรุด ฉาบน้ำปูนในบริเวณพระอุโบสถคราวรับกะฐิน รวมทั้งค่ากระเบื้องและค่าแรงเสร็จ เงิน ๗๒๗ บาท ๑๒ อัฐ

พนกการปฏิสังขรณ์ที่ทายกผู้มีศรัทธาได้ทำขึ้นในพระอาราม คือ พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าจันทรสุเทพ ได้ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เก่าที่ชำรุดให้ดีขึ้น รวม ๑๑ องค์ หอไตร ๑ หลัง กุฏิในคณะกุฏิ ๒ หลัง รวมเงิน ๑,๑๖๗ บาท ๑๒ อัฐ

หม่อมอนุยันต์ศิริวงษ์ ได้ปฏิสังขรณ์กุฏิ ๒ หลัง ซุ้มประตู ๑ ซุ้ม กำแพงแก้วในบริเวณคณะกุฏิมีชาลาด้วย รวมเงิน ๔๗๕ บาท ๒๔ อัฐ

พระใบฎีกาจ้อย ได้ปฏิสังขรณ์กุฏิคณะนอก ๒ คณะ เปนเงิน ๗๑๑ บาท

และปฏิสังขรณ์สถานที่ต่าง ๆ ในศก ๑๒๒ ก็ได้ซ่อมแซมอยู่เสมอ เมื่อถึงคราววิสาขบูชา ก็ได้บำรุงอุบาสกอุบาสิกาก่อพระเจดีย์ทรายในพระอารามและเลี้ยงพระมีธรรมเทศนาฉลองเปนการประจำปีเสมอ

อนึ่งการเก็บเงินผลประโยชน์ค่าธรณีสงฆ์ก็ทวีมากขึ้นกว่าเก่าเพราะมีผู้เช่ามากขึ้น

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(ลงพระนาม) วิวิธวรรณปรีชา

มรรคนายก

ส่วนหนึ่งของภาพปฐมสมโพธิ์
และลายรดน้ำริมผนัง ภายในพระอุโบสถหลังเดิม

ส่วนหนึ่งของภาพปฐมสมโพธิ

ภายในพระอุโบสถหลังเดิม

ร.ศ. ๑๒๓ - ๑๒๔ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๗ - ๒๔๔๘ *มีการปฏิสังขรณ์หลายอย่าง อาทิ*

- ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ มุงหลังคาใหม่ใช้กระเบื้องเก่าที่ยังมีสภาพดีผสมกับกรเบื้องใหม่ ถือปูนนอกไก่ ชายคาทาสีไม้เชิงชายและเพดานระหว่างระเบียงภายนอกกับผนัง

- เพดานวิหารคดโดยรอบ ปิดดาวเพดานด้วยทองคำเปลวตามของเดิม

- ประตูและหน้าต่างพระอุโบสถฉาบรักใหม่ เขียนลายรดน้ำตามของเดิม และทำกรอบตาข่ายลวดสังกะสี

- กระเบื้องบนใส่กระจกบรรจุช่องหน้าต่างพระอุโบสถและพระวิหารรวม ๒๐ ช่อง

- ซ่อมกระเบื้องปูพื้นลานหน้าพระอุโบสถบางแห่งที่ชำรุด

- ถือปูนกำแพงด้านนอกโดยรอบ พระภิกษุสามเณรช่วยกันทำ ในส่วนนี้ไม่ต้องเสียค่าแรง

- ในพระอุโบสถใช้โคมไฟฟ้าโคมกิ่งติดผนังบนช่องประตู โคมนี้ หลวงมนัศมานิต มรรคนายกบริจาคทรัพย์เกื้อกูล

- ได้ก่อกำแพงเสาปูนซี่กรงไม้สักทาสี

- ก่อถนนด้วยอิฐพิมพ์จักร์ ยาแนวด้วยปูนซิเมนต์

- ปฏิสังขรณ์กุฏิ ๑ หลัง

- กับทั้งได้สร้างฐานสำหรับเผาศพเป็นเครื่องป้องกันปฏิกูล ที่หน้าศาลาสุสานหลังวัด

ศอก ๔ นิ้ว สายที่ ๓ ยาว ๓ วา ๓ คืบ กว้าง ๒ ศอก ๔ นิ้ว รวมถนน ๓ สายคิดเปนราคาเงิน ๑๑๒ บาท และซื้อเก้าอี้นอน ๑ เก้าอี้ราคา ๗ บาท บึ่งปอง ๑ สำรับ ตราฟ ๑ สำรับเครื่องเด็กเล่นยิงเป้า ๑ สำรับ รวมคิดเปนราคาเงิน ๑๗ บาท

ผู้ที่ออกทุนทรัพย์ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

๑ พระครูอักขรานุสิฐ	ครูใหญ่ผู้ปกครอง	เงิน ๗๕ บาท
๒ พระสมุห์อยู่	ครูรอง	เงิน ๒ บาท
๓ พระคาบ	ครูรอง	เงิน ๒ บาท
๔ นายเชื้อ	ครูรอง	เงิน ๒ บาท
๕ จีนเล็ก	ครูรอง	เงิน ๒ บาท
๖ จีนหยง	ครูรอง	เงิน ๒ บาท
๗ นายเปลื้อง	ครูรอง	เงิน ๒ บาท
๘ นายทองสุก	ครูรอง	เงิน ๒ บาท
๙ นายยิ้ม	ครูรอง	เงิน ๒ บาท
	รวมทั้งสิ้นเงิน	๙๑ บาท

กระทรวงธรรมการอนุโมทนาในส่วนกุศลนี้ด้วย

วันที่ ๒ สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๔

พแนกกรมสังฆการี

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ประทานรายงานการปฏิสังขรณ์วัดสัมพันธวงษ์ ของพระปลัดชื่นบาเรียนโทเทียบ ๕ ประโยคว่า มีทุนของวัดจำนวน ศก ๑๒๓ เปนเงิน ๑๔๔๒ บาท ๑๒ อัฐ กับเงินเหลือจ่ายใน ศก ๑๒๒ เงิน ๔๑๑ บาท ๓๒ อัฐ รวมเปนทุนของวัดทั้งสิ้นเงิน ๒๓๕๔ บาท ๒ อัฐ และทายกทายิกาบริจาคทรัพย์ปฏิสังขรณ์วัด ๑๕๑๗ บาท ๑๒ อัฐ รวมทั้งสิ้น ๑๗๗๑ บาท ๑๗ อัฐ พระปลัดชื่นบาเรียนโทเทียบ ๕ ประโยค ได้จัดการปฏิสังขรณ์วัดในศก ๑๒๑ คือ ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ มุงหลังคาใหม่ใช้กระเบื้องเก่า ส่วนที่ดีเจือกับกระเบื้องใหม่ก่อบุนอกไก่ขายคาทาสีไม้เชิงชาย และเพดานระเบียงภายนอกผนัง และเพดานวิหารคดโดยรอบ ปิดดาวเพดานด้วยทองคำเปลวตามของเดิม ประตูและหน้าต่างพระอุโบสถฉาบรักใหม่ เขียนลายรดน้ำตามของเดิม และทำกรอบคาข่ายลวดสังกะสีกระเบื้องบนใส่กระจกบรรจุช่องหน้าต่างพระอุโบสถและพระวิหารรวม ๒๐ ช่อง และซ่อมกระเบื้องปูพื้นลานพระอุโบสถบางแห่งที่ชำรุด ถือปูนกำแพงด้านนอกโดยรอบ แต่การทาสีในที่ทั้งปวงพระสงฆ์สามเณรในวัดบางรูปมีความเลื่อมใสช่วยทำจนแล้ว ในส่วนนี้ไม่ต้องเสียค่าแรง และในพระอุโบสถใช้โคมไฟฟ้าโคมติ้งติดผนังบนช่องประตูและหน้าต่าง ๑๕ โคม โคมแขวนใหญ่เล็กรวม ๑๗ โคมนี้ หลวงมนัศมานิตมรดนายกบริจาคทรัพย์เกื้อกูล ได้ก่อกำแพงลาปุงชี่กรงไม้สักทาสีและก่อถนนด้วยอิฐพิมพ์จักร์ยาแนวด้วยปูนสิเมนต์กับก่อบรรไดเ๑ บรรไดที่กุฏิ ๒ ห้อง ใช้อิฐและทรายที่เหลือแต่ศก ๑๑๒ และได้ปฏิสังขรณ์กุฏิ ๑ หลัง ๑ ห้อง ยาว ๔ วา ๒ ศอกเศษ กว้าง ๑ วา ๑ ศอกเศษ ซ่อมต่อเสาเปลี่ยนไม้เชิงชาย มุงกระเบื้อง หลังคาถือปูนใช้เสาที่เหลือแต่ศก ๑๑๒ และปูนทรายที่เหลือจากก่อกำแพงนั้น กับได้สร้างฐานสำหรับเผาศพเปนเครื่องป้องกันปฏิกูล ที่หน้าศาลาสุสานหลังวัดก่ออิฐเปนฐานสูง ๒๐ นิ้ว กว้างยาว ๑ วา ๒ ศอก สี่เหลี่ยมปักเสาไม้เต็ง ๔ ต้นสูง ๒ วา ๒ ศอกเศษ

นายแม้น เวยยา วัจจกร ของพระปลัดชื่นบาเรียนโท เงิน ๒๐๐ บาท

เลี่ยม ภรรยาหลวงบริหารนครกิจ เงิน ๕๐ บาท

นายนาค เงิน ๒๐ บาท

อุบาสิกาชูป เงิน ๒๐ บาท

อุบาสิกาพร เงิน ๒๐ บาท

อุบาสิกาชม เงิน ๑๙ บาท ๓๒ อัฐ

อุบาสิกาวร เงิน ๑๒ บาท

นายน้อย เงิน ๕ บาท

กลิ่บ เงิน ๔ บาท

พลับ เงิน ๔ บาท

พระสงฆ์รูปละ ๓ บาท ๓ อุบาสิกาคนละกึ่งตำลึง ๒ คน ๆ ละ ๑ บาท ๒ คนรวม ๕ เงิน ๙ บาท

รวมเงินผู้บริจาค ๑๕๓๗ บาท ๑๖ อัฐ

เหลือจ่ายในศก ๑๒๒ ยกมา ๘๗๑ บาท ๓๒ อัฐ

รวมทั้งสิ้นเงิน ๓๗๙๑ บาท ๑๘ อัฐ

รายจ่ายค่าซื้อสิ่งของต่างๆ

ที่ได้ปฏิสังขรณ์และก่อสร้างสถานที่ในศก ๑๒๓ คือ

ก่อกำแพงเสาปูนหน้ากุฏิ ๖ ห้อง เงิน ๑๖๕ บาท

ปฏิสังขรณ์กุฏิหนึ่งหลัง เงิน ๑๙๖ บาท ๔ ๘อัฐ

ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ เงิน ๑๙๐๗ บาท ๒๔ อัฐ

ค่าโคมไฟฟ้าในพระอุโบสถ เงิน ๖๑๗ บาท ๑๖ อัฐ

สร้างฐานเผาศพ เงิน ๔๑๕ บาท ๓๒ อัฐ

จ่ายค่าสิบตดแก่นายโห้เวยยาวัจจกร เงิน ๑๔๒ บาท

รวมจ่ายทั้งสิ้นเงิน ๓๔๔๘ บาท ๕๖ อัฐ

เหลือจ่ายในศก ๑๒๓ ยกไปเปนทุนต่อไป เงิน ๓๔๒ บาท ๒๖ อัฐ

วันที่ ๒๙ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๔

หลังคามุงสังกะสีมีลายไม้ เชิงชายและคูหาทั้งสี่ด้านทาสีแล้วเสร็จ ส่วนนี้อุบาสิกาพรกับหมู่ญาติบริจาคทรัพย์เกื้อกูลและให้ค่าสิบตดแก่นายโห้เวยยาวัจจกรสำหรับวัดนี้ สิ้นเงินจ่ายรวมทั้งสิ้น ๓๔๔๘ บาท ๕๖ อัฐ หักกันแล้วคงเหลือเงิน ๓๔๒ บาท ๒๖ อัฐ จะได้ยกไปเปนทุนในศก ๑๒๔ ต่อไป พระปลัดชื่นบาเรียนโทเขียน ๕ ประโยค ขอพระราชทานถวายพระราชกุศล

กระทรวงธรรมการได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงอนุโมทนาในส่วนกุศลนั้นด้วย มีรายนามผู้บริจาคทรัพย์และรายการจ่ายแจ้งต่อไปนี้

ผลประโยชน์ของวัด

ค่าเช่าตึกห้องครึ่งตำบลตรอกศาลเจ้าเก่าเงิน ๒๑๖ บาท

ค่าเช่าที่ดินในบริเวณวัด เงิน ๑๐๙๕ บาท

ค่าเช่าที่จอดเรือในคลองวัด เงิน ๑๕๐ บาท

เลหลังพัสดุของวัด เงิน ๒๑ บาท ๓๔ อัฐ

รวมผลประโยชน์ของวัดเงิน ๑๔๗๒ บาท ๓๔ อัฐ

ผู้บริจาคทรัพย์

พระชม เงิน ๕๐ บาท

พระชื่น เงิน ๑๐ บาท

หลวงมนัศมานิตเกื้อกูลเฉภาะไฟฟ้า เงิน ๖๑๗ บาท ๑๖ อัฐ

อุบาสิกาพรเกื้อกูลเฉภาะฐานเผาศพ เงิน ๔๑๕ บาท ๓๒ อัฐ

เปลี่ยนเวยยาวัจจกรใหม่

(๑) สำหรับวัดสามจีนได้ นายนิ่มลาออก นายอิ่มรับตำแหน่งใหม่ ตราตั้งที่ ๑๑/๑๒๔ ลงวันที่

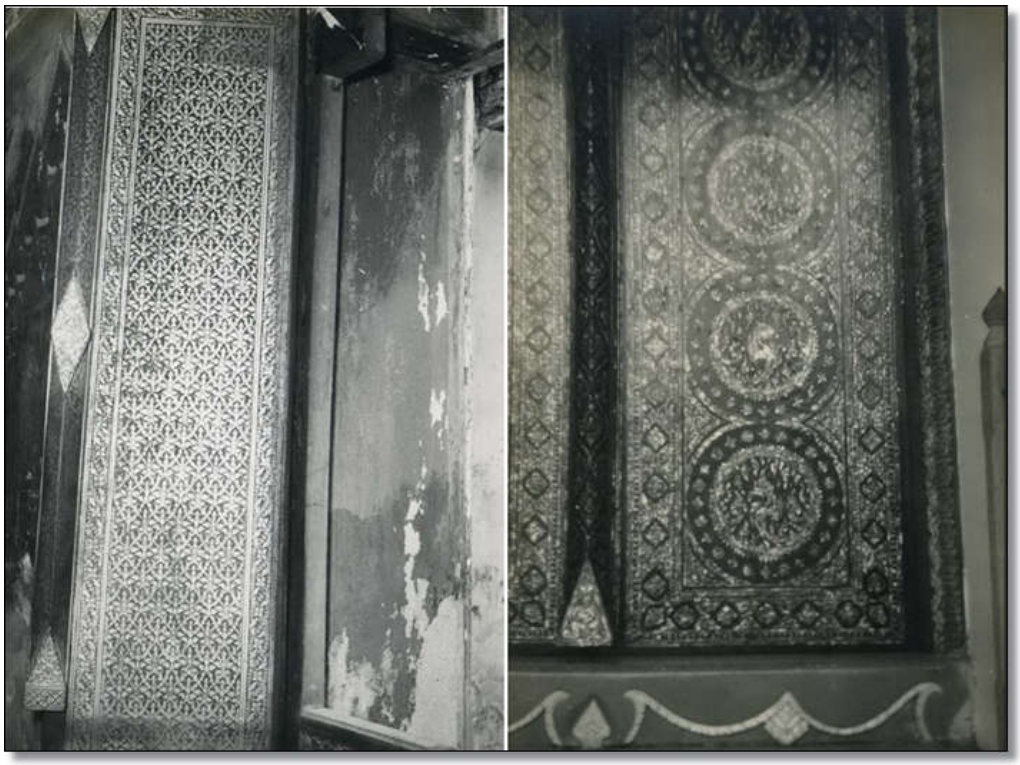

ลายรดน้ำตามบานประตูหน้าต่าง

ภายในพระอุโบสถหลังเดิม

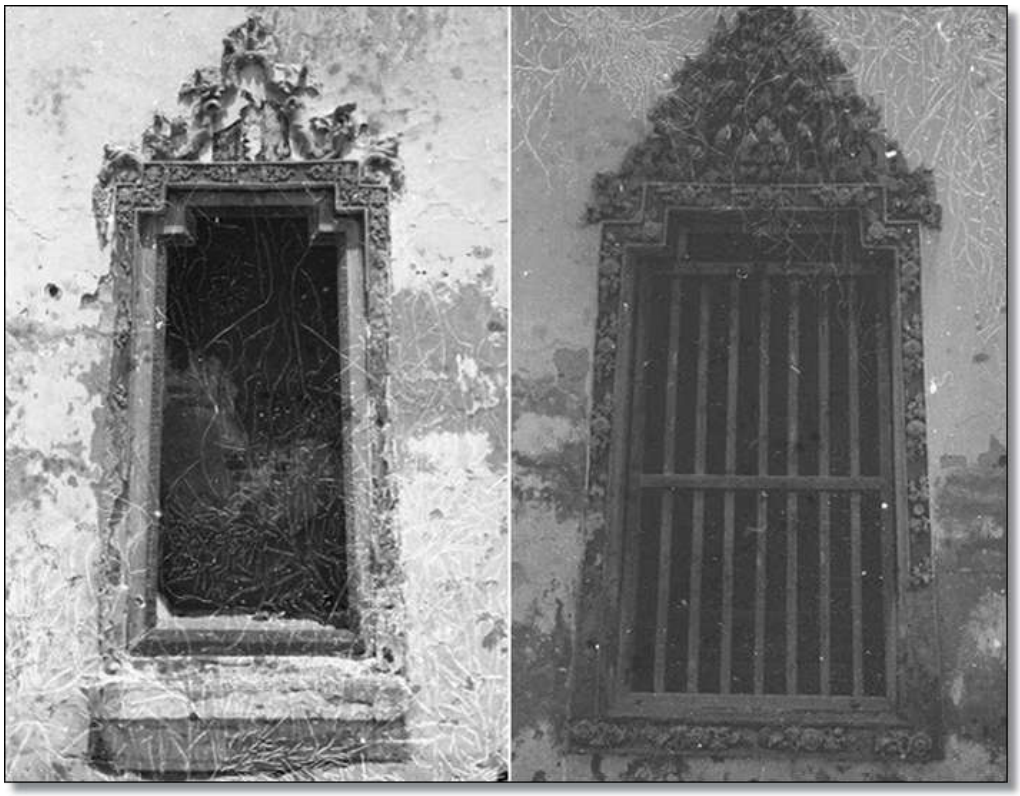

บานประตูหน้าต่างและซุ้มภายในพระอุโบสถหลังเดิม
ประดับด้วยปูนปั้นลายดอกไม้

การบูรณะปฏิสังขรณะวัดสัมพันธวงศ์ในขณะนั้น ต้องมีอันหยุดชะงักลง เนื่องมาเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ในย่านสำเพ็งและตลาดน้อย ซึ่งเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทั้งของวัดและพื้นที่ย่านนี้ พอลำดับเหตุการณ์ตามที่ปรากฏหลักฐาน ดังนี้

ร.ศ. ๑๒๔ วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๔๔๘ *เกิดเหตุเพลิงไหม้ในท้องที่อำเภอสำเพ็ง ตำบลตลาดน้อย และ* ***ร.ศ.๑๒๕ วันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๙*** *เกิดเพลิงไหม้ตำบลหน้าวัดสัมพันธวงศ์ เพลิงติดลามไปทั้งสองฝากถนนตลาดน้อย และไหม้ตึกเรือนหน้าวัดสัมพันธวงศ์ ตั้งแต่ถนนสำเพ็งจนถึงฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากมีการปลูกบ้านเรือนเบียดเสียดกัน จนเมื่อเกิดเหตุเพลิงไหม้ เจ้าพนักงานสุขาภิบาลไม่สามารถเข้าไปดำเนินการดับเพลิงได้*

ร.ศ. ๑๒๕ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๔๙ *พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กระทรวงนครบาล ออกประกาศเรื่อง "ตัดถนนในที่เพลิงไหม้ ตำบลตลาดน้อย และวัดสัมพันธวงศ์ ท้องที่อำเภอสำเพ็ง" เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ.๑๒๕ เพื่อป้องกันภยันตรายและการสูญเสียชีวิตทรัพย์สินต่าง ๆ ของประชาชนในพื้นที่แห่งนี้ในอนาคต*

ทรงโปรดให้กรมศุขาภิบาลตัดถนนกว้าง ๕ วา ดังนี้

- ต่อตั้งแต่แนวแขตถนนหน้าศาลเก่าที่เจ้าพนักงานได้ลงมือสร้างอยู่ในขณะนั้น ตรงมายังสะพานข้ามคลองวัดประทุมคงคาสายหนึ่ง

- ถนนแยกเข้าในที่วัดสัมพันธวงษ์มาออกถนนเยาวราชอีกสายหนึ่ง (ถนนทรงสวัสดิ์ที่อยู่หน้าวัดในปัจจุบัน)

- ขยายถนนสำเพ็งตอนที่เพลิงไหม้ตั้งแต่หน้าวัดสัมพันธวงษ์ (ซอยหลังโรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์ในปัจจุบัน) ไปจนถึงเชิงสะพานคลองวัดประทุมคงคาสายหนึ่ง

- ขยายถนนตลาดน้อยในที่เพลิงไหม้แล้วอีกตอนหนึ่ง

ประกาศ

ตัดถนนในที่เพลิงไหม้ตำบลตลาดน้อยและวัดสัมพันธวงษ์ ท้องที่อำเภอสำเพ็ง

เสนาบดีกระทรวงนครบาล รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า

เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม เกิดเพลิงไหม้ในท้องที่อำเภอสำเพ็งตำบลตลาดน้อย กับวันที่ ๖ มกราคม เกิดเพลิงไหม้ตำบลหน้าวัดสัมพันธวงษ์ เพลิงติดตามไปทั้ง ๒ ฟากถนนตลาดน้อย และไหม้ตึกเรือนหน้าวัดสัมพันธวงษ์แต่ถนนสำเพ็ง จนตกถึงฝั่งแม่น้ำ จึงทรงพระราชดำริห์ว่าในท้องที่ตลาดน้อยและหน้าวัดสัมพันธวงษ์เปนทำเลที่ค้าขาย ตำบลอันสำคัญในพระนคร แต่ตึกเหย้าเรือนที่ปลูกสร้างอยู่ใน ๒ ตำบลนี้ ปลูกซับซ้อนเบียดเสียดกันจนทางเข้าออกคับแคบทั้งถนนเก่าก็เปนถนนเล็กหาเปนความสดวกแก่มหาชนที่จะไปมาค้าขายนั้นไม่ และเมื่อบ้านเรือนเบียดเสียดกันอยู่เช่นนั้น ความบำรุงการศุขาภิบาลจะจัดก็ไม่ถนัด ที่ทางและบ้านเรือนในตำบลจึงได้เปนที่โสโครก ย่อมทำให้ผู้อยู่ในตำบลมีโรคันตรายมากกว่าท้องที่ตำบลอื่น อีกประการหนึ่งเมื่อเกิดเพลิงไหม้บ้านเรือนในท้องที่สำเพ็งและตลาดน้อยขึ้นครั้งไร เพลิงก็ติดลุกลามเนื่องกันไปเปนเพลิงใหญ่เกือบจะทุกคราว เพราะเหตุว่าเหย้าเรือนที่ปลูกอยู่ติดชิดแน่นอัดกันหนทางเข้าออกมีอยู่แต่น้อย เจ้าพนักงานจะนำสูบน้ำเข้าดับเพลิงก็ไม่ได้

จึงมีพระราชประสงค์จะจัดการบำรุงความศุขสำราญของมหาชน และป้องกันภยันตรายแห่งชีวิตกับทั้งทรัพย์สมบัติอันมาวามาย ของประชุมชนที่อยู่ในท้องที่สำเพ็งและตลาดน้อยนี้ ตามโอกาศอันสมควรจะจัดได้ เพราะในที่เพลิงไหม้คราวนี้จวนต่อเนื่องกันกับถนนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้นในที่เพลิงไหม้ตำบลศาลเจ้าเก่า สมควรจะตัดถนนต่อเนื่องกันไปเปิดทางออกถนนเยาวราช และทั้งขยายถนนท้องสำเพ็งกับทั้งถนนตลาดน้อยณที่เพลิงไหม้แล้วนั้น ให้กว้างขวางออกไป เพื่อจะได้เปนความสดวกของมหาชนที่จะเดินไปมาค้าขายในทำเลนี้ และมีท่าทางจะได้จัดการศุขาภิบาลทั้งเปิดช่องทางที่ให้เข้าระงับดับเพลิงได้ หากว่าจะมีขึ้นในภายหลังสืบไปนั้นด้วย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมศุขาภิบาลตัดถนนกว้าง ๕ วา ต่อตั้งแต่แนวเขตร์ถนนตำบลหน้าศาลเจ้าเก่าที่เจ้าพนักงานได้ลงมือสร้างอยู่ประจุบันนี้ ตรงมายังสพานข้ามคลองวัดประทุมคงคาสาย ๑ กับถนนแยกเข้าในที่วัดสัมพันธวงษ์มาออกถนนเยาวราช อีกสาย ๑ ขยายถนนสำเพ็งตอนที่เพลิงไหม้ตั้งแต่หน้าวัดสัมพันธวงษ์ไปจนเชิงสพานคลองวัดประทุมคงคาสาย ๑ ขยายถนนตลาดน้อยในที่เพลิงไหม้แล้วอีกตอน ๑ เพราะฉนั้นห้ามไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดปลูกสร้างเหย้าเรือนในแนวเขตร์หลัก

ที่เจ้าพนักงานจะได้ปักหมายไว้ เปนสำคัญ ซึ่งได้กำหนดที่ว่าจะจัดสร้าง เปน ถนน ตาม แนว หลัก นั้นสืบไป

ประกาศมาณวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร ศก ๑๒๕

(ลงพระนาม) นเรศรวรฤทธิ์

เสนาบดีกระทรวงนครบาล ฯ

ประกาศกระทรวงเกษตราธิการ

ว่าด้วยตั้งกรมการและรองตำแหน่งเกษตราธิการ เมืองปราจิณ บุรี

ด้วย ตาม ความ ใน ประกาศ กระแส พระบรมราช โองการ เรื่อง ออก โฉนดที่ ดิน ซึ่งได้ประกาศเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๐ นั้น ความ ใน ข้อ ๕ ทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เสนาบดี กระ ทรวง เกษตรา ธิการ จัด ตั้ง กรมการ ตำแหน่งเกษตราธิการไว้ ประจำ ทำการ เกษตร ความ แจ้ง อยู่ใน ประกาศ นั้น แล้ว

บัดนี้ ทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระ บรม ราชา นุญาต ให้พระโภชากร ข้าหลวงเกษตร รับราชการในหน้าที่ กรมการ ตำแหน่งเกษตรา ธิการ หลวงเขตตา นุรักษ์ ข้าหลวง ที่ ๒ เปน รอง เกษตรา ธิ การ เมืองปราจิณ บุรี ชั่ว คราวหนึ่ง ตั้ง แต่ บัดนี้ไป

ประกาศ มาณวัน ที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร ศก ๑๒๕

(ลงนาม) เทเวศรวงษ์วิวัฒน์

เสนาบดี กระทรวง เกษตรา ธิการ ฯ

ประกาศกำหนดวันจะแจกโฉนดสำหรับที่ดิน

๑ ในทุ่งบ้านตลาดชุม ตำบลตลาดชุม อำเภอนครป่าหมาก

๒ ในทุ่งบ้านคลองเบ็ด ตำบลคลองเบ็ด อำเภอนครป่าหมาก

๓ ในทุ่งบ้านบึงพร้าว ตำบลบึงพร้าว อำเภอนครป่าหมาก

๔ ในทุ่งบ้านบางผี ตำบลบางผี อำเภอนครป่าหมาก

๕ ในทุ่งบ้านบ้านมุง ตำบลบ้านมุง อำเภอนครป่าหมาก

๖ ในทุ่งบ้านสากเหล็ก ตำบลสากเหล็ก อำเภอนครป่าหมาก แขวงเมือง พิศณุโลก

ข้าหลวงเกษตร์ออกโฉนดที่ดินมณฑล ขอประกาศแก่ ราษฎร เจ้าของ ที่ดิน ใน ตำบล อำเภอแขวงเมืองซึ่งกล่าวมา ข้างต้นนี้ให้ทราบทั่วกันว่า

ด้วยกองข้าหลวงเกษตร์ ได้สำรวจเขตร์ ที่ดินแล้วเสร็จ และเตรียมโฉนดไว้เสร็จแล้ว และจะลงมือแจกโฉนดสำหรับที่ดิน ในตำบลตลาดชุมวันที่๑ _๒ ตำบลคลองเบ็ดวันที่ ๓_๔ตำบลบึงพร้าววันที่๗_๗ ตำบลบางผีวันที่ ๑๖ ตำบลบ้านมุงวันที่๑๗ ตำบล สากเหล็กวันที่ ๑๘_๑๙ เดือน มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ เวลา ๓ โมงเช้าจนเวลาบ่าย ๓ โมงเย็น หยุดการแต่วันพระหรือวันนักขัตฤกษ์

เพราะฉนั้น ให้อำเภอและกำนันท้องที่บ่าวร้องราษฎรเจ้าของที่ดิน ในตำบลที่กล่าวมานี้ มารับ

แผนที่วัดสัมพันธวงศ์ จากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐
ส่วนสีขาวว่างในพื้นที่ด้านทิศใต้และเขตวัด คือ จุดที่เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่
ในแผนที่ปรากฏแผนการตัดถนนทรงวาดในส่วนที่เหลือจากซอยตรอกกะทะ
และแผนการตัดถนนทรงสวัสดิ์ผ่านวัดไปจรดถนนเยาวราช
โดยคลองได้ถูกถมเป็นพื้นดินหมดแล้วเป็นส่วนมาก
เหลือเพียงคลองในวัดและคลองติดวัดปทุมคงคาที่ยังอยู่

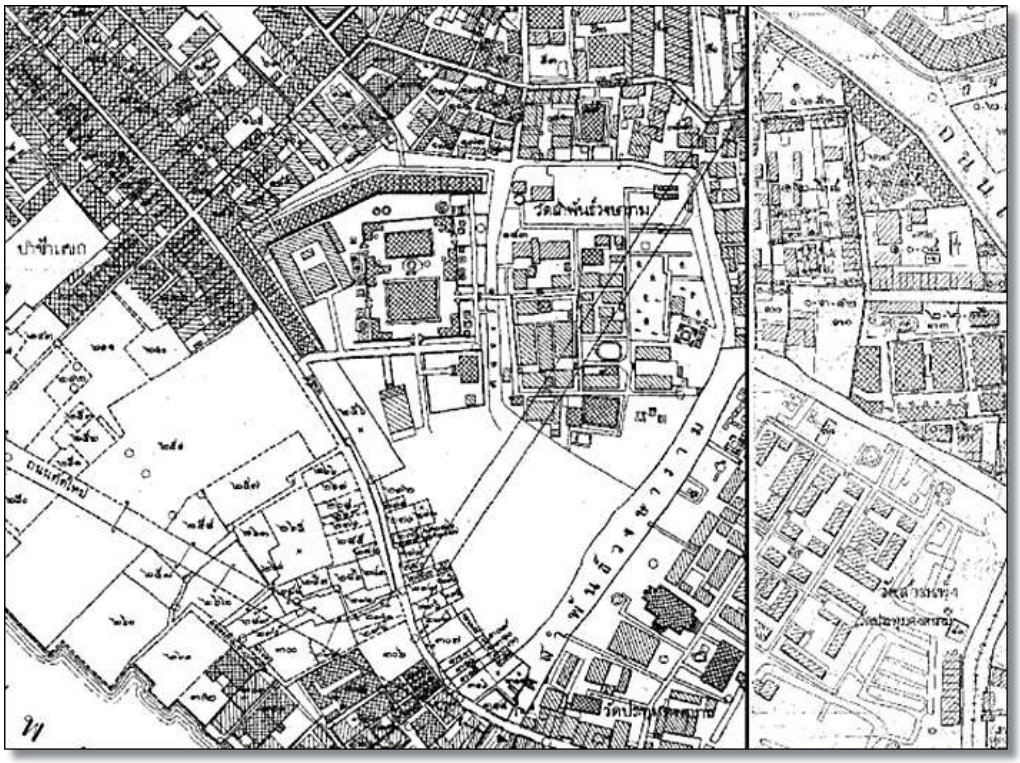

แผนที่วัดสัมพันธวงศ์ จากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐

ปรากฏแผนการตัดถนนทรงสวัสดิ์ผ่านวัด

เป็นที่มาของการเปลี่ยนผังวัดครั้งใหญ่ ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

ภาพถนนสำเพ็ง หลังการขยายถนนเขตไฟไหม้ย่านหน้าวัดเกาะ พ.ศ.๒๔๕๐ / ภาพ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ถนนสำเพ็งด้านหน้าวัดเกาะ ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๒

อาคารเหล่านี้สร้างขึ้นใหม่พร้อมการขยายถนน ภายหลังการขยายถนนในเขตไฟไหม้

(มุมที่ถ่ายจากซอยหลังโรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์หันหน้าออกถนนทรงสวัสดิ์)

ร.ศ. ๑๕๐ *ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๕๐ เมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ปรากฏเนื้อความในการแจ้งความของกระทรวงธรรมการ แผนกสังฆการี โดยสรุปว่า*

พระยาสุนทรพิมล (เพล่) ผู้รั้งมรรคนายกวัดสัมพันธวงศ์ ได้กราบทูลถวายรายงานเรื่องการปฏิสังขรณ์ในช่วงที่ผ่านมา โดยมีพระปลัดชื่น เปรียญเทียบ ๕ ประโยค เป็นหัวหน้าจัดการ และเรื่องการปฏิสังขรณ์ต่อเนื่องที่หมู่กุฏิของพระพินิตวินัยต้องหยุดชะงักลง อันเนื่องมาจากเหตุไฟไหม้ และมีการตัดถนนผ่านวัด

การที่ไฟไหม้ครั้งนี้ ทำให้บ้านเช่าที่เป็นทุนของวัดเสียหาย ต้องใช้ทุนนำไปสร้างตึกเช่าขึ้นใหม่ และซ่อมศาลาการเปรียญที่ชำรุดเสียหายจากเหตุไฟไหม้ครั้งนี้ด้วย

พร้อมกันนี้ ได้กราบทูลเรื่องแผนที่ได้ตกลงร่วมกันกับพระปลัดชื่นว่า เนื่องจากเขตนี้เป็นย่านการค้า จะดำเนินการสร้างตึกเช่าริมถนนที่ตัดใหม่นี้ด้วย เพื่อให้มีทุนมาบำรุงวัดต่อไปในอนาคต

วัดราชาธิวาศ นายรัตน์ ครูใหญ่ โรงเรียนวัดราชาธิวาศ ได้รับเงินรายนี้ไว้เพื่อบำรุงโรงเรียนต่อไป ตั้งแต่วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ศกนี้แล้ว เจ้าพนักงานในนามของนักเรียนทั้งหลายซึ่งได้รับส่วนพระกุศลนี้ มีความยินดีขอถวายพระพรให้ทรงพระเจริญศุขสมบัติ ทุกประการเทอญ ฯ

กระทรวงธรรมการ

วันที่ ๒ มกราคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๒

(ลงนาม) เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร

เสนาบดี

แพนกสังฆการี

ด้วยพระสุนทรพิมล ผู้รั้งมรรคนายกวัดสัมพันธวงษ์ ยื่นรายงานการบำรุงวัด จำนวนศก ๑๒๕ มีข้อความแจ้งต่อไปนี้

วันที่ ๔ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๖

พระสุนทรพิมล ผู้รั้งมรรคนายกวัดสัมพันธวงษาราม ขอประทานทำรายงานการผลประโยชน์และการปฏิสังขรณ์พระอาราม พร้อมด้วยบาญชีรายรับรายจ่าย จำนวนรัตนโกสินทรศก ๑๒๕ เรียนพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ขอท่านได้นำกราบเรียนท่านเจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร เสนาบดี เพื่อท่านได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าลออง ธุลีพระบาท

ด้วยข้าพเจ้าได้มอบให้พระปลัดชื่น บาเรียนโทเทียบ ๕ ประโยค เปนผู้จัดการปฏิสังขรณ์พระอารามโดยความสามารถ ส่วนผลประโยชน์ค่าเช่าตึกและโรงแถวสถานที่ต่าง ๆ รวมเงิน ๔,๕๔๑ บาท ถ้วน จำหน่ายพัสดุของวัดได้เงิน ๗๐ บาท ๕๖ อัฐ ทายกทายิกามีศรัทธาเกื้อกูลเงิน ๔,๑๒๗ บาท ๑๔ อัฐ รวมเงินผลประโยชน์และเงินเกื้อกูล ๘,๗๕๐ บาท ๒ อัฐ

ส่วนจ่ายแล้ว ซ่อมสระน้ำ ๒ สระ ซ่อมอิฐถือปูนสิเมนต์โดยรอบ ก่อบรรไดลงในสระ ๑ บรรได กว้าง ๑ วา ปูศิลาหยาบ ๕ คั่น แก้ไขท่อน้ำให้ดำเนิรเข้าสระโดยสดวก ซ่อมศาลาสรงน้ำปูกระเบื้อง ปูนสิเมนต์แล้วเสร็จเปนเงิน ๒๑๕ บาท ก่อร่องน้ำข้างถนนตรงประตูวัดและหน้าศาลาการเปรียญ โดยยาว ๕๑ วา ก่ออิฐถือปูนสิเมนต์แล้ว เงิน ๒๒๑ บาท ก่อถนน ๑ สายกว้าง ๑ เศอก ยาว ๗ วาเศษ ปูอิฐถือปูนแล้วเสร็จเงิน ๔๐ บาท ค่าแรงถมดินหน้าพระวิหาร ๗๒ บาท ๑๒ อัฐ ฉาบปูนและซ่อมผนังกำแพงในบริเวณพระอุโบสถ กั้นห้องไม้สิงคโปร์ทาสีในวิหารคด เพื่อให้เปนที่อาไศรยของพระภิกษุสามเณร แล้วเสร็จ เงิน ๑๖๐ บาท ๔๗ อัฐ ก่อถนน ๑ สายกว้าง ๑ วา ยาว ๒๗ วา ปูอิฐถือปูนสิเมนต์ สร้างสพานปูกระดานไม้เคี่ยม ก่อบรรไดท่าน้ำ ๑ บรรได กว้าง ๓ วา ปูศิลาหยาบ ๕ คั่น แล้วเสร็จ เงิน ๗๐๗ บาท ๔๗ อัฐ ซ่อมศาลาการเปรียญชำรุดด้วยเพลิงไหม้แล้วเสร็จ เงิน ๒๑๑ บาท ซ่อมสพานข้ามคูหลังพระอุโบสถ ๑ สพาน กว้าง ๑ วา ยาว ๓ วาเศษ ก่ออิฐถือปูนเปนฐานปูกระดานไม้เคี่ยมแล้วเสร็จ

เงิน ๓๒๐ บาท ซ่อมสพานไม้ข้ามคู หน้าโรงแถว แล้วเสร็จ เงิน ๒๑ บาท จ่ายดอกเบี้ยแก่มหามกุฏราชวิทยาลัย แต่วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ศก ๑๒๔ ถึงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ศก ๑๒๕ รวม ๑๒ เดือน เงิน ๔๘๐ บาท ค่าไฟฟ้าและค่าอุโบสถ เงิน ๑๑๑ บาท ๑๒ อัฐ สิบตดนายโห้เวยยาวัจกร เงิน ๔๑๗ บาท ค่าแรงเก็บขนในเวลาเพลิงไหม้แล้ว เงิน ๑๒ บาท ๑๒ อัฐ การปฏิสังขรณ์หมู่กุฏิพระพินิตวินัยยังหาแล้วสำเร็จไม่ ด้วยเหตุที่ประจวบกับเพลิงไหม้ และได้ทราบว่ากรมศุขาภิบาลตัดถนนผ่านเข้ามาในที่วัดจึงงดการไว้ ในการปฏิสังขรณ์นี้ท่านผู้จัดการได้เรี่ยรายตามอันเตวาสิก และผู้ปวารณาโดยสมควร และชักชวนภิกษุสามเณรในวัดที่ควรจะช่วยได้ โดยกำลังแรงของตนๆ ในเวลาหนึ่งราว ๑๒ รูป ผลัดเปลี่ยนกัน ได้ตุดหนุนอาหารในเวลาเพล และน้ำตาลทรายกาแฟใบชาในเวลาวิกาล เพื่อให้ใช้ทุนน้อยลง ส่วนที่จ่ายแล้วเงิน ๓,๑๙๗ บาท ๔๖ อัฐ หักจ่ายในศก ๑๒๔ เงิน ๓๐๐ บาท ๒๐ อัฐ รวมการจ่ายทั้งสิ้นเงิน ๗,๒๑๗ บาท ๒ อัฐ หักกับทุนแล้ว คงเหลือเงิน ๑,๕๓๑ บาท ๔ อัฐ อันที่จริงเงินเหลือจ่ายในศก ๑๒๕ นี้ ได้ตั้งใจว่าจะส่งต้นเงินกู้ก็หาสมประสงค์ไม่ ด้วยเหตุที่เกิดเพลิงไหม้จะต้องใช้ในการก่อสร้างที่เช่าต่อไป ต่อเวลาที่เพลิงไหม้แล้วมา ท่านผู้ที่จะจัดการก็ได้พยายามปักเขื่อนถมดินไว้เรียบร้อยแล้ว

การที่ควรจะดำริห์ต่อไปในเวลานี้ มีถนนผ่านเข้ามาในที่วัด ตามที่ได้ตกลงกับท่านผู้จัดการว่า ที่แถวริมถนนทั้งสองข้างตอนใกล้ชิดสำเพ็ง เปนที่ทำเลสินค้า ควรจะก่อตึกเช่าได้ ส่วนที่นอกจากนี้ควรปลูกโรงแถวและโกดังตามสมควรแก่สถานที่ เพื่อจะได้ผ่อนทุนให้เบาลง ในเวลานี้ก็ได้ปลูกโรงแถวและโกดังขึ้นบ้างแล้ว แต่ส่วนตึกที่จะก่อสร้างต่อไปนั้น ทุนของวัดก็ไม่เพียงพอ ถ้ากระไรจะต้องกู้เพิ่มเติมราวหมื่นบาท ผ่อนผันทำคราวละตอน เพื่อได้ชักทุนขึ้นทำต่อไปประมาณอย่างช้าที่สุด ในสองศกจะแล้วเสร็จตลอดได้ เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จก็คงจะส่งต้นเงินที่กู้ให้เสร็จได้ หวังใจว่าผลประโยชน์ของวัดจะเจริญขึ้นอีกมาก ข้าพเจ้าพร้อมด้วยทายกทายิกาผู้เกื้อกูล ขอถวายพระราชกุศล

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

(ลงนาม) พระสุนทรพิมล

ผู้รั้งมรรคนายก

คน ละกึ่ง ตำลึง ๑ คน ๆ ละ ๑ บาท ๑๕ คน รวม ๑๖ คน เงิน ๑๗ บาท รายย่อย ๑๒๙ คน เงิน ๑๗ บาท ๖๑ สตางค์ รวมเงิน ๘๒ บาท ๖๑ สตางค์

กระทรวงธรรมการ ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่าลออง ธุลีพระบาท ทรงอนุโมทนาในส่วนกุศลนั้นด้วยแล้ว

แจ้งความมาณวันที่ ๑๖ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ด้วยพระสุนทรพิมล ผู้รั้งมรรคนายกวัดสัมพันธวงษ์ ยื่นรายงานการเก็บผลประโยชน์บำรุงอาราม จำนวนศก ๑๒๗ มีใจความว่า เก็บค่าเช่าตึกศาลเจ้าเก่า ๑๒ เดือนเปนจำนวนเงิน ๕๔๐ บาท

ค่าเช่าโรงแถว ๑๒ เดือน เงิน ๖๓๐๘ บาท

ค่าเช่าที่ดินรวม ๑๒ เดือน เงิน ๑๙๔๗ บาท

จำหน่ายพัสดุของวัด มีเศษไม้เปนต้น เงิน ๔๐๙ บาท

ทายกทายิกาเกื้อกูลในการซ่อมกุฏิ

แลสร้างเว็จกุฏิ เงิน ๑๒๙๒ บาท ๓๗ สตางค์

ก่อพระเจดีย์ทรายสงกรานต์ เงิน ๕๐๘ บาท

รวมทั้งสิ้น เงิน ๑๑๐๐๔ บาท

ได้ใช้จ่ายในการสร้างเว็จกุฏิ เงิน ๑๒๙ บาท

ซ่อมกุฏิ เงิน ๑๐๑๗ บาท ๔๓ สตางค์

สร้างโรงแถวแลโกดัง เงิน ๗๗๓๒ บาท ๖๗ สตางค์

ใช้ดอกเบี้ยรายเงินกู้จากมหามกุฏราชวิทยาลัย เงิน ๔๘๐ บาท

ให้สืบลดเวยยาวัจจกรกับจ่ายเบ็ดเตล็ด เงิน ๑๒๗๗ บาท ๕๐ สตางค์

รวมจ่ายทั้งสิ้น เงิน ๑๐๖๓๖ บาท ๖๐ สตางค์

หักจ่ายแล้วคงเหลือ เงิน ๓๖๗ บาท ๗๗ สตางค์

มีรายนามผู้บริจาคทรัพย์แลสิ่งของแจ้งต่อไปนี้

พระปลัดชื่นบาเรียนโทจำหน่ายบริขาร เงิน ๖๔๒ บาท ๘๗ สตางค์

กิ๋ม รัวบุตร์ บ้านเข้าหลาม เงิน ๔๐๐ บาท

เด็กกับอินเรี่ยรายได้ เงิน ๙๘ บาท ๕๐ สตางค์

ไย เงิน ๒๐ บาท

แว เงิน ๑๗ บาท

กลีบ เงิน ๑๒ บาท

ฮะ เงิน ๑๒ บาท

เม้า เงิน ๑๐ บาท

สุด เงิน ๑๐ บาท

หง เงิน ๘ บาท

จัน เงิน ๗ บาท

พุ่ม เงิน ๘ บาท

พิม	เงิน ๕ บาท
งิ้ว	เงิน ๔ บาท
สงกรานต์	เงิน ๔ บาท
แก้ว	เงิน ๔ บาท
ชื่น	เงิน ๔ บาท
เอม	เงิน ๔ บาท
จัน	เงิน ๔ บาท

ผู้ที่บริจาคทรัพย์ต่ำกว่า ๔ บาท รวม ๑๑ ชื่อ รวม เงิน ๑๘ บาท

รวม เงิน ๑๒๙๒ บาท ๓๗ สตางค์

กึ๋ม รีวบุตร์ ถวายเรือน ๒ ห้อง ยาว ๓ วา กว้าง ๒ วา ๓ ศอก เสา ไม้เต็งรัง เครื่อง บน ไม้สัก หลังคา มุง กระเบื้อง ๑ หลัง

เตียงไม้สัก	๒ เตียง
ตู้กระจก	๒ ตู้
เก้าอี้ไม้สัก	๒ เก้าอี้
นาฬิกาซุ้ม	๑ เรือน
ขันน้ำ	๒ ขัน
กระโถน	๒ กระโถน
ตุ่มน้ำ	๒ ตุ่ม

มุ้ง หมอน ที่นอน

พระสุนทร พิมลให้กระดานไม้สัก ๑๒ แผ่น

กลอน ทอง เหลือง ๒ โหล

สีขาว ๑๒ กระป๋อง

สี เขียว ประสมปูน ๒ ถัง

หลวง บริหารนครนิท (เขียว) ให้ศิลาอ่อนปูพื้น ๓๐ แผ่น

จีน เลี่ยงไฮ้ ให้กระเบื้อง ปูนสิเมนต์ปูพื้น ๒๐๐๐ แผ่น

ศิลาอ่อน สำหรับ คั่น บรรได ๕๘ แผ่น

แข ภรรยา หลวง ศิริสมบัติ (เชย) ให้เตียง มุ้ง ลวด ๑ หลัง

หลวงสันทนาการกิจ ทิม ภรรยา ช่วย ลิเก ๑ วันใน การ ก่อ พระเจดีย์ทราย สงกรานต์

กระทรวง ธรรมการได้ นำ ความ ขึ้น กราบ บังคม ทูล พระกรุณา ทราบฝ่า ลออง ธุลี พระบาท แล้ว

กระทรวงธรรมการ

แจ้ง ความ มา ณวันที่ ๑๖ กันยายน รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๘

เสนาบดีไป ราชการ

(ลงนาม) วิสุทธสุริยศักดิ์

ปลัด ทูลฉลอง ลงนาม แทน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการพัฒนาพระอารามครั้งใหญ่ ซึ่งปรากฏหลักฐานตั้งปี พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๕๒ นับเป็นประวัติศาสตร์สำคัญของวัดสัมพันธวงศ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ด้วยเหตุที่มีเหตุการณ์การพัฒนาเมืองในย่านธุรกิจสำคัญในยุคนั้นปรากฏด้วย การเกิดเพลิงไหม้และการตัดถนนทรงสวัสดิ์ผ่านเขตวัด เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเปลี่ยนผังวัดใหม่ทั้งหมด ผังวัดสัมพันธวงศ์ที่ปรากกอยู่ในปัจจุบัน เริ่มมาตั้งแต่คราวนั้น

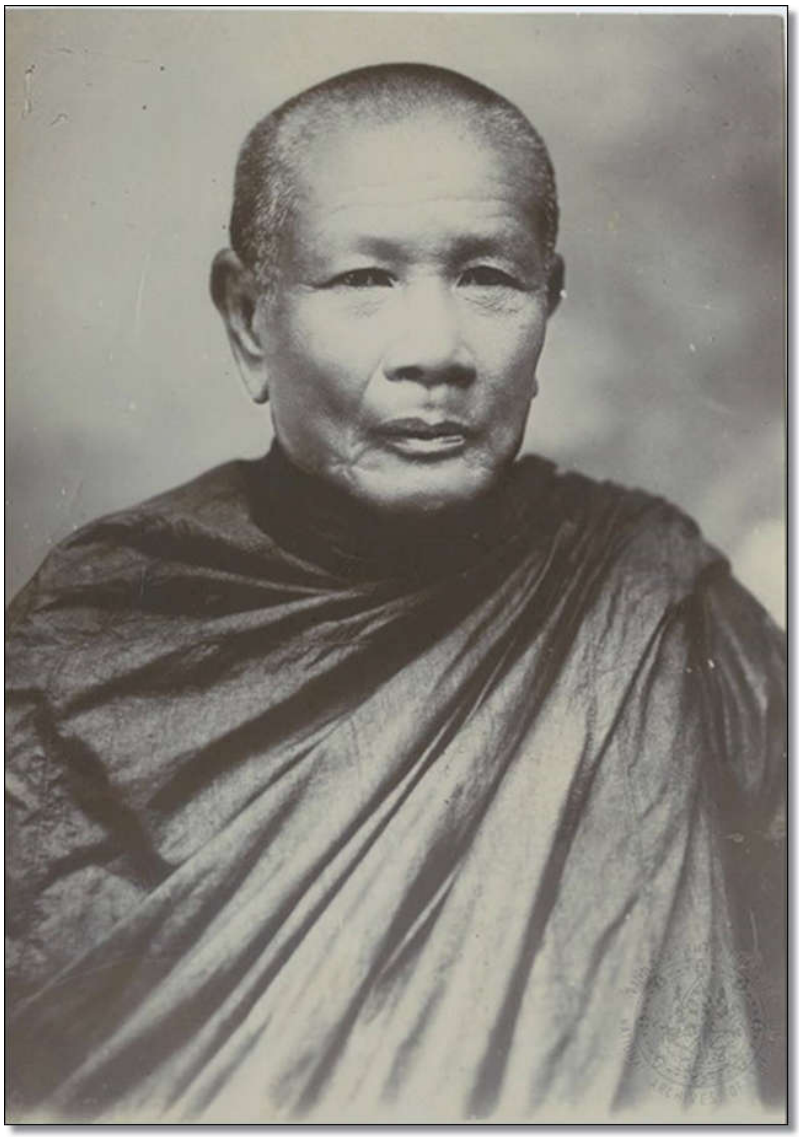

พระวินิจวินัย (แจ้ง ปิยสีโล)

เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๘

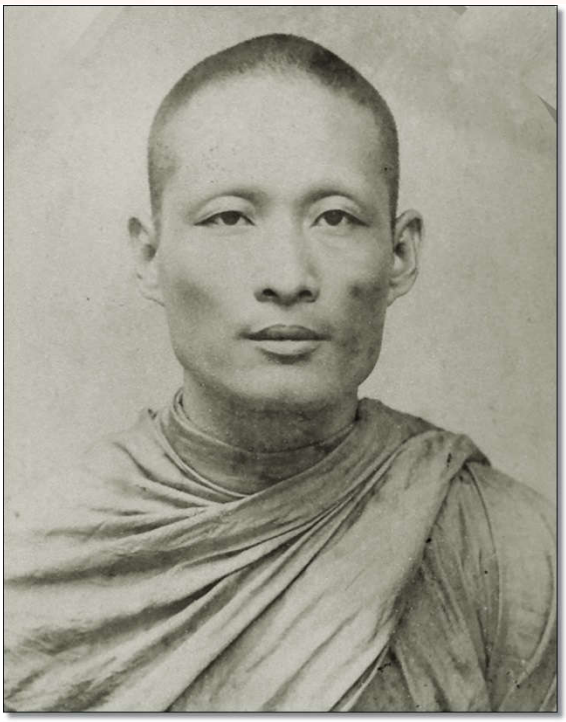

พระวิเชียรกวี (ชื่น สิริมณฺโท)

พระยาสุนทรพิมล (เผล่ วสุวัต)

สมัยรัชกาลที่ ๖

ปรากฏหลักฐานในราชกิจจานุเบกษาในยุคเก่าว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดสัมพันธวงศ์ ๒ ครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ และ พ.ศ. ๒๔๖๓ หากปีใดพระองค์มิได้เสด็จ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เสด็จแทนพระองค์มาตลอดเช่นเดียวกัน

แผนที่วัดสัมพันธวงศ์

จากแผนที่กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๖

แผนที่ฉบับนี้ นอกจากมีภาพแผนที่ของวัดสัมพันธวงศ์แล้ว

ยังระบุที่ตั้งเดิมของอำเภอสัมพันธวงศ์ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณศาลเจ้าแม่ทับทิม

(เมื่อยังเป็นตำบลสัมพันธวงษ์)

พระกฐินเสด็จพระราชดำเนิร
แลพระราชทาน
พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

พระกฐินหลวง
เสด็จพระราชดำเนิร

วันที่ ๒๘ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

ตรงกับณวัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำ

๕

กระบวนรถม้า

ที่ ๑ วัดราชบพิธ ที่ ๒ วัดโสมนัสวิหาร ที่ ๓ วัดเบญจมบพิตร	๓ พระอาราม

วันที่ ๒๙ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

ตรงกับณวัน ๖ ฯ ๑๑ ค่ำ

๖

กระบวนรถยนต์

ที่ ๑ วัดสัมพันธวงษ์ ที่ ๒ วัดประทุมคงคา ที่ ๓ วัดบพิตรภิมุข	๓ พระอาราม

รัชกาลที่ ๖ เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘

วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๔๖๓

ตรงกับณวัน ๓ ฯ ๑๑ ค่ำ

๖

กระบวนรถยนตร์

ที่ ๑ วัดสัมพันธวงศ์
ที่ ๒ วัดประทุมคงคา } ๓ พระอาราม
ที่ ๓ วัดจักรวรรดิราชาวาส

วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๔๖๓

ตรงกับณวัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำ

๗

กระบวนราบ

ที่ ๑ วัดบวรนิเวศวิหาร } ๒ พระอาราม
ที่ ๒ วัดราชบพิธ

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๔๖๓

ตรงกับณวัน ๖ ฯ ๑๑ ค่ำ

๘

กระบวนรถยนตร์และเรือยนตร์

ที่ ๑ วัดราชาธิวาส
ที่ ๒ วัดเทวราชกุญชร } ๓ พระอาราม
ที่ ๓ วัดอรุณราชวราราม

รัชกาลที่ ๖ เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๓

เรื่องราวที่นับเป็นประวัติศาสตร์สำหรับวัดสัมพันธวงศ์ในต้นรัชกาลที่ ๖ คือ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการตั้งพระราชาคณะเป็นฤกษ์ พระองค์ท่านทรงโปรดพระราชทานตั้งพระปลัดชื่น สิริมณฺโฑ เปรียญเทียบ ๕ ประโยค ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ เป็นพระราชาคณะเป็นฤกษ์ ฝ่ายธรรมยุต ในราชทินนามที่ "พระวิเชียรกวี" เป็นพระราชาคณะฝ่ายธรรยุติกนิกายที่ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในสามรูปเท่านั้นสำหรับพระราชพิธีสำคัญครั้งนี้ (มหานิกาย ธรรมยุต และรามัญ ฝ่ายละรูป)

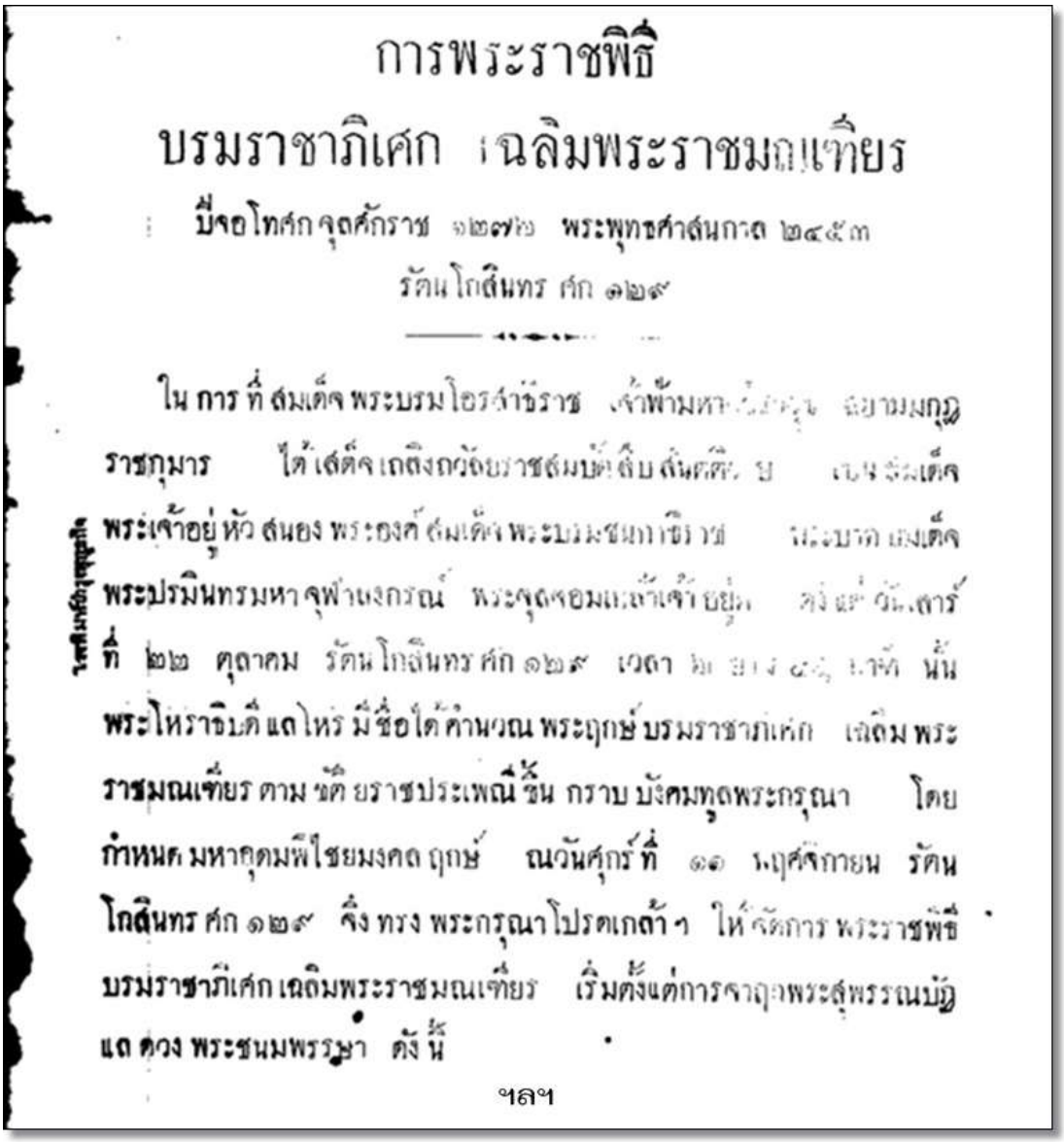

การพระราชพิธี

บรมราชาภิเศก เฉลิมพระราชมณเฑียร

ปีจอโทศก จุลศักราช ๑๒๗๖ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๕๓

รัตนโกสินทร ศก ๑๒๙

ใน การ ที่ สมเด็จ พระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหา[illegible] สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ [illegible] สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สนอง พระองค์ สมเด็จพระบรมชนกาธิราช [illegible] สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว [illegible] วันเสาร์ ที่ ๒๒ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ เวลา [illegible] นั้น พระโหราธิบดี แลโหร มีชื่อได้คำนวณ พระฤกษ์บรมราชาภิเศก เฉลิมพระราชมณเฑียร ตาม ขัติยราชประเพณี ขึ้น กราบ บังคมทูลพระกรุณา โดยกำหนด มหาฤดมพิไชยมงคล ฤกษ์ ณวันศุกร์ ที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๙ จึง ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการ พระราชพิธีบรมราชาภิเศก เฉลิมพระราชมณเฑียร เริ่มตั้งแต่การจาฤกพระสุพรรณบัฏแด ดวง พระชนมพรรษา ดัง นี้

ฯลฯ

เวลาเย็นเจ้าพนักงานได้ตั้ง บายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน แล บายศรีตองตองทองขาว ชีพ่อพราหมณ์ข้าทูลลออง ธุลีพระบาทฝ่ายน่าฝ่ายใน พร้อมกันเวียนเทียนสมโภชพระราชมณเฑียร ตามจารีตโบราณขัตติยราชประเพณี

๑๖ วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องยศทหารโดยปรกติ เสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท พระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ทรงนำอรรคราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ถวายไชยมงคลโดยเฉภาะตนแล้ว พระราชทานดอกพิกุลทองเงินแก่อรรคราชทูตผู้แทนรัฐบาลนานาประเทศตามสมควรแล้วเสด็จขึ้น เสด็จยังพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการที่พระแท่นมณฑลแล้ว พระบรมวงษานุวงษ์แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายในเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ถวายดอกไม้ธูปเทียนในการพระบรมราชาภิเศกเฉลิมพระราชมณเฑียร ตามขัตติยราชประเพณีแล้วเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงตั้งตำแหน่งสมณศักดิ์พระราชาคณะ ๓ รูปเปนปฐม เพื่อสวัสดิมงคลในศิริราชสมบัติ มีพระนำ ๑๐ รูป พระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสเปนประธานสวดไชยมงคล พระราชทานไตรแพร สัญญาบัตร พัดยศพัดรอง พร้อมด้วยบาตรย่ามเครื่องบริกขาร คือ

ให้พระมหาอยู่ปเรียญ ๘ ประโยค วัดอนงคาราม เปนพระปริยัติบัณฑิต ที่พระราชาคณะ ไปอยู่วัดประยุรวงษาราม มีนิตยภัตรเดือนละ ๕๑/๑

ให้พระปลัดชื่นบาเรียนโทเทียบ ๕ ประโยค วัดสัมพันธวงษาราม เปนพระวิเชียรกระวี ที่พระราชาคณะ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔๑/๑

ให้พระครูอุดโมรุวงษ์ธาดา วัดสัมแตเมืองประทุมธานี เปนพระอริยธัช ที่พระราชาคณะ ที่สังฆปาโมกข์ เจ้าคณะใหญ่เมืองประทุมธานี มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๓๑/๑ แล้วประทับพระราชอาศน์ พระราชาคณะที่รับตำแหน่งออกไปครองวัด เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร เสนาบดีกระทรวงธรรมการ นำพระบรมธาตุแลพระบัวเข็มของพระสุเมธาจารย์ขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย พระครองผ้าแล้วมานั่งณอาศน์สงฆ์ โปรดเกล้า ฯ ให้หม่อมเจ้าที่ยังเยาว์ ประเคนผ้าขาวพับหมากพลูแก่พระราชาคณะที่รับพระราชทานสัญญาบัตรทั้ง ๓ รูป แล้วพระปริยัติบัณฑิตถวายยถาอนุโมทนา พระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสถวายอดิเรก พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรตถวายพระพรลา แล้วประทับที่เฉลียงด้านตวันตก พระบรมวงษานุวงษ์ทูลเกล้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนพร้อมกัน แล้วเสด็จประทับพระราชบัลลังก์น่าพระที่นั่งพระมหาเสวตรฉัตร ข้าราชการกระทรวงกระลาโหม กรมทหารบก กรมทหารเรือ แลกระทรวง

พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงสร้างเครื่องสังเค็ตธรรมาสน์ เพื่อพระราชทานแก่พระอารามต่าง ๆ โดยแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชัดเอก ชั้นโท และชั้นตรี ในพระราชพิธีพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พ.ศ.๒๔๕๓

ในส่วนของวัดสัมพันธวงศ์ได้รับพระราชทานธรรมาสน์สังเค็ตชั้นโท ซึ่งธรรมาสน์ดังกล่าวนี้ทางวัดได้ใช้เป็นธรรมาสน์แสดงธรรมธรรมประจำพระอุโบสถสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

เครื่องสังเค็ตธรรมาสน์

งานพระบรมศพ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

ปัจจุบันเป็นธรรมาสน์ประจำพระอุโบสถของวัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงธรรมการ แผนกสังฆการี ได้ออกประกาศเรื่อง "จัดระเบียบพระอารามหลวง" ความปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๓๒ หน้า ๒๘๔ - ๒๙๖ วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ โดยจัดระเบียบพระอารามหลวงเป็นชั้นให้ชัดเจน ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง เพื่อประโยชน์ต่อการปกครองและการบำรุงสืบต่อไป มีพระอารามหลวงปรากฏตามประกาศครั้งนี้ ทั้งสิ้น ๑๑๗ พระอาราม

การออกประกาศ เรื่อง "การจัดระเบียบพระอารามหลวง" ครั้งนี้ วัดสัมพันธวงศ์ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น "พระอารามหลวง ชั้นตรี" ชนิด "วรวิหาร" ปรากฏนามพร้อมสร้อยบอกชั้นและชนิดว่า "วัดสัมพันธวงศ์ วรวิหาร" ถือเป็น ๑ ใน ๓๑ ของพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร

ระเบียบฉบับนี้ ได้ใช้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน แม้ในภายหลังจะมีการประกาศยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง ตามประกาศของคณะสงฆ์และกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ระเบียบการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง แต่ยังยึดเอาระเบียบนี้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดชั้นอยู่ พระอารามหลวงที่มีการประกาศยกขึ้นใหม่ ก็เรียงลำดับต่อจากพระอารามหลวงเดิมตามชั้นนั้น ๆ เหมือนเดิม

ประกาศกระทรวงธรรมการ

พแนกกรมสังฆการี

เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง

ด้วย พระอารามหลวง อันมีอยู่บัดนี้ เปนหลายชั้น ตามความรู้สึกของบุทคลและตามความนับในราชการ เช่นพระราชทานเทียนพรรษาขี้ผึ้งหรือไม้ เล่มเดียวหรือกว่านั้น พระราชทานบันดาศักดิ์แก่เจ้าพนักงานผู้คุมเลขค่าพระมาแต่เดิมต่างกันเปนหลวงก็มี เปนขุนก็มี เปนหมื่นก็มี ชั้นเดียวกันมีเบี้ยหวัดต่างกันก็มี เช่นหลวงเบี้ยหวัด ๔๐ บาท หรือ ๒๘ บาท ยังในสัญญาบัตรพระราชาคณะผู้ใหญ่จัดเปนราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร วรมหาวิหาร วรวิหาร กระทรวงธรรมการกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็ได้เคยจัดครั้งหนึ่ง เพื่อกะค่าบำรุงวัดเมื่อครั้งเลิกเลขวัด แต่ไม่ได้ใช้ ต่างแผนกต่างจัดจึงแผกกันไปก็มี ยังก้าวก่ายก็มี การจัดพระอารามหลวงเปนชั้น เปนมูลสำคัญแห่งการปกครองและการบำรุง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดระเบียบพระอารามหลวงขึ้นใหม่ คือ

๑ วัดอันสมเดจพระเจ้าแผ่นดิน สมเดจพระราชินี สมเดจพระยุพราช ทรงสร้าง ทรงปฏิสังขรณเปนส่วนพระองค์ก็ดี ทรงในนามท่านผู้อื่นก็ดี แลอารามอันพระบรมวงศ์แลข้าทูนลออองธุลีพระบาทผู้ใหญ่สร้างปฏิสังขรณ ทรงรับไว้ในความบำรุงของแผ่นดินก็ดี จัดเปนพระอารามหลวง ฯ

วัดพิชยญาติการาม

วัดอนงคาราม

รวม ๒๐

ชั้นตรี

ชนิดราชวรวิหาร ๔

วัดรัษฎาธิฐาน

วัดบวรมงคล

วัดหนัง

วัดประทุมวนาราม

ชนิดวรวิหาร ๓๑

วัดศรีสุดาราม

วัดอมรินทราราม

วัดดุสิตาราม

วัดภคินีนาฏ

วัดชิโนรสาราม

วัดเศวตฉัตร

วัดทองธรรมชาติ

วัดเทวราชกุญชร

วัดเทพธิดา

วัดราชนัดดา

วัดมหรรณพาราม

วัดตรีทศเทพ

วัดส้มเกลี้ยง

วัดสัมพันธวงศ์

วัดมหาพฤฒาราม

วัดเครือวัลย์

วัดปริณายก

วัดบุบผาราม

วัดสังฆกระจาย

วัดนางนอง

วัดอัปศรสวรรค์

วัดกาญจนสิงหาสน์

วัดหิรัญรูจี

วัดนวลนรดิศ

วัดสังเวชวิศยาราม

วัดนาคกลาง

วัดพระยาทำ

วัดอินทาราม

การบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามในสมัยรัชกาลที่ ๖ นี้ ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่ในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ คงมีการดำเนินการต่อในส่วนต่าง ๆ สืบต่อเนื่องมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ ๖ ส่วนเจ้าอาวาสและผู้จัดการ ยังเป็นยุคที่พระวินิจวินัยเป็นเจ้าอาวาส และมีพระวิเชียรกวี (ชื่น เปรียญเทียบ ๕ ประโยค) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นหัวหน้าผู้จัดการ

จากเหตุการณ์ไฟไหม้และตัดถนนผ่านวัดที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เพื่อจะจัดระเบียบแผนผังของวัดใหม่ทั้งหมด มีการย้ายหมู่กุฏิทางฝั่งตะวันออกของของถนนทรงสวัสดิ์ที่ตัดใหม่ มารวมอยู่ในฝั่งตะวันตกทั้งหมด ส่วนฝั่งตะวันออกเดิมใช้เพื่อเป็นสถานที่จัดผลประโยชน์ของวัด ได้สร้างตึกเช่าตามแผนที่พระยาสุนทรพิมลได้เคยกราบทูลถวายรายงานตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลที่ ๕

เหตุการณ์สำคัญของวัดสัมพันธวงศ์ เกิดขึ้นในช่วงปลายรัชกาลที่ ๖ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงภายในวัดสัมพันธวงศ์ เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาวัดในยุคต่อมา คือ

พ.ศ. ๒๔๕๕ พระวิเชียรกวี (ชื่น สิริมณฺโฑ เทียบเปรียญโท ๕ ประโยค) ผู้เป็นหัวหน้าจัดการเรื่องบูรณะวัดสัมพันธวงศ์ ได้ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ณ วัดสัมพันธวงศ์ สิริอายุได้ ๔๔ ปี พรรษา ๒๒ หลังจากได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์มาได้ประมาณ ๒ ปีเศษ

คาดว่า การพัฒนาพระอารามในขณะนั้นอาจจะชะงักไปบ้าง เพราะพระวิเชียรกวีเป็นหัวหน้าผู้รับผิดชอบดูแลมายาวนานตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในขณะที่ พระวินิจวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) เจ้าอาวาส ก็อยู่ในวัยชรา

พ.ศ. ๒๔๕๘ พระพินิตวินัย เจ้าอาวาส อายุได้ ๗๐ ปี ชราภาพมากแล้ว ได้ทูลขอผู้ช่วยเจ้าอาวาสต่อ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงโปรดให้พระมหาแจ่ม เปรียญ ๕ ประโยค วัดเทพศิรินทราวาส มาเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระมหาแจ่มมาอยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์ได้พรรษาเดียว ได้ทูลลากลับวัดเทพศิรินทราวาส ภายหลังก็ลาสิกขา

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ พระวินิจวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๘ ได้ทูลขอพระผู้ช่วยเจ้าอาวาสอีก ครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดให้ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) เมื่อครั้งยังเป็น พระครูพุทธมนตปรีชา วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งขณะนั้นยังโปรดให้ไปเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสอยู่ โปรดให้ย้ายกลับวัดบวรนิเวศวิหารก่อน แล้วจึงโปรดให้ย้ายมาเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ต่อไป

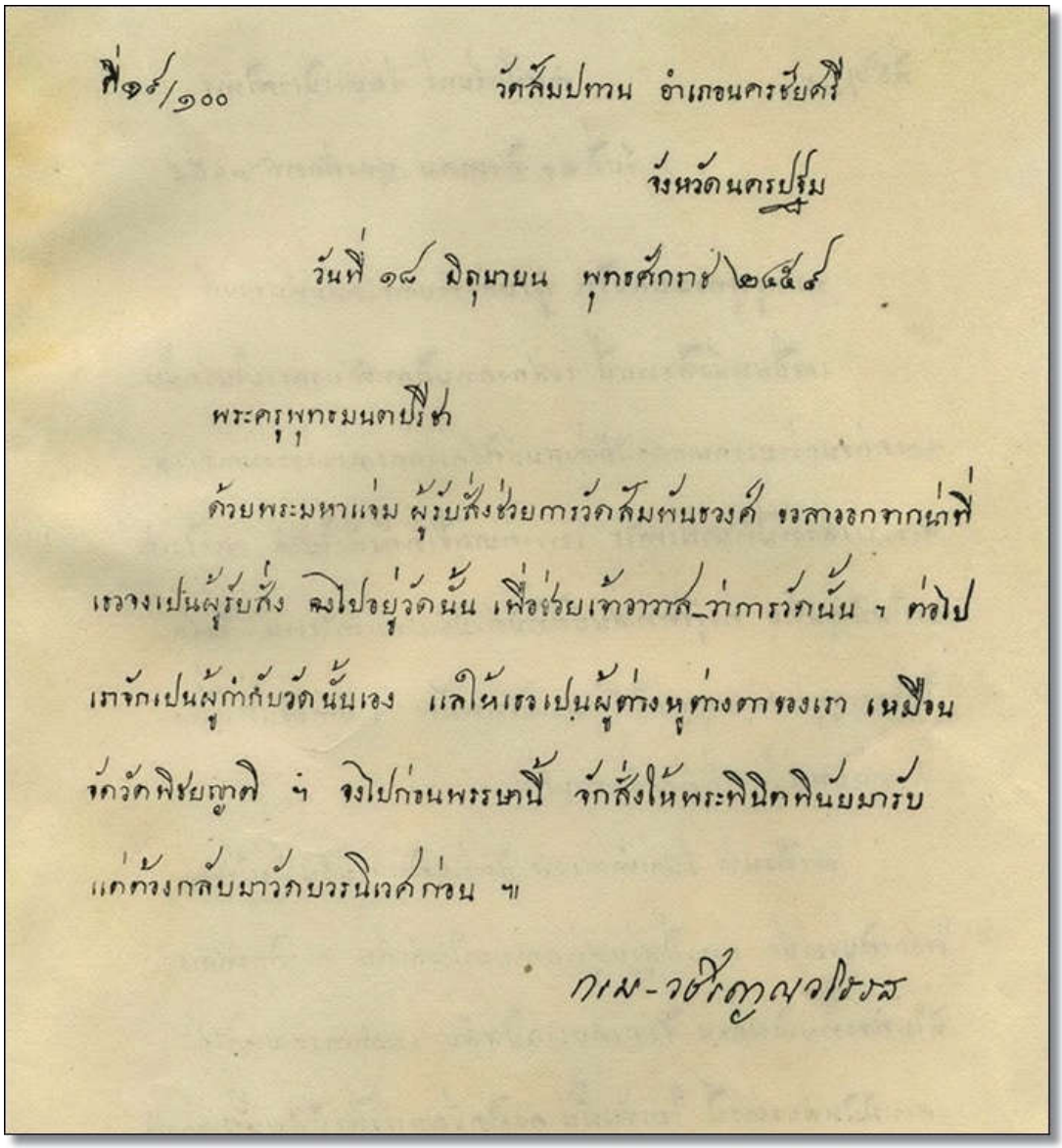

ที่ ๑๙/๑๐๐ วัดสัมปทาน อำเภอนครชัยศรี

จังหวัดนครปฐม

วันที่ ๑๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๙

พระครูพุทธมนตปรีชา

ด้วยพระมหาแจ่ม ผู้รับสั่งช่วยการวัดสัมพันธวงศ์ ขอลาออกจากที่เธอเป็นผู้รับสั่ง ลงไปอยู่วัดนั้น เพื่อช่วยเจ้าอาวาสทำการวัดนั้น ฯ ต่อไปเราจักเป็นผู้ทำกับวัดนั้นเอง แลให้เธอเป็นผู้ต่างหูต่างตาของเรา เหมือนจัดวัดพิชยญาติ ฯ จงไปก่อนพรรษานี้ จักสั่งให้พระพินิตพินัยมารับแต่ต้องกลับมาวัดบวรนิเวศก่อน ฯ

กรม-วชิรญาณวโรรส

พระมหาสมณลิขิต สั่งให้พระครูพุทธมนตปรีชา (เทศ) มาเป็นผู้ช่วยสั่งการที่วัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๔๕๙ ขณะเป็นผู้ช่วยสั่งการที่วัดสัมพันธวงศ์ พระครูพุทธมนต์ปรีชา ได้แก้ไขท่อระบายน้ำในลานพระอุโบสถให้เชื่อมกับท่อระบายน้ำภายนอก ปฏิสังขรณ์พระวิหารใหญ่และวิหารคดที่ชารุดผุพังทั้งข้างนอกและข้างใน ซ่อมฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธปฏิมาในพระวิหาร และจัดย้ายพระพุทธรูปให้เข้าระเบียบ

พ.ศ. ๒๕๖๐ พระวินิจวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๘ ได้มรณภาพ ต่อมาพระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) ได้เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๙ ดำเนินการพัฒนาพระอารามในด้านต่าง ๆ สืบต่อมา

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ) เมื่อยังเป็น พระครูวิบูลศีลย์ขันธ์

ถ่ายกับพระภิกษุสามเณรวัดสัมพันธวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๒

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ) เมื่อยังเป็น พระครูวิบูลศีลย์ขันธ์

ถ่ายกับพระภิกษุสามเณรวัดสัมพันธวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๔

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ) เมื่อยังเป็น พระครูวิบูลศีลย์ขันธ์

ถ่ายกับพระภิกษุสามเณรวัดสัมพันธวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗

ถ่ายในการเลี้ยงส่ง พระชื่น ปญฺญาสีโล

วันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

ปรากฏภาพพระผู้ใหญ่ที่สำคัญหลายรูป

นับเป็นยุคเริ่มต้นของการพัฒนาวัดสัมพันธวงศ์ในด้านต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ปรากฏมาให้เห็นถึงปัจจุบัน

การจัดการภายในวัด ซึ่งพระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ ได้บริหารจัดการในเบื้องต้น เฉพาะที่สำคัญ อาทิ

ได้เริ่มจัดหลักสูตรการซ้อมสวดมนต์ใหม่ ตามแบบของวัดบวรนิเวศวิหาร ตั้งธรรมเนียมฝึกสอนศาสนาสำหรับศิษย์ ให้หัดท่องจำทำวัตรเช้า-ค่ำ และความรู้ในหน้าที่อุบาสกบางอย่าง เช่น อาราธนาศีล – อาราธนาธรรม เป็นต้น เมื่อถึงวันธรรมสวนะ วันอุโบสถ ก็ให้ประชุมกันในพระอุโบสถ ทำวัตรสวดมนต์และฟังคำอบรมสั่งสอนพอสมควร

เรื่องการศึกษาของภิกษุสามเณร ประชุมกันตั้งกติกาขึ้นใหม่ ให้ผู้มีอายุพรรษายังไม่ถึง ๑๐ อายุไม่เกิน ๓๐ เข้าเรียนธรรมวินัยตามควรทุกรูป นอกจากผู้อาพาธ โดยสอนเอง จัดพระให้ช่วยสอนนักธรรมบ้าง แล้วส่งเข้าสมทบสอบที่วัดบวรนิเวศวิหาร

ในปีแรกที่เป็นเจ้าอาวาส มีภิกษุสามเณรมากขึ้น การศึกษาขยายขึ้น จึงทูลขอครูต่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดให้ พระมหาสุวรรณ ชุตินฺธโร เปรียญ ๔ ประโยค วัดบวรนิเวศวิหาร (ต่อมา เป็นพระครูสัญญาบัตร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ที่ พระครูสุวรรณรังสี) มาช่วยสอนอีกรูปหนึ่ง ส่วนนักเรียนธรรมบทชั้นสูง ทรงโปรดให้ไปเรียนที่วัดบวรนิเวศวิหาร โดยวัดออกค่าพาหนะเดินทางให้

ตั้งห้องสมุดวัดสัมพันธวงศ์ หรือ ห้องสมุดวัดเกาะขึ้น โดยในศกนี้ ได้รวบรวมหนังสือเก่า-ใหม่ ทั้งหนังสือไทย ขอม ฝรั่ง หนังสือใบลานต่าง ๆ จัดให้เป็นระเบียบ แล้วตั้งเป็นห้องสมุดของวัดสัมพันธวงศ์ขึ้น ให้มีเจ้าหน้าที่รักษาและให้ยืม เพื่อพระภิกษุสามเณรผู้ผู้สนใจได้หยิบยืมไปอ่านและศึกษาได้สะดวก

ห้องสมุดวัดสัมพันธวงศ์ ถือว่าเป็นที่นิยมมากในขณะนั้น เรียกกันติดปากว่า “ห้องสมุดวัดเกาะ” เป็นที่รวมหนังสือสรรพวิชาต่าง ๆ จำนวนมาก มีผู้สนใจมาอ่านและยืมจำนวนมาก

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นต้นมา กำหนดให้ภิกษุสามเณรเข้ารับการอบรมในพระอุโบสถ หลังทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็นแล้ว จัดวาระเทศนาเวลาบ่ายวันธรรมสวนะในพระอุโบสถ ให้พระที่เป็นนักธรรมแล้วหัดเทศน์ประจำวันที่ศาลาการเปรียญทุก ๆ วัน จัดให้ภิกษุสามเณรตั้งแต่พระเถระจนถึงพระนวกะหัดเทศน์ปฏิภาณ เวลาสวดมนต์เย็นแล้ว รูปละ ประมาณ ๑๕ นาที วันละหนึ่งรูปตามลำดับ

ธรรมเนียมต่าง ๆ ที่พระเดชพระคุณท่านได้ตั้งขึ้นในยุคนั้น ได้เป็นระเบียบข้อกติกาของวัดในยุคต่อมาจนถึงปัจจุบัน แม้บางอย่างอาจจะปรับเปลี่ยนไปบ้างตามกาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงของสังคมก็ตาม

การบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามในระยะเริ่มแรกนี้ พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ ได้กราบทูลต่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทุกครั้ง เมื่อได้รับพระมหา-สมณานุมัติแล้ว จึงจะดำเนินการต่อไป พอนำมาสรุปให้เห็นประวัติศาสตร์แห่งการพัฒนา ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๑ ปฏิสังขรณ์กุฏิพรหมวิมาน (หลังเก่า) กับกุฏิที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน ให้ทำพื้นเนื่องถึงกันเป็นหลังเดียว ทำบันไดออกมา พร้อมกันฝ้าในระหว่างเป็นห้องด้วย

พ.ศ. ๒๔๖๒ - พ.ศ. ๒๔๖๓ รื้อส้วมของสถานีตำรวจ (กรมกองตระเวณ สถานที่ ๒๗ วัดเกาะ หรือ โรงพักวัดเกาะ) ที่สร้างติดกับกำแพงพระอุโบสถด้านนอกออก ถมที่ลุ่มให้เต็ม ทำถนนให้คนเดินเข้าออกทางด้านหน้าพระอุโบสถ ปิดทางเดินด้านหลังพระอุโบสถ ซึ่งใกล้กับกุฏิที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร

ทำเขื่อนกั้นคูในวัดและที่ต่อกับถนนหลวงด้านทิศใต้ของวัด ทำประตูระบายน้ำ ทำท่อระบายน้ำ ถมที่ในระหว่างนั้นให้เต็มยาว ๒๒ วา เพื่อให้พื้นที่สะอาดและกว้างขวางยิ่งขึ้น

พ.ศ. ๒๔๖๓ ขอตั้ง "โรงเรียนอนุบาลวัดสัมพันธวงศ์" ขึ้นมา เป็นโรงเรียนราษฎร์ เพื่อเปิดสอนด้านภาษาอังกฤษและวิชาการด้านอื่น ๆ แก่เยาวชน ความปรากฏในประกาศกระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนราษฎร์กรุงเทพฯ ซึ่งได้บอกความจำนงดำรงต่อไป ตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๖๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ประกาศในราชกิจจา-นุเบกษา เล่ม

๓๗ หน้า ๒๑๕๕ วันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ แล้วดำเนินการสอนภาษาอังกฤษแก่เยาวชนในชื่อ "โรงเรียนราตรีสัมพันธวงศ์" หรือ "โรงเรียนราตรีวัดสัมพันธวงศ์" ซึ่งเป็นที่นิยมเปิดการสอนในแบบโรงเรียนราษฎร์กันหลายวัดและหลายโรงเรียนในขณะนั้น มีเยาวชนสนใจมาศึกษาภาษาอังกฤษจำนวนมากในระยะ ๒๐ ปี ที่เปิดดำเนินการ

ครูและนักเรียนโรงเรียนราตรีสัมพันธวงศ์

ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕

คณะครูและนักเรียนโรงเรียนราตรีสัมพันธวงศ์

ถ่ายภาพกับพระครูวิบูลศีลขันธ์ (เทศ) พ.ศ. ๒๔๖๔

พ.ศ. ๒๔๖๔ ทำแผนผังที่จะก่อสร้างกุฏิ ถนน กำแพง และ ตึกแถวทั่วบริเวณพื้นที่ของวัด และที่ธรณีสงฆ์ใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่วัด เสร็จแล้วนำโครงการบูรณะนั้นทูลเกล้าถวายแด่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธฯ เพื่อทรงพิจารณา ได้รับพระสังฆราชานุมัติให้ดำเนินงานต่อไปได้

เริ่มต้นด้วยการสร้างกำแพงคอนกรีตก่อด้วยอิฐริมถนนทรงสวัสดิ์ ความยาว ๕๔ วา แทนรั้วสังกะสีเดิมที่ชำรุด และสร้างประตูวัด ๓ ประตู นำแบบมาจากซุ้มประตูวัดเบญจม-บพิตร เพราะเห็นลักษณะมีความมั่นคงดี โดยปรับปรุงให้ดูแตกต่างกันบ้างก่อนดำเนินการก่อสร้าง กำแพงวัดริมถนนทรงสวัสดิ์สร้างมาตั้งแต่ยุคนั้น

ซุ้มประตูวัดสัมพันธวงศ์ (ด้านทิศเหนือ) ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๔ สมัยรัชกาลที่ ๗

แม้จะมีการดำเนินการก่อสร้างกำแพงคอนกรีตและประตูริมถนนทรงสวัสดิ์นี้แล้วก็ตาม แต่เป็นเพียงการเปิดประตูทางออกด้านถนนทรงสวัสดิ์เท่านั้น เป็นประตูขนาดเล็กดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ๓ ประตู ในขณะที่ด้านหน้าวัดยังเป็นด้านทิศใต้ริมถนนสำเพ็งเหมือนเดิม

รื้อย้ายกุฏิไม้ชั้นเดียว ๙ หลัง ปรับปรุงสร้างขึ้นใหม่เป็นกุฏิไม้สองชั้น ๕ ห้องหนึ่งหลัง ให้ชื่อว่า "กุฏิศาลมุนี" สร้างเป็นกุฏิไม้สองชั้น ๗ หลัง มีมุขกลางสองหลัง ให้ชื่อว่า "กุฏิศรีวรคุณ" และ "กุฏินิตย์เกษม" เป็นที่สำหรับภิกษุสามเณรอาศัยอยู่ได้ทั้งสองชั้น รวมสามหลัง กั้นได้ ๔๑ ห้อง

สร้างกุฏิไม้สองชั้น ๓ ห้อง มีมุขอีกหลังหนึ่ง ให้ชื่อว่า "กุฏิสมบูรณ์สาร" มีห้องอยู่อาศัยได้ ๕ ห้อง

รื้อโรงเรียนภาษาไทย (โรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์) เดิมตั้งอยู่อยู่ทางทิศใต้ของวัด มีสภาพเก่าชรุด ไม่เป็นระเบียบ ย้ายมาสร้างใหม่ทางทิศเหนือให้ขนานกับกาแพงและกุฏิ (บริเวณกุฏิห้าชั้นในปัจจุบัน) สร้างเป็นหลังเดียวสองชั้น ขยายให้กว้างใหญ่กว่าเดิม ถมคูในวัดบางตอน ทำถนนบริเวณกุฏิให้ติดต่อกัน

บริเวณพระอุโบสถ ปูด้วยกระเบื้องซีเมนต์ ตลอดไปจนถึงบริเวณคณะใต้ ส่วนดูที่ยังเหลืออยู่ให้ทำเป็นสระน้ำ สำหรับอาศัยใช้น้ำในวัด ๒ แห่ง

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสกเถร)

เมื่อยังเป็น พระเนกขัมมมุนี

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ สมัยรัชกาลที่ ๗

ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ) เมื่อครั้งยังเป็น พระเนกขัมมุนี

ถ่ายภาพกับพระสงฆ์ที่ท่านเป็นพระกรรมวาจารย์

ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๑ สมัยรัชกาลที่ ๗

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ) เมื่อครั้งยังเป็น พระเนกขัมมมุนี

ถ่ายภาพกับพระสงฆ์วัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๔๗๓ สมัยรัชกาลที่ ๗

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ) เมื่อครั้งยังเป็น พระรัชชมงคลมุนี พระราชาคณะชั้นราช

ถ่ายภาพกับพระสงฆ์วัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๔๘๒ สมัยรัชกาลที่ ๘

พ.ศ. ๒๔๖๕ ตกลงกับเจ้าหน้าที่กรมกัลปนา ให้จัดการรื้อห้องแถวและสิ่งปลูกสร้างที่ไม่เป็นระเบียบข้างถนนทรงสวัสดิ์ออก ให้สร้างตึกแถวสองชั้น ๑๑ ห้อง เป็นที่เช่าทำการค้าขายหนึ่งแถว ห้องแถวไม้สองห้อง ๑ หลัง

ซ่อมผนังและหลังคาพระอุโบสถ หลังคาวิหารคด และหลังคากุฏิอีกสองหลัง ปูกระเบื้องซีเมนต์ริมถนนทรงสวัสดิ์ข้างกำแพงด้านนอก ปูกระเบื้องซีเมนต์ระหว่างกุฏิและหอระฆัง (เก่า) ติดไฟฟ้าในพระอุโบสถ ตามพระวิหารคดและกุฏิบางหลัง

พ.ศ. ๒๔๖๗ ซ่อมโรงเรียน และกุฏิศรีวรคุณ กุฏินิตยเกษม ซ่อมถนน ซ่อมกำแพง สร้างกัปปิยกุฏิสองหลัง ระหว่างกุฏินิตยเกษมและกุฏิสนประสาท ๑ หลัง ระหว่างกุฏิศรีวรคุณกับกุฏิสารมุนี ๑ หลัง

สร้างกุฏิไม้ชั้นเดียวขนาดเล็กสามหลัง เป็นกุฏิกัมมัฏฐาน ให้ชื่อว่า "แน่อุดม พรหมประทาน ประสานสุข" ซ่อมท่อน้ำและทาน้ำปูนผนังพระอุโบสถ สร้างกุฏิไม้สองชั้นครึ่งขนาดเล็กสองห้อง ๑ หลัง ให้ชื่อว่า "กุฏิสันติเปี่ยม" สร้างเก้าอี้สนามมีหลังคาสามตัว ทาสีกุฏิศรีวิรคุณ ซ่อมเตียงทำลับแล (เครื่องกั้น)

พ.ศ. ๒๔๖๘ ทำท่อระบายน้ำด้านเหนือไปออกคูด้านตะวันออก ปูกระเบื้องพื้นถนน ด้านเหนือ และทำหลังกุฏิด้านเหนือ ทำหอฉันและกัปปิยกุฏิ ทำท่อระบายน้ำหลังห้องแถวข้างพระวิหารด้านเหนือ ทำท่อระบายน้ำด้านใต้ ให้ออกทะลุท่อระบายน้ำของหลวงทางถนนสำเพ็ง ถมและปูกระเบื้องทางออก ถนนสำเพ็งใหม่ แก้บันไดและกันสาดกุฏินิตยเกษม เป็นต้น

สร้างที่สรงน้ำสำหรับพระภิกษุสามเณร ด้วยทุนของคณะศิษยานุศิษย์ และผู้เคารพนับถือร่วมกันบริจาคสร้างเป็นอนุสรณ์ ในการทำบุญบรรจุอัฐิ พระพินิจวินัย (แจ้ง) อดีตเจ้าอาวาส และพระวิเชียรกวี (ชื่น) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

สร้างกุฏิไม้ชั้นเดียวขนาดเล็ก สำหรับทำกัมมัฏฐานอีกหลังหนึ่ง แล้วปูกระเบื้องซีเมนต์ในบริเวณคณะเหนือ

สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม ๑ หลัง เป็นตึกสองชั้น กว้าง ๔ วา ๑ ศอก ยาว ๘ วา ทำเป็นห้องเรียนได้ ๔ ห้อง มีโต๊ะ เก้าอี้ กระดานดำพร้อม ด้วยทุนของอุบาสิกาทุ่ม เทียนประสิทธิ สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ให้ชื่อว่าตึกพุ่มเทียนประสิทธิ์ เพราะในขณะนั้น พระเดชพระคุณเจ้าอาวาสเปิดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งฝ่ายบาลีและนักธรรม มีพระภิกษุสามเณรเดินทางมาศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมมากขึ้นทุกปี ปรากฏความตามแจ้งความกระทรวงธรรมการ เล่ม ๔๓ หน้า ๔๑๓๔ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ ปัจจุบันนี้ ตึกหลังดังกล่าวได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของกรมศิลปากรแล้ว

การสร้างอาคารเรียนพระปริยัติธรรมหลังนี้ขึ้นมา ถือว่าเป็นยุคเริ่มต้นเรื่องการจัดศึกษาพระปริยัติธรรม ที่เริ่มพัฒนาขึ้นเป็นครั้งแรก เพราะตามหลักฐานในยุคเก่าก่อนการตัดถนนในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปรากฏมีการสอบพระปริยัติธรรมในชื่อของวัดสัมพันธวงศ์น้อยมาก

ตึกพุ่มเทียนประสิทธิ์ อาคารเรียนเก่าแก่ของวัดสัมพันธวงศ์

แผนกกรมธรรมการ

เรื่องมีผู้บริจาคทรัพย์สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม

ด้วยนางพุ่ม เทียนประสิทธิ์ มีศรัทธาบริจาคทรัพย์ส่วนตัว สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นที่วัดสัมพันธวงศ์หลัง ๑ เปนตึก ๒ ชั้น ยาว ๑๖ เมตร กว้าง ๙ เมตร สูงแต่ดินถึงพื้นชั้นล่าง ๗๕ เซ็นติเมตร แต่พื้นชั้นล่างถึงพื้นชั้นบน ๔ เมตร แต่พื้นชั้นบนถึงฝ้า ๓.๗๕ เมตร มีผนังกั้นกลาง แบ่งเปน ๔ ห้อง จุนักเรียนได้ประมาณ ๑๐๐ คน รากตีเข็มผูกเหล็กหล่อคอนกริต พื้นตงชั้นล่างและชั้นบนประตูหน้าต่างเพดานและระแนงใช้ไม้สัก เครื่องบนใช้ไม้ตะแบก ตัวไม้ทาสีน้ำมัน หลังคามุงกระเบื้องสิเมนต์ สิ้นเงิน ๑๒,๐๐๐ บาท ให้นามโรงเรียนว่า "ตึกพุ่มเทียนประสิทธิ์" และทำรั้วรอบโรงเรียนมีเสาหล่อคอนกริต ขึงลวดหนาม มีประตู ๒ ประตู สิ้นเงิน ๑๒๐ บาท ซื้อโต๊ะเก้าอี้สำหรับนักเรียน ๘๐ ชุด ๆ ละ ๗ บาท เงิน ๕๖๐ บาท สำหรับครู ๔ ชุด ๆ ละ ๑๐ บาท เงิน ๔๐ บาท ตู้หนังสือ ๒ ตู้ ๆ ละ ๒๕ บาท เงิน ๕๐ บาท กระดานดำ ๒ แผ่น ๆ ละ ๑๒ บาท ๕๐ สตางค์ เงิน ๒๕ บาท และติดไฟฟ้า ๑๒ ดวง กับปลัก ๒ เงิน ๑๐๒ บาท รวมทั้งสิ้นเปนเงิน ๑๒,๘๙๗ บาท นางพุ่ม เทียนประสิทธิ์ ได้ถวายตึกหลังนี้ให้เปนสมบัติของวัดสัมพันธวงศ์ และได้เปิดให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียน แต่ณวันที่ ๒๓ พฤศจิกายนศกนี้แล้ว

กระทรวงธรรมการมีความยินดี ขออนุโมทนาในส่วนกุศลถาวรวัตถุทานมัยบุญนิธินี้ด้วย และขอให้นางพุ่ม เทียนประสิทธิ์จงเจริญด้วย อายุ วรรณ สุข พล ทุกเมื่อเทอญ

แจ้งความมาณวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๙

ธานีนิวัต มหาเสวกโท

ผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี

นางพุ่ม เทียนประสิทธิ์

ผู้บริจาคสร้างอาคารพุ่มเทียนประสิทธิ์ อาคารเรียนพระปริยัติธรรมของวัดสัมพันธวงศ์

ตามหลักฐานที่ปรากฏหลังปี พ.ศ. ๒๔๖๐ มีพระภิกษุสามเณรทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เดินทางเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ที่สำนักวัดสัมพันธวงศ์เพิ่มขึ้นตามลำดับ จากที่เป็นวัดซึ่งมีพระภิกษุสามเณรน้อย เริ่มมีพระภิกษุสามเณรมาก ทั้งมีผู้สอบผ่านทั้งบาลีและนักธรรมเพิ่มขึ้น

เปรียบเทียบ
จำนวนพระภิกษุ - สามเณร วัดสัมพันธวงศ์
ตามที่ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา

จำนวนพระภิกษุ - สามเณร วัดสัมพันธวงศ์
คราวที่
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖
และ
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗
เสด็จพระราชดำเนินมาถวายผ้าพระกฐิน
ในสมัยที่ พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ)
มาเป็นเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ยุคแรก

เล่ม ๗๗ น่า ๒๙๔๔ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๔๖๓

วัดสัมพันธวงศ์

พระครูเจ้าอาวาส	๑
พระถานานุกรม	๓
พระเปรียญ	๒
พระนักธรรมชั้นโท	๔
พระนักธรรมชั้นตรี	๙
พระอันดับเรียนธรรมวินัย	๑๓
สามเณรนักธรรมชั้นโท	๒
สามเณรนักธรรมชั้นตรี	๔
สามเณรเรียนธรรมวินัย	๘
รวมพระสงฆ์	๓๒ รูป
รวมสามเณร	๑๔ รูป
รวมทั้งพระสงฆ์แลสามเณร	๔๖ รูป

ฯลฯ

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๖๙ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ น่า ๒๙๑๑

ฯลฯ

วัดสัมพันธวงศ์

พระครูเจ้าอาวาส	๑ รูป
พระถานานุกรม	๒ รูป
พระเปรียญ	๑๒ รูป
พระนักธรรมชั้นเอก	๙ รูป
พระนักธรรมชั้นโท	๒๐ รูป
พระนักธรรมชั้นตรี	๒ รูป
พระอันดับเรียนธรรมวินัย	๑๓ รูป
รวมพระสงฆ์	๕๙ รูป
สามเณรเปรียญ	๑ รูป
สามเณรนักธรรมชั้นโท	๒ รูป
สามเณรนักธรรมชั้นตรี	๔ รูป
สามเณรเรียนธรรมวินัย	๑๒ รูป
รวมสามเณร	๑๙ รูป
รวมพระสงฆ์สามเณร	๗๘ รูป

ฯลฯ

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๗๒ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๖ หน้า ๒๖๑๐

ฯลฯ

วัดสัมพันธวงศ์

พระราชาคณะ	๑ รูป
พระครูฐานานุกรม	๑ รูป
พระฐานานุกรม	๓ รูป
พระเปรียญ	๒๖ รูป
พระนักธรรมชั้นเอก	๖ รูป
พระนักธรรมชั้นโท	๑๘ รูป
พระนักธรรมชั้นตรี	๖ รูป
พระอันดับเรียนธรรมวินัย	๑๒ รูป
รวมพระสงฆ์	๗๓ รูป
สามเณรเปรียญ	๑ รูป
สามเณรนักธรรมชั้นตรี	๑๐ รูป
สามเณรเรียนธรรมวินัย	๒๒ รูป
รวมสามเณร	๓๓ รูป
รวมพระสงฆ์สามเณร	๑๐๖ รูป

ฯลฯ

จำนวนพระภิกษุสามเณรวัดสัมพันธวงศ์

ในคราวที่รัชกาลที่ ๖ – ๗ เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๖๙ - ๒๔๗๒

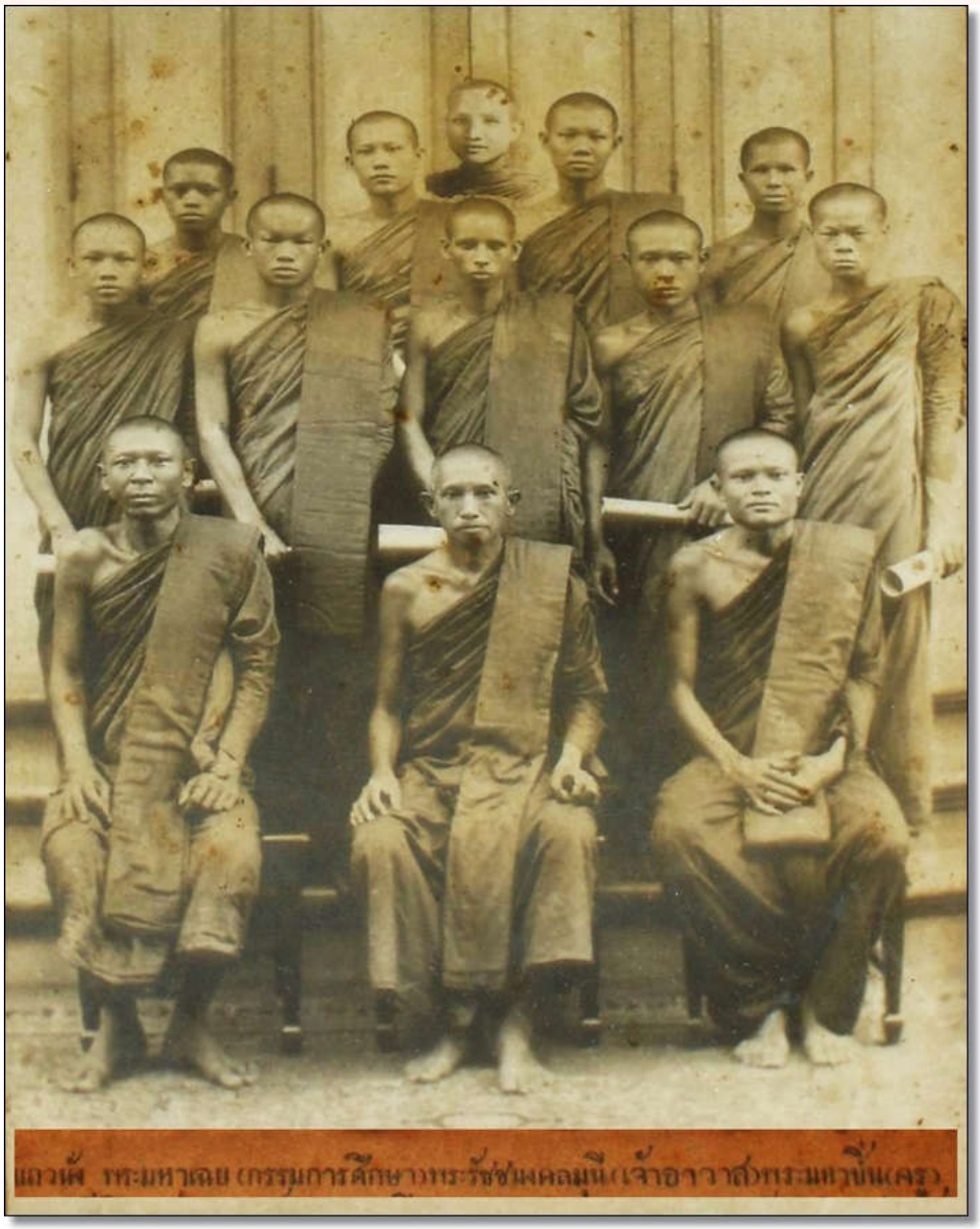

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ) เมื่อยังเป็น พระรัชชมงคลมุนี

ถ่ายภาพกับกรรมการฝ่ายการศึกษา

ณ ตึกพุ่มเทียนประสิทธิ์ วัดสัมพันธวงศ์

ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๐

ตึกพุ่มเทียนประสิทธิ์หลังนี้ นอกจากเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรในด้านนักธรรมและบาลีแล้ว ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ ได้เปิดสอนแผนกบาลีมัธยมวิสามัญ (พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา) ในชื่อ "โรงเรียนสัมพันธวงศ์ศึกษา" เพื่อเปิดสอนวิชานักธรรม บาลี และวิชาสามัญ (วิชาทางโลก) ควบคู่กันไป มีพระภิกษุสามเณรทั้งในวัดและต่างวัดเข้ามาศึกษาจำนวนมาก ใช้ที่เรียนทั้งตึกพุ่มเทียนประสิทธิ์และใต้พระอุโบสถหลังใหม่

ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้ปิดตัวลง เพราะมีพระภิกษุสามเณรในวัดต่าง ๆ มาเรียนจำนวนมาก สถานที่เริ่มคับแคบไม่อำนวยต่อการจัดการเรียนการสอน ได้ย้ายนักเรียนทั้งหมดไปเรียนต่อ "โรงเรียนวชิรมกุฎ" ที่วัดมกุฎกษัตริยาราม

สมัยรัชกาลที่ ๗ - รัชกาลที่ ๘

ในราชกิจจานุเบกษายุคเก่า มีหลักฐานปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดสัมพันธวงศ์ ๒ ครั้ง ในปี พ.ศ.๒๔๖๙ และ พ.ศ.๒๔๗๒ ส่วนปีที่ไม่ได้เสด็จ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จแทน

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ - รัชกาลที่ ๘ นี้ การพัฒนาวัดสัมพันธวงศ์ โดยมีพระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ เป็นผู้ดำเนินการ ยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

พ.ศ. ๒๔๖๙ สร้างกุฏิไม้ชั้นเดียวขนาดเล็กขึ้นอีกสามหลัง เครื่องไม้สักล้วน โดยทุนของ นายซิมพัง ลิมปรังษี ๑ หลัง ทุนของนายนุช ลีลานุช ๑ หลัง ทุนของนางแข ๑ หลัง ให้ชื่อเนื่องด้วยนามเจ้าของทุนว่า "ลิมปรังษี ลีลานุช สุดศรีแข"

สร้างธรรมสภาศาลาหลังหนึ่ง เครื่องไม้สัก ฝ้าไม้ตะแบก ด้วยทุนที่เหลือจากการฌาปนกิจศพพระหลวงตาตาด และทุนวัดบ้าง ให้ชื่อว่า "ศาลาวิญญูสภา"

ซ่อมพระอุโบสถ ให้จับปูนผนังและทำน้ำปูน ซ่อมลายปั้นปูน ที่วงกบประตูหน้าต่าง ทาสีใหม่ เขียนซ่อมภาพที่ผนังในพระอุโบสถด้านในที่ชารุดเลอะเลือน เอาไม้ธรณีประตูที่ผุออกทั้ง ๔ ช่อง ด้านนอกประตูให้ทำหินขัด ด้านในให้ปูหินอ่อน เปลี่ยนลวดตาข่ายที่ชารุดตามหน้าต่าง ซ่อมฐานพระประธานตอนล่างให้ดีขึ้น

หมายกำหนดการ

เสด็จพระราชดำเนิรพระราชทานพระกฐินกรุงเทพ ฯ

พระพุทธศักราช ๒๔๖๙

วัน	เวลา	กระบวร	วัด	แต่งกาย
๒๖ ตุล	๓.๐๐ ล.ท.	รถม้า	๑ เบญจมบพิตร ๒ สุทัศน ๓ ราชบุรณะ	เต็มยศ มงกุฎสยาม
๒๗ ตุล	๓.๐๐ ล.ท.	รถยนตร	๑ จักรวรรดิ ๒ ประทุมคงคา ๓ สัมพันธวงศ์	ครึ่งยศ
๒๙ ตุล	๒.๐๐ ล.ท.	พยุหยาตราน้อย สถลมารค	๑ บวรนิเวศ ๒ ราชบพิธ ๓ เชตุพน	เต็มยศใหญ่ จักรี แล จุลจอมเกล้า
๓๐ ตุล	๓.๐๐ ล.ท.	รถยนตร แล พยุหยาตราน้อย ชลมารค	๑ ราชาธิวาส ๒ อรุณราวราม ๓ กัลยาณมิตร	เต็มยศใหญ่ นพรัตน แลช้างเผือก
๓๑ ตุล	๓.๐๐ ล.ท.	เรือยนตร	๑ โมลีโลก ๒ หงสรัตนาราม ๓ อินทาราม	ครึ่งยศ

หมายกำหนดการ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗

เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดสัมพันธวงศ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๙

ที่ ๑๑/๒๔๗๒

หมายกำหนดการ

เสด็จพระราชดำเนิรพระราชทานผ้าพระกฐิน

ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

วันที่	เวลา	กระบวน	วัด	แต่งกาย
๒๒	๑๕.๐๐ น.	รถม้า	๑ เบญจมบพิตร์ ๒ มกุฎกษัตริย์ ๓ ราชาธิวาส	เต็มยศ มงกุฎสยาม
๒๔	๑๕.๐๐ น.	รถยนตร์	๑ เทพศิรินทร์ ๒ สัมพันธวงศ์ ๓ สุทัศน์	ครึ่งยศ
๒๖	๑๕.๐๐ น.	พยุหยาตราน้อย สถลมารค	๑ บวรนิเวศ ๒ ราชบพิธ ๓ พระเชตุพน	เต็มยศใหญ่ จักรี กับจุลจอมเกล้า
๒๗	๑๕.๐๐ น.	พยุหยาตรา ใหญ่ ชลมารค	๑ อรุณ ๒ กัลยาณมิตร์	เต็มยศใหญ่ นพรัตน์ กับช้างเผือก
๒๘	๑๕.๐๐ น.	เรือยนตร์	๑ ทองธรรมชาติ ๒ ทองนพคุณ ๓ เศวตฉัตร	ครึ่งยศ
๓๐	๑๕.๐๐ น.	เรือยนตร์	๑ สุวรรณาราม ๒ สุวรรณคิรี ๓ ชัยพฤกษมาลา	ปกติ

หมายกำหนดการ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗

เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดสัมพันธวงศ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๙

ซ่อมกุฏิเก่าใต้ถุนต่ำ โดยดีดขึ้นให้สูง ทำฝ้าใต้พื้น ทาสี ทำบันไดใหม่ แล้วให้ชื่อว่า "กุฏินาถประสิทธิ์" ปรับพื้นที่บางตอนให้เรียบร้อยเสมอกัน แล้วทำถนนในวัดตอนหน้าพระอุโบสถให้เชื่อมถึงกันได้ตลอด

พ.ศ. ๒๔๗๐ สร้างกุฏิไม้ชั้นเดียวขนาดเล็กอีกสองหลัง โดยทุนของท่านผู้หญิงเลี่ยม สีหราชเดโช หนึ่งหลัง ให้ชื่อว่า เลี่ยมบดินทร์ และทุนของวัด ๑ หลัง สร้างส้วมคอนกรีตมีชักโครกหนึ่งหลัง ๖ ห้อง ปูพื้นใต้ถุนกุฏินาถประสิทธิด้วยกระเบื้องลาย แล้วกั้นเป็นห้องเป็นที่อยู่อีก ๑ ห้อง ส่วนห้องโถงนั้นทำลูกกรงรอบ หุ้มเสากุฏิ และเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาใหม่

รื้อกุฏิหนึ่งหลัง กุฏิไม้หนึ่งหลังที่ชารุดมากแล้ว มาสร้างขึ้นใหม่เป็นกุฏิไม้สองชั้นห้าห้อง ๑ หลัง ด้านริมกำแพง กั้นอยู่ได้ ๔ ห้อง ให้ชื่อว่า "สนประสาท" สร้างกุฏิไม้ที่ดูถมด้านเหนือเป็นกุฏิปั้นหยาสองชั้นมีมุข กั้นห้องอยู่ได้ ๑๑ ห้อง ให้ชื่อว่า "กุฏิมณีคุณ" สร้างส้วมสำหรับเด็กสามห้อง ๑ หลัง จัดถมที่ ปูกระเบื้องในบริเวณวัดบางตอนให้สะอาดขึ้น

พ.ศ. ๒๔๗๒ สร้างกุฏิไม้สองชั้นสามห้องหนึ่งหลัง ด้วยทุนของนายทองดี ติงศภัทิย์ แล้วให้ชื่อว่า "สถานติงสภัทิย์"

พ.ศ. ๒๔๗๓ ทาพื้นศาลาการเปรียญและทาสีใหม่ทั้งหมด ด้วยทุนของคุณนายฟัก

พ.ศ. ๒๔๗๔ ให้ช่างทำแผนผังวัดสัมพันธวงศ์ใหม่ เพื่อปรับปรุงสถานที่ซึ่งควรก่อสร้างกุฏิและสร้างตึกแถวให้เช่า เมื่อทำแผนผังเสร็จแล้ว ให้กรมศิลปากรช่วยออกแบบแปลนก่อนสร้างกุฏิตึกอีกห้าหลัง เพื่อจะสร้างในบริเวณคณะเหนือและคณะกลาง

ส่วนตึกแถวนั้นให้กรมกัลปนา กระทรวงธรรมการ ทำแบบแปลนตึกแถวสามชั้นสามหมู่ หมู่ละ ๒๐ ห้อง สองหมู่ และหมู่ละ ๑๒ ห้อง หนึ่งหมู่ ให้สร้างในที่ว่างและที่ๆ ควรปรับปรุงใหม่ ได้สร้างหมู่ ๒๐ ห้องหนึ่งหมู่ ส่วนอีกสองหมู่ไม่ได้สร้าง เพราะภายหลัง ทางกรมกัลปนาขัดขวางไว้

พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้พยายามให้ออกแบบแปลนก่อนสร้างตึกแถวสามชั้น ๑๒ ห้อง ทางถนนพาดสาย ให้เช่าอีก ๑ หลัง และได้ซ่อมหลังคา ช่องลม ของกุฏินาถประสิทธิ นิตยเกษม กุฏิสนประสาท

กุฏิศรีวรคุณ แก้หน้าต่างกุฏิพรหมวิมาน (หลังเก่า) ๔ ช่อง สร้างกุฏิไม้สองชั้น ๑ หลัง ด้วยทุนของคณะศิษยานุศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือของพระครูวินัยธรเพื่อง ญาณปุปทีโป บ้าง ด้วยทุนของวัดช่วยออกเพิ่มเติมให้บ้าง เสร็จแล้วให้ชื่อว่า "พูลวินิต"

พ.ศ. ๒๔๗๙ สร้างกุฏิตึกสามชั้น ๔ หลัง กุฏิตึกสี่ชั้น ๑ หลัง โดยรื้อกุฏิเก่าชั้นเดียวที่ชำรุดออกหมด สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ มีชื่อเรียกตามลำดับดังนี้ คือ ๑. ตึกบำเพ็ญคุณ ๒. ตึกสุนทรกิตต์ ๓.ตึกเปรมกมล ๔.ตึกมงคลสันต์ และ ๕.ตึกอนันต์ศรี เพื่อรองรับจำนวนพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมอยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์แห่งนี้

ตึกบำเพ็ญคุณ

หนึ่งในอาคาคคอนกรีตเสริมเหล็ก ๕ หลัง

ซึ่งสร้างขึ้นพร้อมกันในปี พ.ศ. ๒๔๗๙

ปัจจุบัน เป็นอาคารพิพิธภัณฑ์ของพระบูรพาจารย์วัดสัมพันธวงศ์

หมู่กุฏิ ๔ หลัง สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๙

ยังเป็นเสนาสนะของพระภิกษุสามเณรสืบมาถึงยุคปัจจุบัน

กุฏิทั้ง ๕ หลังที่พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ ได้สร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ นี้ ยังบอกกล่าวเรื่องราวเกี่ยวกับการพัฒนากุฏิเสนาสนะต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ยึดเอาประโยชน์ใช้งานในระยะยาวและพระภิกษุสามเณรอยู่อาศัยได้จำนวนมาก ด้วยเหตุที่มีพื้นที่ในเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสฝั่งตะวันตกถนนทรงสวัสดิ์เพียง ๙ ไร่กว่า ๆ จำเป็นต้องจัดพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

พ.ศ. ๒๔๘๐ ให้หาเครื่องกำเนิดไฟฟ้าสำหรับใช้ในวัดหนึ่งเครื่อง และแปลงอาคารเก่าห้องไม้เป็นอาคารไฟฟ้า ให้ชื่อว่า สถานการไฟฟ้า ถมสระด้านใต้ เพราะคลองสัมพันธวงศ์ถูกถมเต็ม น้ำไหลเข้าออกไม่ได้ น้ำในสระภายในวัดจึงเสียใช้ไม่ได้

การจัดผลประโยชน์ศาสนสมบัติของวัด ก็ดำเนินไปแสนยาก เพราะทางกรมการศาสนาหรือศาสนสมบัติในครั้งนั้น มีงานมากยากที่จะจัดการดูแลศาสนสมบัติให้ทั่วถึง ไม่ได้รับประโยชน์ค่าบำรุงที่ควรจะได้ ไม่ได้ปลูกสร้างอาคารที่ควรจะสร้าง กว่าจะพยายามให้ได้ก่อสร้างแต่ละครั้งที่ยากเย็นหลายหนหลายครั้ง ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ประโยชน์ทั้งสิ้นเพียงราคาเล็กน้อย

เห็นกันโดยมากว่า ควรถอนการศาสนสมบัติของวัดมาจัดการเอง จึงเริ่มดำเนินงานที่จะขอคืนการจัดผลประโยชน์ของวัดมาจากกรมเพื่อจัดเอง โดยเขียนแผนผังที่จะก่อสร้าง เชิญท่านที่ทรงคุณวุฒิเป็นกรรมการร่างโครงการ ตลอดจนถึงติดต่อขอถอนมาจัดประโยชน์ ในที่สุดได้รับอนุมัติให้แบ่งส่วนที่ยังรกรุงรังและห้องแถวไม้ มาจัดดำเนินการเองเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖ ส่วนที่เหลือเป็นตึกแถว ให้ทางกรมการศาสนาเก็บผลประโยชน์ต่อไป และปรับค่าเช่าขึ้นบ้างตามสมควร

ทางวัดได้เชิญเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายบ้านเมือง ช่วยกันพิจารณาดำเนินงานโดยลำดับมา กว่าจะสำเร็จตลอดถึงการเขียนแบบแปลนแผนผัง และตกลงให้เช่าก่อสร้างได้ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๒ รวมเวลาจัดการบูรณะกินเวลาราว ๒๑ ปี แต่ก็นับว่ามีผลดี สมกับความมุ่งหมาย คือ ตกลงมีผู้เช่าปลูกสร้างตึกสามชั้น ๑๑๕ ห้อง เวลา ๑๕ ปี ให้ค่าเช่าปีละ ๑๔๔,๐๐๐ บาท นอกจากนี้ผู้เช่าจะให้ทุนบำรุงวัดต่างหากอีกจำนวน ๒,๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองล้านสองแสนบาทถ้วน) ภายในระยะ ๓ ปี

สมัยรัชกาลที่ ๙

ในสมัยรัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้วัดสัมพันธวงศ์ รื้อพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ และจัดสร้างพระอุโบสถวิหารการเปรียญ ๓ ชั้น ขึ้นใหม่ พระราชทานวิสุงคามสีมา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้วัดสัมพันธวงศ์ อัญเชิญพระปรมาภิไธย ภ.ป.ร. ประดิษฐานที่หน้าบันพระอุโบสถหลังใหม่ด้วย

ส่วนการพัฒนาวัดสัมพันธวงศ์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๙ นี้ มีการพัฒนาตามลำดับ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๙๔ ย้ายศาลาวิญญูสภามาสร้างใหม่ ทางด้านเหนือ ที่สระถมให้ได้ระเบียบ ย้ายกุฏิไม้เล็ก ๆ จำนวนเก้าหลัง ไปตั้งจัดระเบียบใหม่ทางด้านเหนือบ้าง ด้านใต้บ้าง ย้ายและปรับปรุงกุฏิสันติเปี่ยมให้ดีขึ้น สร้างกัปปิยกุฏิคณะเหนือหนึ่งหลัง ติดไฟฟ้าที่ศาลาวิญญูสภาและกุฏิที่ย้ายไปใหม่ ซ่อมและปรับปรุงกุฏิสมบูรณ์สาร กัปปิยกุฏิคณะใต้ ซ่อมหลังคาตึกพรหมวิมาน (หลังเก่า) ให้ถมที่บางแห่ง ทำถนนซีเมนต์ในวัดบางตอน ซ่อมบันไดกุฏิต่าง ๆ รวม ๖ หลัง ให้ต่อประปา ทาถนนซีเมนต์เป็นต้น

พ.ศ. ๒๔๙๕ แก้ไขดัดแปลงศาลาวิญญูสภาที่ทรุดโทรม โดยดีดให้สูงขึ้นเหมือนเดิม และสร้างร้านต้นไม้รอบศาลาวิญญูสภา รวม ๓ ด้าน เพื่อกันแดดและมีที่นั่งพักได้กว้างขึ้น ปูกระเบื้องซีเมนต์ หน้ากุฏิสมบูรณ์สาร

พ. ศ. ๒๕๐๐ เนื่องในการที่จะฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ทางวัดสัมพันธวงศ์ ได้จัดการเสนอขออนุมัติทุนของวัดจากกรมการศาสนา มาปฏิสังขรณ์พระอาราม ดังนี้

๑. รื้อหลังคาพระอุโบสถออกมุงใหม่ โดยเลือกกระเบื้องที่เสียออก จับปูนใต้เชิงชายใหม่ จับปูนผนังแล้วทานปูนหน้าบันใหม่

๒. ปิดทองพระพุทธปฏิมา (พระประธานและพระอัครสาวก) และพระพุทธรูปอื่น ๆ ที่ประดับอยู่ตามผนังซุ้มในพระอุโบสถ ซ่อมฐานชุกชีทาสีปิดทองและประดับกระจกใหม่ พร้อมทั้งได้สร้างนพดลหิรัณยฉัตร ขึ้นกางกั้นถวายแทนฉัตรเก่าที่ชารุดเศร้าหมอง

๓. ได้ดีดกุฏิบางหลังให้สูงได้ระดับ แก้ไขทำบันไดใหม่บ้าง ซ่อมหลังคา ทาสี ทาน้ำปูน ตามผนังด้านนอกหมดทั้งกุฏิตึก กุฏิไม้ และกับปิยกุฏิ จำนวน ๒๕ หลัง

๔. รื้อกุฏิตึกพรหมวิมาน และตึกหอระฆัง (หลังเก่า) ที่ชำรุดมาก แล้วนำไม้ตึกหลังเก่าเหล่านี้ไปสร้างต่อตึกพุ่มเทียนประสิทธิ ทำเป็น ๓ ชั้น กั้นห้องให้ภิกษุสามเณรอยู่ได้ ๕ ห้อง

๕. สร้างตึกหอระฆังใหม่ โดยอาศัยไม้ส่วนที่พอใช้ได้จากตึกพรหมวิมาน (เก่า) บ้าง หาใหม่บ้าง ทำเป็นตึก ๓ ชั้น และมีหน้ามุขเป็น ๕ ชั้น รวมทั้งชั้นหอระฆัง กันห้องให้ภิกษุสามเณรอาศัยได้ ๑๐ ห้อง สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ต่อมา เปิดเป็นโรงเรียนสอนพุทธศาสนาแก่เยาวชนในวันอาทิตย์ และได้ทำพิธีเปิดเรียนเมื่ออาสาฬหบูชา ๒๕๐๓

๖. ลานพระอุโบสถและเจดีย์ของเก่า ลุ่มต่ำกว่าพื้นที่วัด ราว ๒๕ เซ็นต์ จึงให้รื้อกระเบื้องหน้าวัวออก เอากากอิฐกากปูนถมให้สูงขึ้นเสมอกับหินที่ปูรอบพระอุโบสถ แล้วปูกระเบื้องที่รื้อออกบ้าง ลาดซีเมนต์บ้าง เดินได้สะดวกไม่ต้องลุยน้ำเมื่อเวลาฝนตก

ภายหลัง พ.ศ. ๒๕๐๐ การพัฒนาวัดสัมพันธวงศ์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากที่สุด โดยสืบต่อจากการขอพระบรมราชานุญาตรื้อพระอุโบสถหลังเดิม แล้วสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ ปรับผังวัดใหม่ อันจะได้กล่าวข้างหน้าต่อไป

อาณาเขตของวัด

ในอดีต วัดสัมพันธวงศ์ เป็นวัดที่มีน้ำล้อมรอบบริเวณที่ตั้งวัด จึงเรียกว่า"วัดเกาะ" เขตวิสุงคามสีมาไม่ทราบว่ามีเท่าไร เขตพัทธสีมาเก่า กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๒๒ เมตร เขตการอยู่จำพรรษาของพระภิกษุสามเณรเดิม จะกำหนดเขตและอุปจารอย่างไรหาทราบไม่ กล่าวกันว่า เขตวัดจรดแม่น้ำเจ้าพระยา มีศาลาท่าน้ำของวัด ๓ หลัง ตามพงศาวดารกล่าวว่า

ในคราวเสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จถวายผ้าพระกฐินที่วัดสัมพันธวงศ์ และวัดปทุมคงคา โดยทางชลมารค เรือพระที่นั่งเทียบที่ศาลากลาง ท่าน้ำวัดเกาะ เสด็จโดยลาดพระบาทถวายผ้าพระกฐิน ณ พระอารามนี้"

จุดวงกลมในภาพ

เป็นจุดที่กล่าวกันว่า เป็นศาลาท่าน้ำวัดเกาะในอดีต

ภาพจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ..๒๔๓๐

เนื่องจากที่ดินสมัยนั้นไม่มีราคา จึงไม่มีผู้ที่สนใจจัดทำโฉนดหรือแผนที่ไว้เป็นหลักฐาน ใครมาปลูกสร้างบ้านเรือนอาศัยก็ปลูกไป วัดก็ไม่ได้สนใจ นานเข้าผู้อยู่อาศัยอาจขายเซ้งให้ผู้อื่นไป นอกจากนั้นผู้ที่อยู่อาศัยเดิมตายไป บุตรหลานที่อาศัยอยู่ด้วยถือกรรมสิทธิ์ซื้อขายกันต่อไปบ้างก็อาจเป็นไป

เมื่อมีบ้านเรือนหนาแน่นขึ้น ศาลาท่าน้ำของวัดไม่ได้บูรณะไว้ จึงไม่ปรากฏ ถ้าเป็นเรื่องจริงตามที่เล่ากันสืบมา วัดคงมีเนื้อที่ประมาณ ๓๑ ไร่ แต่ระยะก่อน ๕๐ ปีมานี้ วัดเหลือเนื้อที่ประมาณ ๒๑ ไร่ สูญเสียเป็นของผู้อื่นและถูกตัดถนนไปประมาณ ๑๐ ไร่ ไม่มีทางที่จะเอาคืนได้

แผนที่วัดสัมพันธวงศ์ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๗๕ สมัยรัชกาลที่ ๗ ของกรมแผนที่ทหาร

สภาพคลองล้อมรอบวัดถูกถมหมดแล้ว เหลือเพียงคลองวัดสัมพันธวงศ์

ซึ่งกั้นระหว่างวัดสัมพันธวงศ์กับวัดปทุมคงคา

ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. ๒๔๘๙ บริเวณวัดสัมพันธวงศ์

โดย ปิเตอร์ วิลเลี่ยม - ฮันท์

ตัดซูมเฉพาะวัดสัมพันธวงศ์ จากภาพที่ ๑๖๑

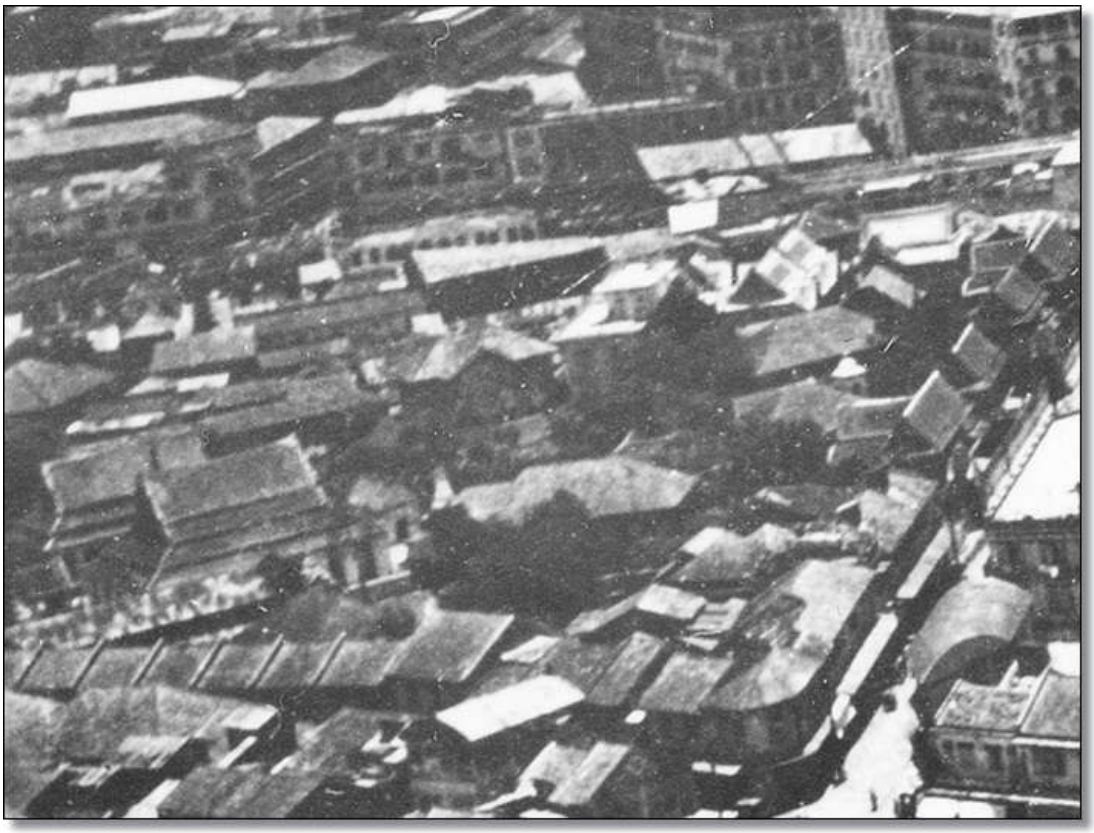

ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. ๒๔๘๙ บริเวณวัดสัมพันธวงศ์

โดย ปีเตอร์ วิลเลี่ยม - ฮันท์

ตัดซูมเฉพาะวัดสัมพันธวงศ์ จากภาพที่ ๑๖๑

ภาพถ่ายทางอากาศของวัดสัมพันธวงศ์ พ.ศ. ๒๕๐๑

ของกรมแผนที่ทหาร

ครั้งยังไม่ได้สร้างพระอุโบสถหลังใหม่

ภาพถ่ายทางอากาศของวัดสัมพันธวงศ์ พ.ศ. ๒๕๐๑

ของกรมแผนที่ทหาร

ครั้งยังไม่ได้สร้างพระอุโบสถหลังใหม่

แผนที่วัดสัมพันธวงศ์ พ.ศ. ๒๕๕๐ ของสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

หลังการปรับผังวัดใหม่และมีการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖

ภายหลัง เจาะกำแพงเปลี่ยนหน้าใหม่ หันหน้าไปทางด้านถนนทรงสวัสดิ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๑

ซ้อนภาพแผนผังวัด

พ.ศ. ๒๕๐๑ และ พ.ศ. ๒๕๕๐

เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลง หลังปรับแผนผังวัดใหม่

ในสมัยเมื่อยังไม่ได้ตัดถนนทรงสวัสดิ์ผ่านวัด สภาพพื้นที่ของวัดเป็นลักษณะวัดโบราณที่แบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกันอย่างชัดเจน โดยแม่คลองน้ำกั้นเขตทั้งสองไว้ มีสะพานข้ามคลองไปมาระหว่างเขตทั้งสอง หันหน้าออกทางแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นทางสัญจรในอดีตที่สำคัญ มีหมู่กุฏิอยู่ทางด้านตะวันตก จรดคลองสัมพันธวงศ์ คือคลองระหว่างวัดสัมพันธวงศ์กับวัดปทุมคงคา ซึ่งบัดนี้ถมเป็นถนนปลูกสร้างเป็นตึกแถวหมดแล้ว การบอกเขตจำพรรษาด้านตะวันออกถึงคลองวัดสัมพันธวงศ์ และคูวัดด้านเหนือถึงด้านตะวันตก ด้านใต้จรดแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมามีบ้านเรือนราษฎรมากและมีถนนสำเพ็งแล้ว คงบอกเขตเพียงคูและตึกแถวถนนสำเพ็ง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้ตัดถนนทรงสวัสดิ์ผ่านกลางวัดใน พ.ศ.๒๔๔๙ วัดจึงย้ายกุฏิมารวมกันทางด้านตะวันตกของถนนทรงสวัสดิ์ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การบอกเขตจำพรรษา ด้านตะวันออกมีกำแพงปูนยาว ๓ เส้น ๕ วา ๒ ศอก กั้นไปตามแนวถนนทรงสวัสดิ์ ด้านใต้จากกำแพงคอนกรีตตรงไปทางตะวันตก ๑๐ วา เลี้ยวมาด้านหลังตึกแถวของวัด ๑๗ วา แล้วเลี้ยวมาด้านตะวันตกเฉียงเหนือตลอดมาถึงด้านทิศเหนือ เลี้ยวโอบมาด้าน ทิศตะวันออก ตามคูของวัดจดกำแพงคอนกรีตริมถนนทรงสวัสดิ์ยาว ๔ เส้น ๘ วา (เวลานี้ถมคูเป็นถนนไปหมดแล้ว)

สัณฐานเนื้อที่ดินของวัดเป็น ๕ เหลี่ยมกลาย ๆ คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ ๘ ไร่ ๒ งาน ๓๗ ตารางวา ในที่มีกำหนดเหล่านี้ เป็นเขตการรักษาอรุณแห่งการจำพรรษา ถ้านับทั้งที่เป็นห้องแถว คลองและคูของวัดรวมเข้าด้วย ก็จะเป็นเนื้อที่ประมาณ ๙ ไร่ ๒ งาน ๗๘ ตารางวา

ในปัจจุบัน รูปแบบของกุฏิเสนาสนะตาง ๆ ในวัดสัมพันธวงศ์ มีลักษณะที่ชัดเจน คือ เน้นด้านสูงหลายชั้น แต่เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่แออัด รองรับพระภิกษุสามเณรได้จำนวนมาก แม้จะมีพื้นที่ใช้สอยจำนวนเพียงประมาณ ๙ ไร่กว่า ๆ ก็ตาม แต่สามารถจัดระเบียบให้เรียบร้อยได้ รองรับการใช้ประโยชน์ได้สูงสุด มั่นคง ใช้ได้นาน ตัวอย่างเช่น

เขตพุทธาวาส เป็นพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ สถานที่ปฏิบัติธรรม โรงเรียนพระปริยัติธรรม ห้องสมุด และรองรับงานบำเพ็ญกุศลอื่น ๆ ได้อีกจำนวนมาก

เขตสังฆาวาส กุฏิเสนาสนะที่พักของพระสงฆ์ แม้จะใช้พื้นที่น้อยมาก แต่รองรับพระภิกษุสามเณรได้จำนวนมาก

บ้านพักอุบาสิกา จัดวางไว้ในจุดที่เหมาะสม ห่างจากเขตสังฆาวาส รองรับแม่ชีและผู้มาปฏิบัติธรรมได้มาก

โรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์ เป็นอาคาร ๔ ชั้น รองรับนักเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล - ป.๖ ได้ตามจำนวน

ลานกว้าง รองรับการจอดรถสำหรับผู้มาติดต่อกับทางวัดและผู้มาปฏิบัติธรรมได้อย่างเพียงพอ

ปรับทัศนียภาพด้านหน้าวัดใหม่ ให้มีความโล่ง ไม่แออัด สร้างสุนทริยภาพให้เกิดกับพุทธศาสนิกชนทั้งหลายผู้เข้ามาทำบุญและปฏิบัติธรรม

การพัฒนาพระอาราม ซึ่งพระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๐ แล้วปรากฏภาพความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้เห็นในปัจจุบัน ตามประวัติกล่าวว่ามิใช่สิ่งที่ทำได้ง่ายนัก เพราะมีบ้านเรือนเก่าของชาวบ้านที่ปลูกแออัดอยู่ในเขตวัดจำนวนพอสมควร ไม่สามารถจะใช้วิธีการที่รุนแรงได้ ต้องค่อย ๆ ดำเนินการมาตามลำดับ จึงสำเร็จได้

อาจกล่าวได้ว่า ในยุคที่ พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) มาเป็นเจ้าอาวาส ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นต้นมา จนถึงกาลมรณภาพของพระเดชพระคุณท่านในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นการพัฒนาพระอารามแห่งนี้ในทุกด้านมากที่สุดยุคหนึ่ง จนทำให้วัดสัมพันธวงศ์เป็นระเบียบเรียบร้อยสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

พระอุโบสถหลังเดิม

พระอุโบสถของเดิม ก่ออิฐถือปูน ๕ ห้อง ร่วมในกว้าง ๗ เมตร ๑๘ เซนติเมตร ยาว ๑๓ เมตรเศษ เขตวิสุงคามสีมาไม่ทราบว่ามีเท่าไร เขตพัทธสีมาเก่า กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๒๒ เมตร มีระเบียงรอบนอก ผนังกว้าง ๒ เมตรเศษ หลังคาลดหลั่นเป็น ๔ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ทรวดทรงทางแขกปนจีน ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันประกอบด้วยลายกระเบื้องเคลือบสี

ผนังด้านในพื้นล่างเดิมก่ออิฐถือปูน มาในยุค พระวินิจวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) เจ้าอาวาส รูปที่ ๘ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ทำการซ่อมแซมและนำเอากระเบื้องลายสีแบบของจีนก่อขึ้นจากพื้นสูงประมาณ ๘๐ เซนติเมตร ส่วนผนังภายในช่องหน้าต่าง ได้ทำการให้ช่างเขียนภาพเรื่องปฐมสมโพธิ์ด้วยสีน้ำมัน

พระอุโบสถหลังเดิมของวัดสัมพันธวงศ์

(ถ่ายด้านหลังของพระอุโบสถ)

สภาพพื้นที่โดยรอบแออัดพอสมควร

อาคารไม้ด้านหน้าเป็นโรงพักวัดเกาะในอดีต

พระอุโบสถหลังเดิมของวัดสัมพันธวงศ์

พระอุโบสถหลังเดิมของวัดสัมพันธวงศ์

สีมาทรงกู

พระอุโบสถหลังเดิมของวัดสัมพันธวงศ์

ซุ้มประตูด้านหลังของ

พระอุโบสถหลังเดิมวัดสัมพันธวงศ์

สองข้างมีราชสีห์คู่ปูนปั้นประดับอยู่

พระอุโบสถหลังเดิมวัดสัมพันธวงศ์

ขณะกำลังก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่

ถ่ายจากมุมด้านทิศใต้ ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๘

พระวิหาร เป็นรูปตึกก่ออิฐถือปูน ทรวดทรงลักษณะเดียวกันกับพระอุโบสถ เป็นแต่เล็กกว่า ผนังไม่มีภาพเขียนใด ๆ หน้าบันมีมีกระเบื้องประดับ หลังคาลดหลั่นเป็น ๓ ชั้น พื้นลาดซีเมนต์ ชำรุดมากเช่นเดียวกันกับพระอุโบสถ ประตูหน้าต่างส่วนใหญ่เปิดใช้การไม่ได้ เพราะความทรุดตัว

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถหลังเดิม ผสมผสานกันระหว่างสถาปัตยกรรมยุคต้นรัตนโกสินทร์ กับสถาปัตยกรรมพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ จึงสันนิษฐานว่า พระอุโบสถและพระวิหารสร้างมาตั้งแต่ในยุคที่สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการบูรณะซ่อมแซมอีกครั้งหนึ่ง จึงปรากฏสถาปัตยกรรมพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ ปรากฏอยู่

อายุของพระอุโบสถหลังเดิมสร้างมาเป็นเวลานาน ชำรุดทรุดโทรมอยู่ทุกขณะ เจ้าอาวาสแต่ละยุคก็ได้ซ่อมแซมบูรณะเสมอมา แต่ก็ยากลำบากแก่ทางวัดเป็นอย่างยิ่งที่จะรักษาสภาพของโครงสร้าง ภาพเขียนต่าง ๆ ก็ชำรุดผุร่วงมากยิ่งขึ้น เพราะพื้นพระอุโบสถเดิมต่ำ เวลาฝนตก น้ำท่วมพื้นภายในภายนอก อิฐที่ก่อเป็นผนังดูดน้ำขึ้นไป ทำให้ปูนเสื่อมค่าหมดยาง เวลาประกอบสังฆกรรมบางครั้งต้องโยกย้ายหยุดทำสังฆกรรมก็มี เหตุเพราะหลังคารั่ว คานเพดานก็ผุกร่อน

ด้วยเหตุนี้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ วัดสัมพันธวงศ์จึงได้ดำนินการขอพระบรมราชานุญาตรื้อพระอุโบสถหลังเดิมออก เพื่อก่อสร้างพระอุโบสถ ๓ ชั้น ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนี้

พระพุทธรูป พระปฏิมาอื่นๆ ในพระอุโบสถหลังเดิม

พระพุทธรูปและพระปฏิมาอื่น ๆ ซึ่งประดิษฐานบนฐานแท่นชุกชีภายในพระอุโบสถหลังเดิม มีทั้งหมด ๙ องค์ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งลดหลั่นกันลงมาเป็น ๓ องค์ มีพระอัครสาวกยืนซ้ายขวา ๒ องค์ พระอัครสาวกนั่งซ้ายขวา ๔ องค์

สำหรับพระประธานองค์ใหญ่เป็นพระพุทธรูปทีสร้างด้วยไม้ เป็นซุงคว้านไส้กลวง ภายนอกถือปูนทับ พระพาหาเป็นไม้ทั้งลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย หน้าพระเพลากว้าง ๒ ศอก ๑ คืบ ๑๑ นิ้ว สูงแต่ที่ประทับสุดพระรัศมี ๔ ศอก ๒ นิ้วครึ่ง

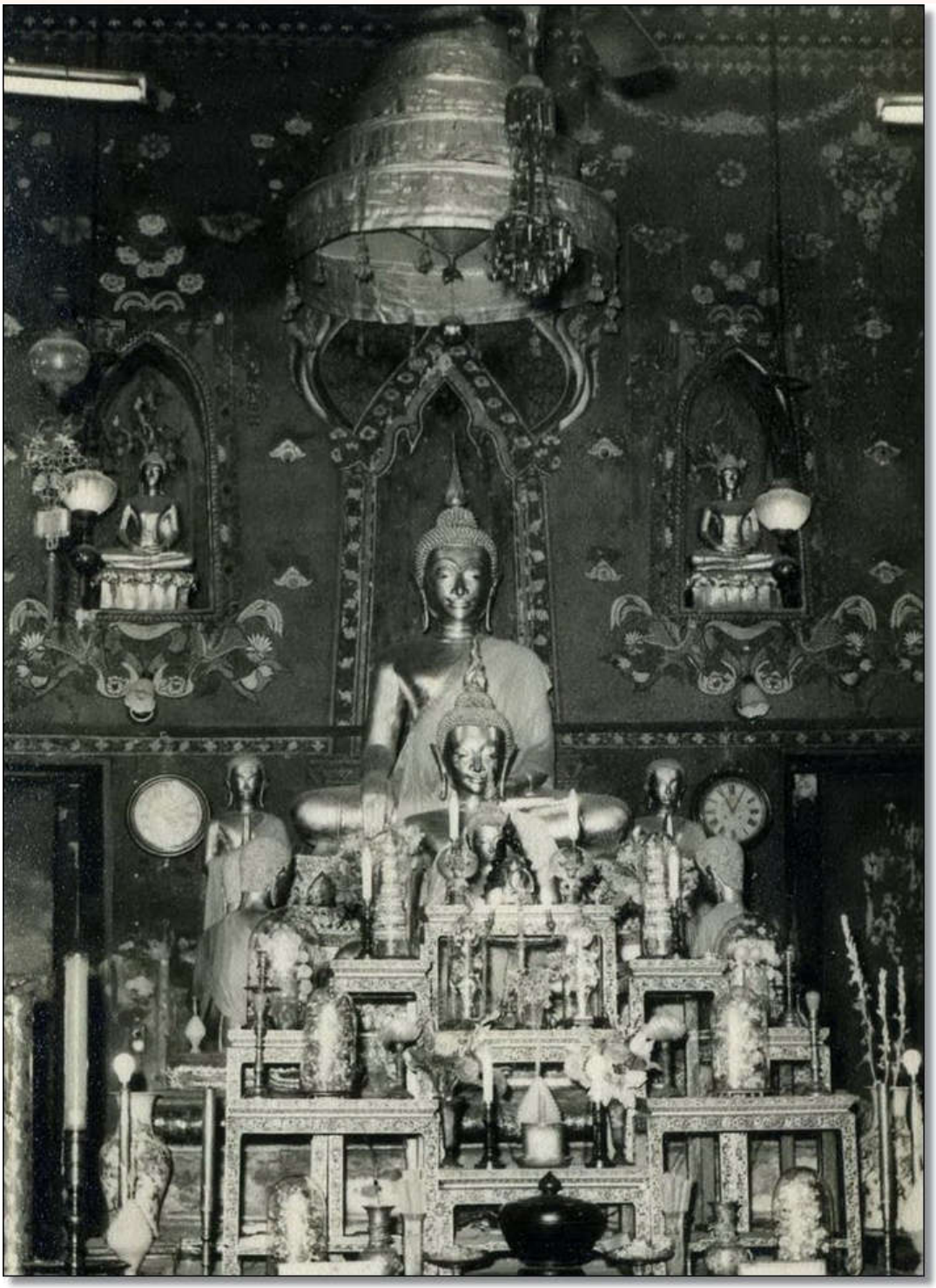

หมู่พระพุทธรูป/พระอัครสาวก จำนวน ๙ องค์

ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถหลังเดิม

หมู่พระพุทธรูป/พระอัครสาวก จำนวน ๙ องค์

ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถหลังเดิม

หมู่พระพุทธรูป/พระอัครสาวก จำนวน ๙ องค์

ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถหลังเดิม

พระพุทธรูปประธานองค์ใหญ่นี้ แต่เดิมไม่ปรากฏพระนาม ต่อมา พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสกเถร) ได้ถวายพระนามว่า "**พระพุทธนราสภะทศพล**"

พระพุทธรูปองค์รองลงมาซึ่งเป็นองค์กลาง หน้าพระเพลากว้าง ๒ ศอก ๕ นิ้ว ปางมาวิชัย ก่ออิฐถือปูน ลงรักปิดทอง

พระพุทธรูปองค์ล่างสุด เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะ หน้าพระเพลากว้าง ๑ ศอก ๕ นิ้ว ใต้ฐานองค์พระโปร่ง มีพระมงกุฎ เครื่องราชูปโภคเบญจราชกกุธภัณฑ์ จำลองเป็นส่วนเล็ก ทำด้วยทองคำ

สำหรับพระมงกุฎภายในและบริเวณรอบ ๆ บรรจุพระอังคารของสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ยอดพระมงกุฎบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๒ องค์ โดยมีผอบเป็นแก้วครอบอีกชั้นหนึ่ง

สำหรับองค์พระพุทธรูปองค์ล่างสุดนี้ เดิมทางวัดเองก็ไม่ทราบว่ามีสิ่งต่างๆ และพระอังคารบรรจุอยู่ภายใน ต่อมาในวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๒ หม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ (สกุลเดิม "มนตรีกุล" หม่อมมารดาของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงษ์ประพันธ์) ผู้เป็นกุลทายาทในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ ฟ้าเจ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ผู้สถาปนาวัดนี้ ได้มาบำเพ็ญกุศลฉลองชนมายุครบ ๗ รอบ ที่พระอุโบสถวัดสัมพันธวงศ์

ก่อนที่พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ หม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ (มนตรีกุล) ได้แจ้งแก่ทางวัดว่า ประสงค์จะบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานกิจ สดับปกรณ์พระอังคารสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้ทรงเป็นต้นราชสกุลของท่าน โดยให้พนักงานโยงผ้าภูษาโยงไปที่พระพุทธรูปองค์ล่างสุด ท่านกล่าวยืนยันเป็นแม่นยำว่า พระพุทธรูปองค์นี้ ภายในบรรจุพระอังคารของสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ต้นราชสกุล "มนตรีกุล" สำหรับพระอัฐินั้นประดิษฐานอยู่ที่หอพระนาก ในพระบรมมหาราชวัง (ซึ่งแต่เดิมที่เดียวประดิษฐานอยู่ที่วังหน้าจนหอชำรุดรื้อลงในรัชกาลที่ ๕ จึงได้เชิญไปไว้ที่หอพระนาก)

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ในคราวอัญเชิญพระพุทธรูปจากพระอุโบสถหลังเดิมขึ้นไปประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังใหม่ ได้พบปูชนียวัตถุต่างๆ ดังกล่าวมาข้างต้น จึงนับว่าหม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ (มนตรีกุล) ท่านมีความทรงจำในอดีตเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของต้นสกุลท่านเป็นเยี่ยม แม้จะมีอายุชราถึง ๘๔ พรรษา (ขณะที่มาบำเพ็ญกุศลในวันนั้น)

พระประธานบนฐานชุกชี ภายในพระอุโบสถหลังเดิม
หลดหลั่นกันลงมา ๓ องค์
ถ่ายคราวอัญเชิญพระปฏิมาขึ้นประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๕

พระพุทธรูปที่หลอหลั่นลงมาองค์เล็กสุด
คือองค์ที่บรรจุพระอังคาร
ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิทักษ์มนตรี

ปัจจุบัน พระปฏิมาองค์กลางและองค์ล่าง
ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถชั้น ๒

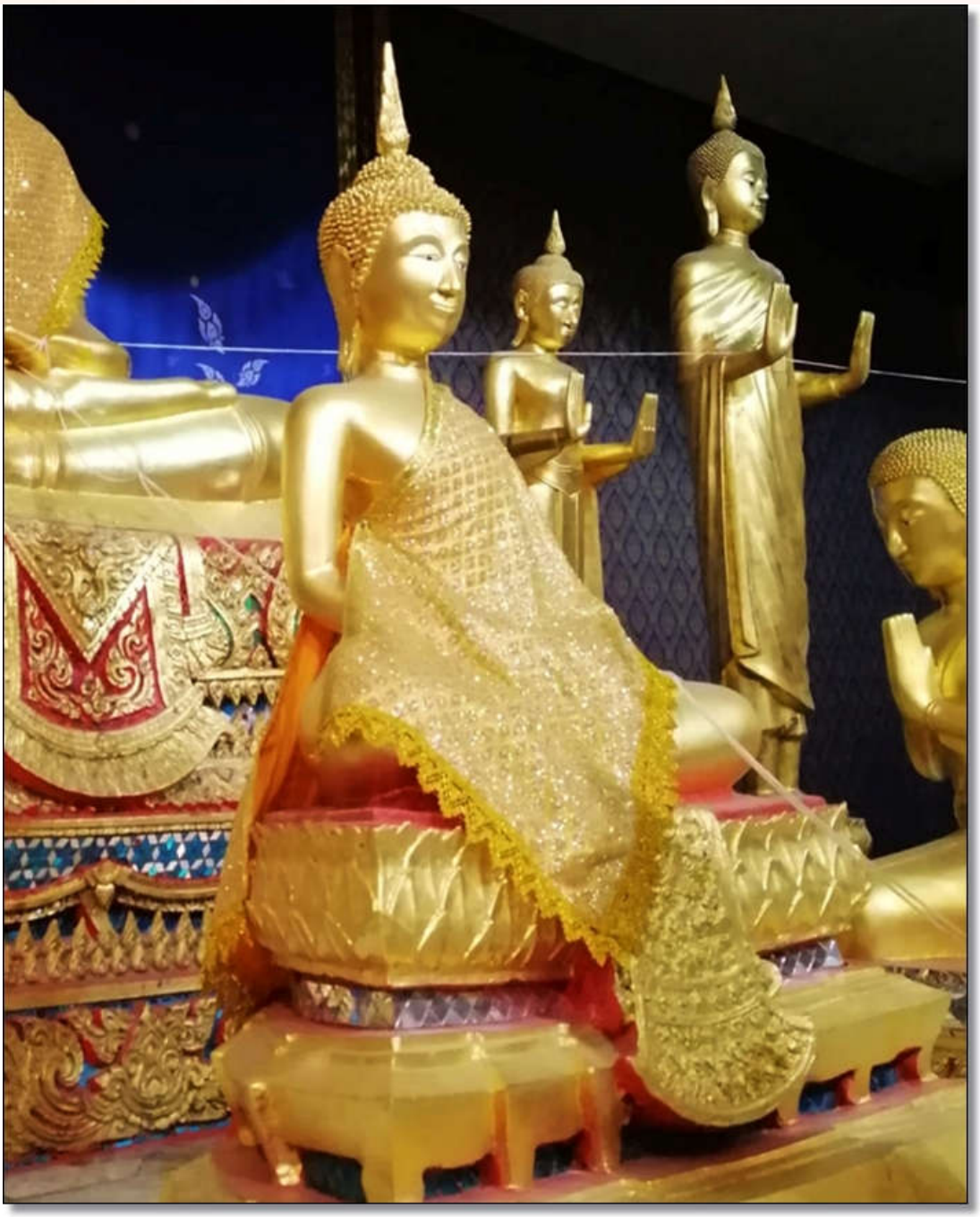

พระประธานองค์เล็ก

ภายใน ประดิษฐานพระอังคารของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิทักษ์มนตรี

สำหรับแผ่นเงิน แผ่นนาก และแผ่นทองคำ ที่พบรวมอยู่กับพระมงกุฎ ได้จารึกอักษรขอม กล่าวถึงพระสูตร พระอภิธรรมต่างๆ ซึ่งบรรดาของมีค่าเหล่านั้น ทางวัดได้เก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อที่จะนำเข้าบรรจุไว้ในพระพุทธรูปองค์เดิมที่พบ

โดยจะได้บำเพ็ญกุศลถวายเป็นกรณีพิเศษ ตามพระประสงค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงษ์ประพันธ์ ซึ่งมีพระประสงค์ในคราวที่ ท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวรมหาเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๙ เมื่อครั้งยังมีสมณศักดิ์ที่ พระเทพปัญญามุนี และคณะ ได้นำสิ่งต่าง ๆ ไปถวายที่วัง เพื่อของพระวินิจฉัยในอันที่ปฏิบัติต่อปูชนียวัตถุนั้น

ทั้งนี้โดยที่พระวรวงศ์บพิตร เสด็จในกรมฯ ทรงเป็นกุลทายาทผู้สูงศักดิ์ และทรงดำรงตำแหน่งเป็นองค์อุปถัมภ์ของวัดสัมพันธวงศ์มาเป็นเวลาช้านาน

ปัจจุบัน พระประธานและพระอัครสาวกทั้ง ๙ องค์ ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถหลังใหม่ โดยอัญเชิญพระพุทธนราสภะทศพล ซึ่งเป็นพระประธานองค์ใหญ่ ขึ้นประดิษฐานเป็นพระประธานประจำพระอุโบสถชั้น ๓ คู่กับพระพุทธศรีสุทธิสัมพันธวงศ์ พระประธานโลหะซึ่งหล่อขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ และอัญเชิญพระปฏิมาองค์ยืน ๒ องค์ ขึ้นประดิษฐานเป็นอัครสาวกซ้ายขวา

ส่วนพระประธานองค์กลางและองค์ล่าง พร้อมพระปฏิมาพระอัครสาวกนั่ง ๔ องค์ อัญเชิญไปประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีภายในพระอุโบสถชั้น ๒

พระประธานองค์ใหญ่และพระอัครสาวก ๒ องค์

ปัจจุบัน ประดิษฐานเป็นพระประธานองค์บนอยู่ในพระอุโบสถชั้น ๓

พระประธานองค์กลางและองค์ล่าง พร้อมพระปฏิมาอัครสาวก ๔ องค์

ปัจจุบัน ประดิษฐานอยู่บนแท่นชุกชีภายในพระอุโบสถชั้น ๒

พระกรุวัดเกาะ

พระกรุวัดเกาะ มีข้อมูลตามที่ปรากฏหลักฐานจากท่านผู้มีความรู้ทางโบราณคดีแจ้งว่า พระชุดนี้สร้างในสมัยเดียวกันกับพระกรุวัดราชบุรณะ (วัดเลียบ) กรุงเทพมหานคร มีลักษณะเหมือนกันมาก จนผู้นิยมพระเครื่องทั้งหลายเรียกรวมกันว่า "พระกรุวัดเลียบ - พระกรุวัดเกาะ" หรือ "พระวัดเลียบ - พระวัดเกาะ" ต่อมา มีผู้รู้ด้านพระเครื่องได้ให้ข้อสังเกตถึงลักษณะที่แตกต่างกัน โดยพระกรุวัดเลียบ ด้านหลังจะเป็นลักษณะลอยองค์ ส่วนพระกรุวัดเกาะ ด้านหลังมีลักษณะหลังตัดแบบครึ่งองค์

พระกรุที่ค้นพบนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าใครเป็นผู้สร้างไว้แต่เมื่อใด เพียงแต่สันนิษฐานว่า น่าจะสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างโบสถ์ วิหาร และกำแพงรอบโบสถ์วิหาร เพราะได้พบพระกรุมีอยู่ที่ซุ้มระหว่างโบสถ์กับวิหารเก่า ซุ้มประตูกำแพงรอบโบสถ์ วิหาร และพบท้ายสุดที่ฐานพระประธาน การค้นพบในอดีตมี ๓ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๑ ซุ้มทางเดินติดต่อกันระหว่างโบสถ์กับวิหารเก่าพังลง ปรากฏว่ามีพระเครื่องชนิดนี้ตกกระจัดกระจายอยู่ทั่ว ทางวัดจึงได้รวบรวมสร้างเจดีย์บรรจุไว้ในระหว่างโบสถ์กับวิหาร และแจกให้ผู้ต้องการออกไปบ้าง

ครั้งที่ ๒ ซุ้มประตูกำแพงโบสถ์วิหาร ด้านทิศตะวันตกพังลงปรากฏว่า มีพระเครื่องชนิดเดียวกันนี้ ตอนแรกไม่มีใครสนใจมากนัก เกิดแตกตื่นเล่าลือกันมาก เนื่องจากทหารเรือเอาไปทดลองยิงดูที่บางนาปรากฏว่ายิงไม่ออก จึงเป็นที่แสวงหากันมากในช่วงนั้น

พระกรุที่บรรจุอยู่ตามซุ้มประตูกำแพงแก้ว และในพระเจดีย์ ทางวัดได้เคยเปิดกรุนำออกแจกจ่ายแก่ประชาชนสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ อีกครั้งหนึ่ง และนำออกแจกในคราวรื้อซุ้มประตูเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นครั้งสุดท้าย การนำออกจากซุ้มประตูแต่ละคราวก็เจาะเป็นซุ้มๆ เฉพาะที่ต้องการ ซุ้มไหนยังไม่ได้เจาะก็ให้คงไว้ เหลือมาถึงในคราวสุดท้ายที่ทำการรื้อกำแพงแก้ว

ครั้งที่ ๓ เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตให้รื้อพระอุโบสถ วิหาร และเจดีย์ พบพระเครื่องชนิดเดียวกันอีกที่ฐานพระประธานโดยบังเอิญ พร้อมพระปฏิมาอื่น ๆ ภายในพระอุโบสถหลังเดิม ในคราวอัญเชิญพระประธานองค์ใหญ่ ขึ้นประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังใหม่ เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ขณะที่สกัดทำการเคลื่อนย้าย ได้พบพระเครื่องเนื้อชินเงินพิมพ์ต่างๆ บรรจุอยู่ในองค์พระและใต้ฐานพระเป็นจำนวนมากนับเป็นหมื่นองค์

การเจาะสกัดฐานพระประธาน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕
เพื่อเตรียมอัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังใหม่
พบพระกรุวัดเกาะจำนวนมาก

พระกรุวัดเกาะปางต่าง ๆ

ส่วนหนึ่งของพระกรุวัดเกาะ

มีลักษณะเด่น คือ หลังเรียบแบบตัดครึ่งองค์

พระกรุที่พบทั้งหมดนี้ ถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวัดเกาะในอดีตที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะสามารถบอกกล่าวเรื่องราวที่เชื่อมต่อไปถึงอดีตในยุคต้นรัตนโกสินทร์ได้

พระอุโบสถสามชั้น ทรงจตุรมุข หลังใหม่

วัดสัมพันธวงศ์ แม้จะเป็นวัดขนาดเล็ก แต่เนื่องจากทางวัดได้ส่งเสริมการศึกษา และการปฏิบัติธรรม และจัดระเบียบการปกครองภายในวัดอย่างรัดกุม ผลจึงปรากฏว่า ได้มีพระภิกษุสามเณรจากทุกภาคในประเทศไทย มาอยู่จำพรรษาที่วัดนี้มากขึ้นโดยลำดับ ทำให้เสนาสนะที่อยู่อาศัยแออัดยัดเยียดเป็นอันมาก

อนึ่ง เนื่องจากวัดนี้ตั้งอยู่ใจกลางย่านการค้า มีประชาชนและบ้านเรือนหนาแน่น ทางวัดได้เพียรพยายามทุกวิถีทางที่จะขยายเสนาสนะ ตลอดจนพระอุโบสถและพระวิหาร ให้ได้ส่วนสัมพันธ์กับพระภิกษุสามเณรและให้เป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ก็ไม่อาจกระทำได้ เพราะการเจรจาตกลงกับประชาชนผู้อยู่อาศัยในที่ธรณีสงฆ์รอบ ๆ วัด กระทำได้โดยยากมาก จนกระทั่งมาในสมัยรัฐบาลของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้กรุณารับเป็นประธานปรับปรุงวัดนี้ด้วย โครงการปรับปรุงทั้งภายในวัดและในที่ธรณีสงฆ์ จึงเริ่มขึ้นอย่างจริงจังและก้าวหน้ามาโดยลำดับ

การปรับปรุงครั้งนี้ ทางวัดได้วางผังสิ่งปลูกสร้างภายในวัดใหม่แทบทั้งหมด หน้าวัดเดิมหันลงทางแม่น้ำเจ้าพระยา ก็จะได้หันไปทางถนนทรงสวัสดิ์ต่อไป ในการวางผังปรับปรุงสิ่งก่อสร้างภายในคณะกรรมการเห็นว่า พระอุโบสถและพระวิหารเดิม ซึ่งสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีทรงสร้างไว้นั้น มีอายุ ๑๖๗ ปีแล้ว (นับที่ พ.ศ.๒๕๐๖) จึงชำรุดทรุดโทรมมาก และมีขนาดเล็ก ไม่พอปฏิบัติศาสนกิจของพระภิกษุ-สามเณร จึงควรจัดสร้างขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับความเจริญของวัดในยุคปัจจุบัน จึงได้จัดสร้างขึ้น

พระอุโบสถหลังนี้มีขนาดกว้าง ๓๐ เมตร ยาว ๔๙ เมตร สูง ๓๙ เมตร และโดยที่บริเวณวัดมีเนื้อที่จำกัดเพียง ๒๑ ไร่ แบ่งเป็นที่จัดผลประโยชน์เสีย ๑๑ ไร่เศษ ก็คงเป็นสังฆาวาสและพุทธาวาสเพียง ๘ ไร่เศษที่สังฆาวาสนี้ก็ได้จัดสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ไว้มากพอแล้ว ไม่มีที่พอที่จะจัดสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม และศาสนาการเปรียญใหม่ได้

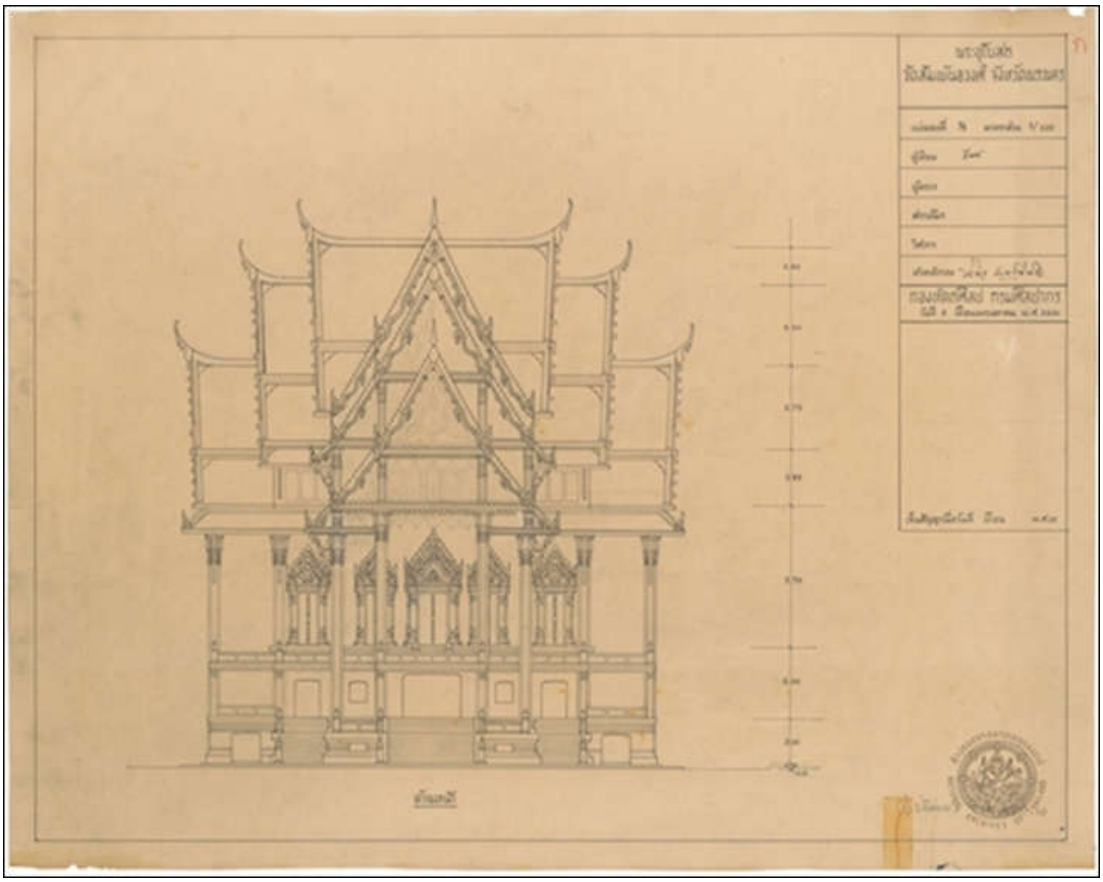

แบบแปลนพระอุโบสถหลังใหม่

ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

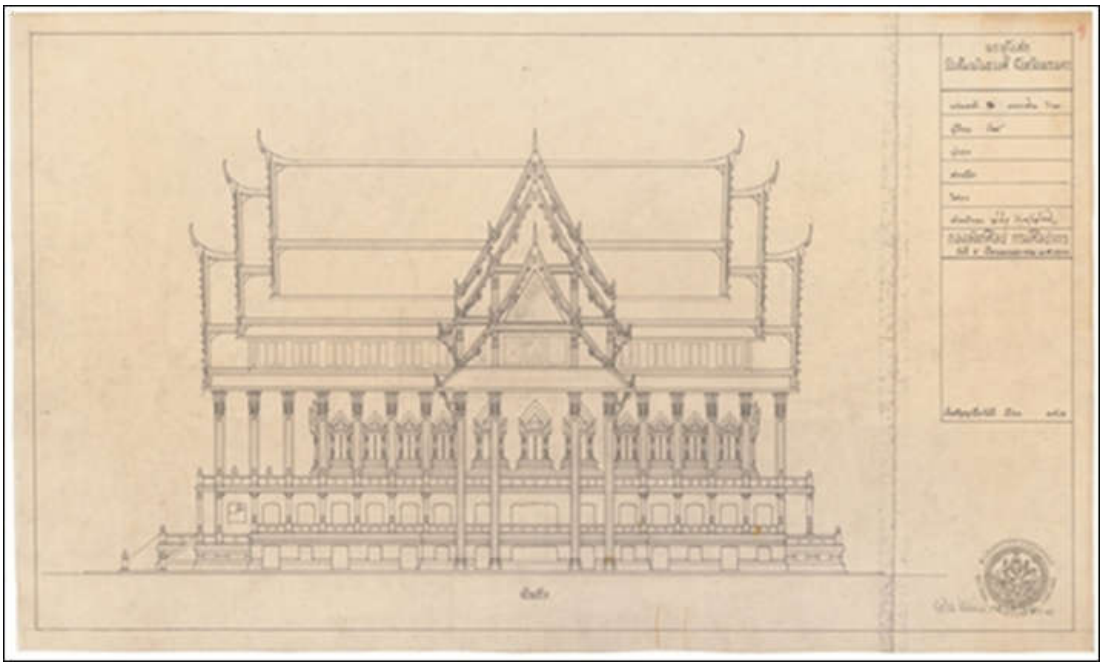

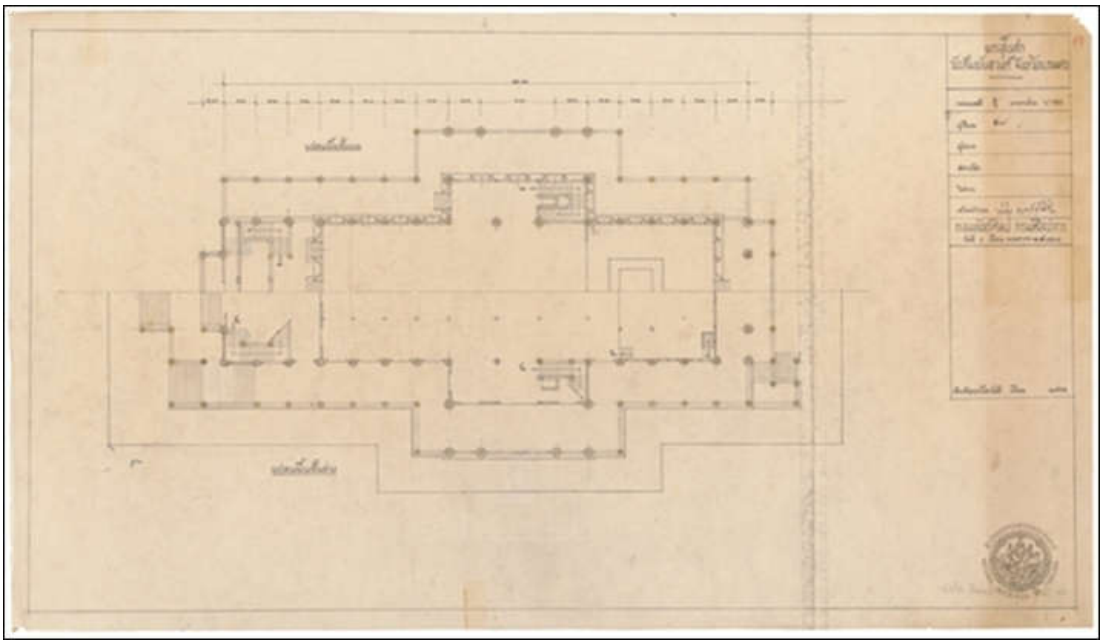

แบบแปลนพระอุโบสถหลังใหม่

ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

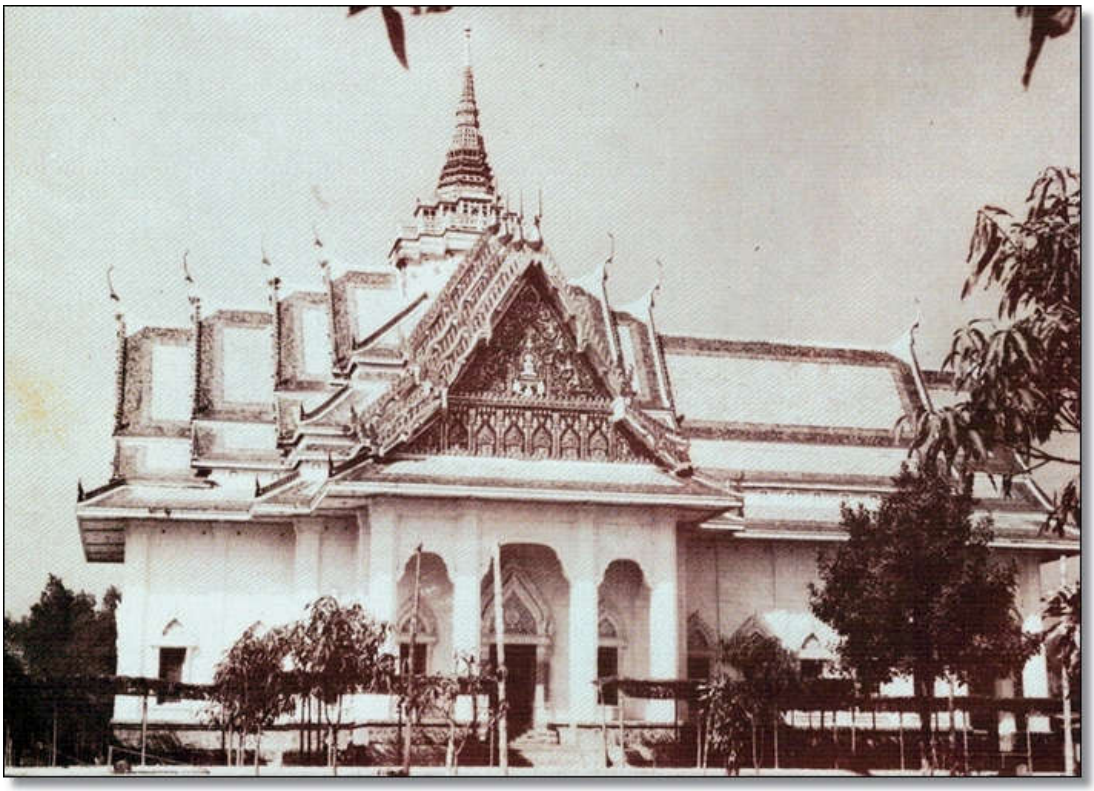

อุโบสถของวัดสารนาถธรรมาราม อ.แกลง จ.ระยอง

เป็นอุโบสถต้นแบบ สร้างชั้นเดียว

ซึ่งพระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสกเถร) สร้างไว้

ก่อนมาประยุกต์สร้างที่วัดสัมพันธวงศ์ เป็นแบบ ๓ ชั้น ตามสภาพพื้นที่

ดังนั้น ในการสร้างพระอุโบสถครั้งนี้ จึงได้สร้างให้เป็น ๓ ชั้น ชั้นที่ ๑ ใช้เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม และโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สำหรับเยาวชนและประชาชน รวมทั้งห้องแสดงพิพิธภัณฑ์ของวัด ชั้นที่ ๒ ใช้เป็นหอประชุมหรือศาลาการเปรียญ ชั้นที่ ๓ เป็นพระวิหารและพระอุโบสถ สำหรับทำสังฆกรรม

การสร้างพระอุโบสถสามชั้นหลังนี้ จึงเท่ากับเป็นการสร้างโรงเรียนและศาลาการเปรียญของวัดด้วย งบประมาณก่อสร้าง ๓,๕๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (ตามการประเมินราคาในสมัยนั้น)

พ.ศ. ๒๕๐๔ ท่านเจ้าคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ นิทฺเทสกเถร อดีตเจ้าอาวาส รูปที่ ๙ ได้ดำเนินการเสนอเรื่องผ่านเจ้าคณะฝ่ายสงฆ์และรัฐบาลตามลำดับ เพื่อขอพระบรมราชานุญาตรื้อพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ ของเดิมที่ชำรุด และพร้อมกันนั้นก็ขอสร้าง "พระอุโบสถวิหารการเปรียญเป็นอาคารแบบจัตุรมุข ทรงไทย ๓ ชั้น"

เมื่อทางวัดได้รับพระมหากรุณาพระราชทานพระบรมราชานุญาตเรียบร้อยแล้ว จึงได้ทำการรื้อพระวิหารและพระเจดีย์ออกก่อน จัดสร้างพระอุโบสถเฉพาะร่วมในขึ้น เมื่อพระอุโบสถหลังใหม่เสร็จพอใช้ประกอบสังฆกรรมได้ จึงได้ทำการรื้อพระอุโบสถหลังเดิมออก

พ.ศ. ๒๕๐๕ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้วัดสัมพันธวงศ์ รื้อพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ และจัดสร้างพระอุโบสถวิหารการเปรียญ ๓ ชั้น ขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

พ.ศ. ๒๕๐๖ ท่านเจ้าพระคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่ ญาโณทยมหาเถร) วัดสระเกศ สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๕ ทรงมีพระเมตตาเสด็จมาเป็นองค์ประธานเจริญพระพุทธมนต์ ในพิธีวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถทรงจตุรมุข ๓ ชั้น ของวัดสัมพันธวงศ์ เมื่อวันพุธที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๖ เวลา ๐๘.๓๘ นาฬิกา โดยได้รับเกียรติจาก ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในขณะนั้น เป็นประธานวางศิลาฤกษ์

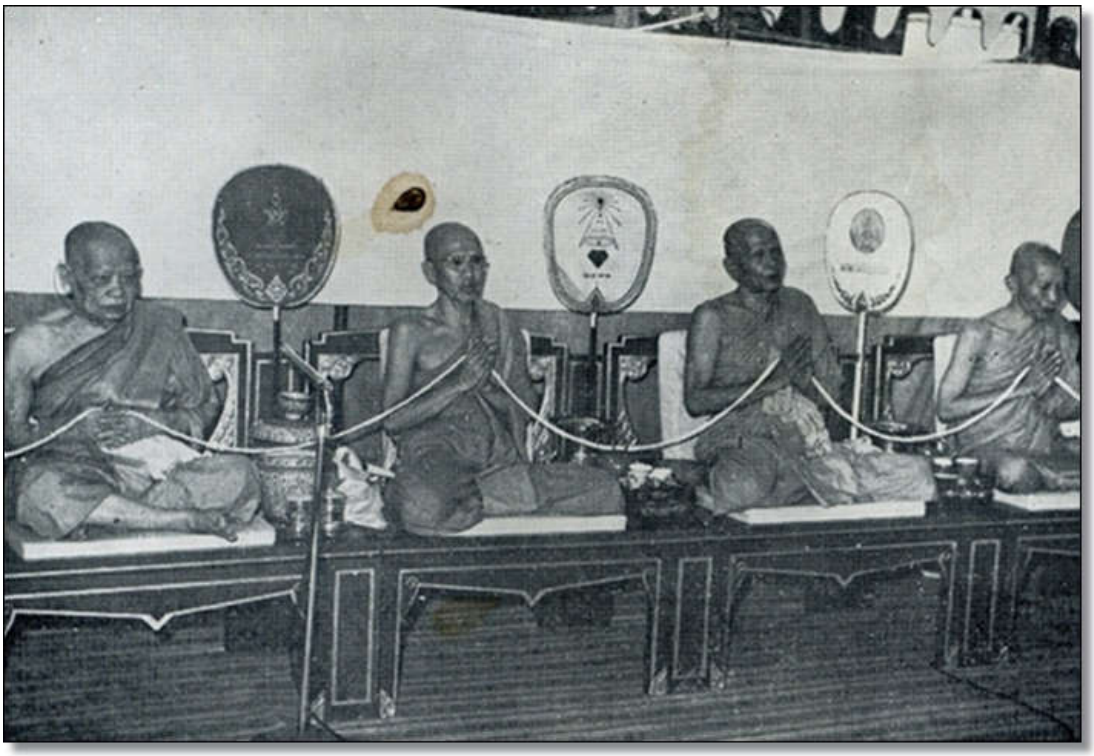

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่ ญาโณทยมหาเถร)

วัดสระเกศฯ

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๕

เสด็จเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถหลังใหม่ พ.ศ. ๒๕๐๖

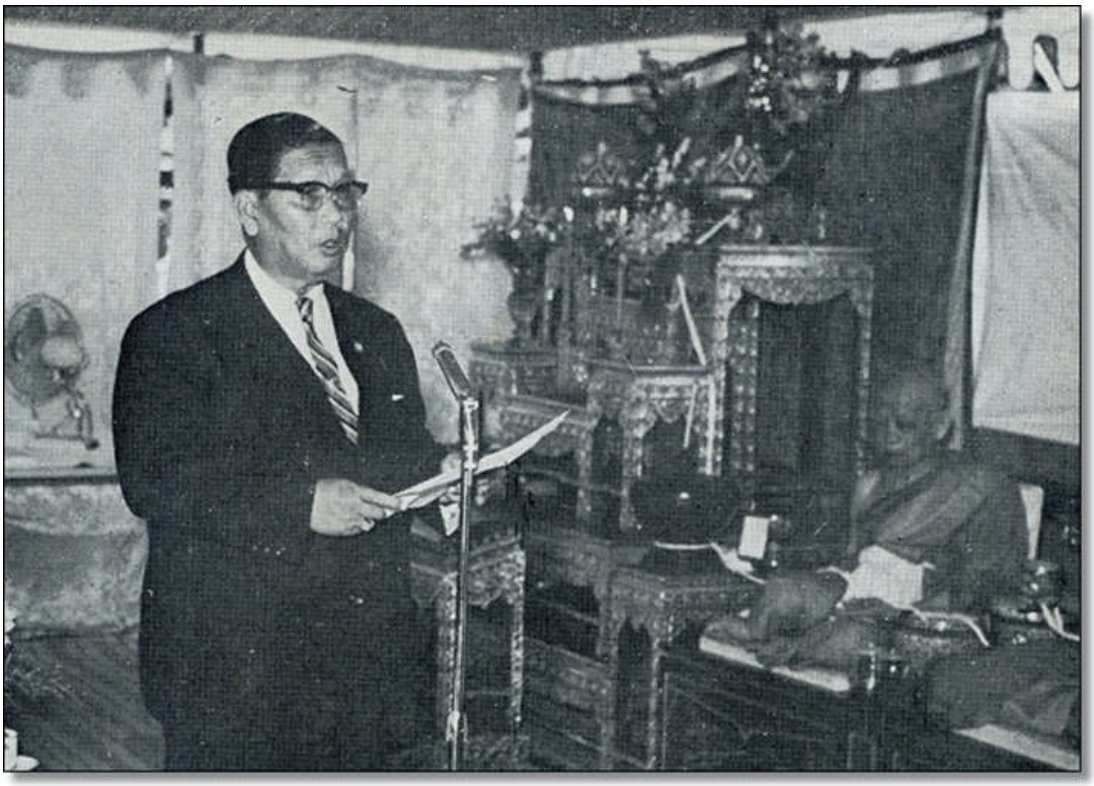

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี

เป็นประธานประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์

ในพิธีวางศิลาฤกษ์ พระอุโบสถหลังใหม่ พ.ศ. ๒๕๐๖

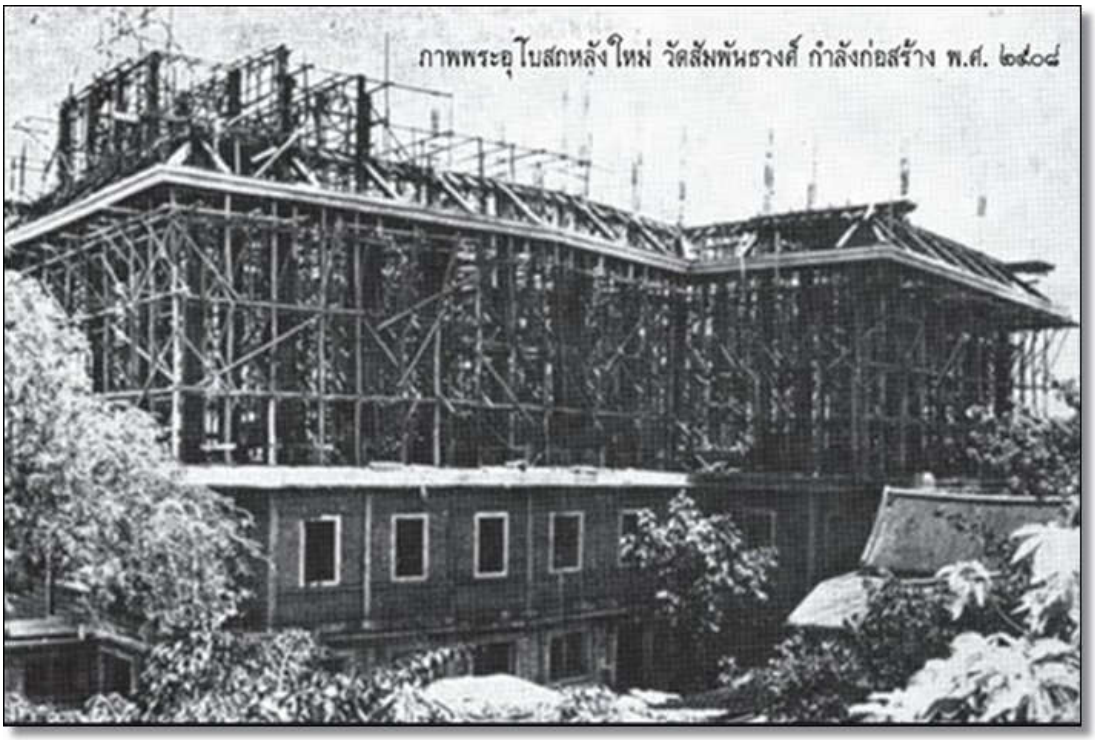

ขณะกำลังก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่

พ.ศ. ๒๕๐๘

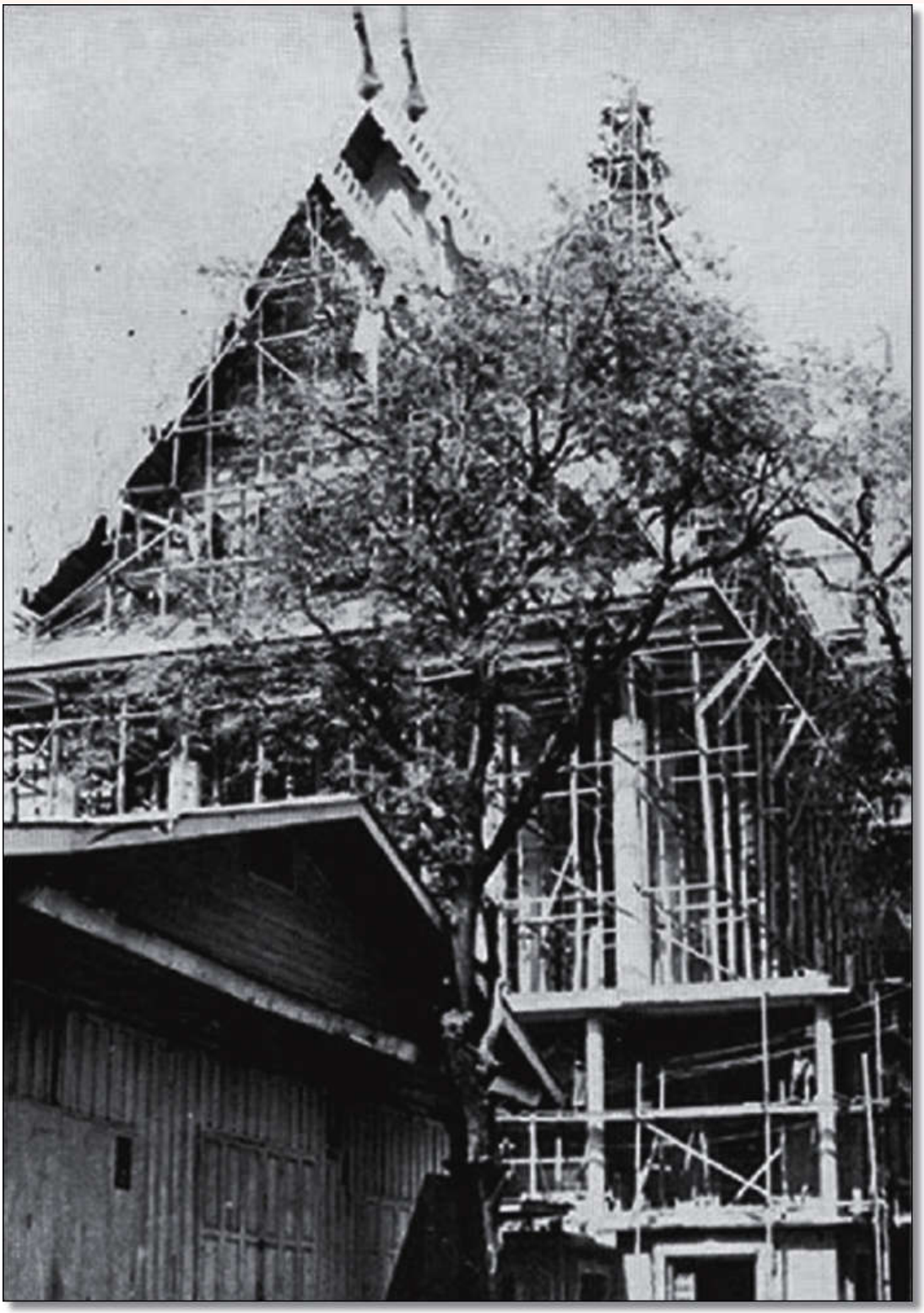

ขณะกำลังก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ พ.ศ. ๒๕๐๘

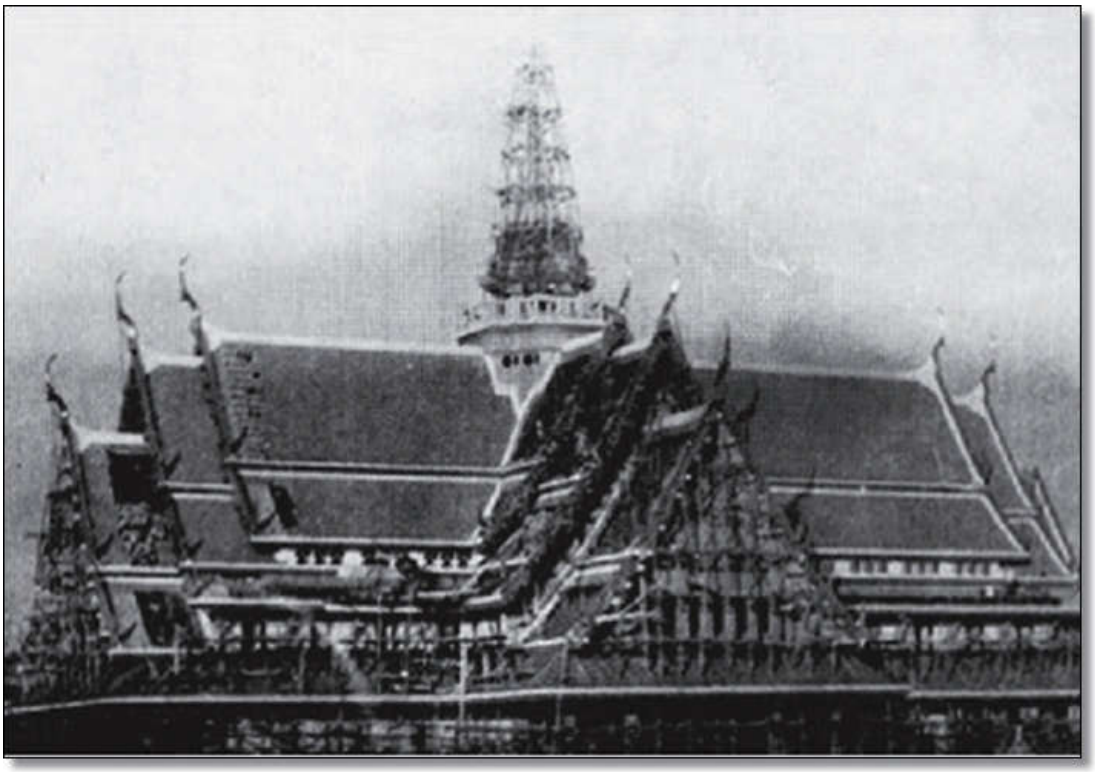

ขณะกำลังก่อสร้างยอดมณฑป

ของพระอุโบสถหลังใหม่

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ) ผู้ดำริสร้างพระอุโบสถหลังใหม่
ถ่ายภาพกับคณะศิษย์ฝ่ายฆราวาส เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙

พ.ศ. ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานวิสุงคามสีมาพระอุโบสถหลังใหม่ ตามบัญชีวัดที่ขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ประจำปี ๒๕๐๖ (งวดที่ ๒) ลำดับที่ ๒๗ ปรากฏความตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง พระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๘๐ ตอนที่ ๘๒ หน้า ๔๙๖ วันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๖)

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี
เรื่อง พระราชทานวิสุงคามสีมา

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้วัดที่มีชื่อในบัญชีท้ายประกาศนี้ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามเขตที่กำหนดไว้ในบัญชีนั้น และให้นายอำเภอท้องที่ปักหมายเขตให้ถูกต้องตามที่กำหนดไว้

ประกาศ ณ วันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
พลเอก ถ. กิตติขจร
รองนายกรัฐมนตรี

บัญชีรายชื่อวัดที่ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา
ประจำปี ๒๕๐๖ (งวดที่ ๒)

เลขที่	นามวัด	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	เขตวิสุงคามสีมา		หมายเหตุ
					กว้างเมตร	ยาวเมตร	
๑	พานิชรัตนานุกูล	เหนือคลอง	เมือง	กระบี่	๒๐	๔๐	
๒	โคสิการาม	หนองหัววัว	พรานกระต่าย	กำแพงเพชร	๑๐	๑๖	
๓	หงษ์ทอง	สลกบาตร	ขาณุวรลักษณบุรี	,,	๔๐	๘๐	
๔	โพธิ์ศรีบ้านแก	อิตื้อ	ยางตลาด	กาฬสินธุ์	๓๐	๖๐	
๕	โพธิ์ศรี	บ้านค้อ	เมือง	ขอนแก่น	๔๐	๘๐	
๖	บูรพา	ผักบุ้ง	ภูเขียว	ชัยภูมิ	๑๖	๒๐	
๗	วรญาติบำรุง	กวางโจน	,,	,,	๑๖	๒๘	
๘	ทรายมูล	บ้านแก้ง	,,	,,	๒๐	๓๐	
๙	มัชฌิมวาส	กุดชม	,,	,,	๒๐	๔๐	
๑๐	ปากด่าน	สะพลี	ปทิว	ชุมพร	๔๐	๖๐	
๑๑	นางลือ	นางลือ	เมือง	ชัยนาท	๔๐	๘๐	
๑๒	กำแพง	แพรกศรีราชา	สรรค์บุรี	,,	๔๐	๘๐	
๑๓	กลาง	มะขามหย่ง	เมือง	ชลบุรี	๒๐	๔๐	
๑๔	สว่างอารมณ์	ท่าเรือ	เมือง	นครศรีธรรมราช	๑๖	๒๘	
๑๕	ห้วยโก	กะทูน	ฉวาง	,,	๔๐	๕๐	
๑๖	สามัคยาราม	หินตก	ร่อนพิบูลย์	,,	๓๐	๕๐	
๑๗	สามง่าม	สามง่าม	กำแพงแสน	นครปฐม	๓๐	๖๐	
๑๘	แหลมมะเกลือ	,,	,,	,,	๓๐	๖๐	
๑๙	บ้านหลุมข้าว	ธารปราสาท	โนนสูง	นครราชสีมา	๔๐	๖๐	
๒๐	หนองบัวรอง	ในเมือง	เมือง	,,	๑๑	๒๓	
๒๑	ทุ่งสว่างศรีเลิงสาง	สระตะเฟียน	กรบุรี	,,	๒๖	๕๔	
๒๒	ต้นธง	ในเวียง	เมือง	แพร่	๔๐	๘๐	
๒๓	ศรีบุญเรือง	,,	,,	,,	๑๔	๒๒	
๒๔	เขาสมอแคลง	วังทอง	วังทอง	พิษณุโลก	๘	๒๐	
๒๕	บางมูลนาก	ในเขตเทศบาล	บางมูลนาก	พิจิตร	๒๐	๔๐	
๒๖	ประชาบำรุง	เขาเจ็ดลูก	ตะพานหิน	,,	๔๐	๘๐	
๒๗	สัมพันธวงศ์	สัมพันธวงศ์	สัมพันธวงศ์	พระนคร	๔๐	๘๐	
๒๘	ควนไทร	ปากคม	ห้วยยอด	ตรัง	๒๐	๔๐	
๒๙	ห้วยนาง	หนองช้างแล่น	,,	,,	๒๐	๔๐	
๓๐	คลองปาง	คลองปาง	,,	,,	๒๐	๔๐	
๓๑	ทุ่งครุ	ทุ่งครุ	ราษฎร์บูรณะ	ธนบุรี	๔๐	๘๐	

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

เรื่องพระราชวิสุงคามสีมา พ.ศ. ๒๕๐๖ (งวดที่ ๒)

พ.ศ. ๒๕๑๐ พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสกเถร) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๙ พระบูรพาจารย์องค์ปฐมที่ดำริสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ ได้ถึงแก่มรณภาพ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ในขณะที่การก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ยังไม่แล้วเสร็จ

พระเดชพระคุณ พระเทพปัญญามุนี (เฉย ยโส) ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๑๐ สืบต่อมา พร้อมกันนั้น ได้ตั้งคณะกรรมการพัฒนาวัดสัมพันธวงศ์ขึ้นมาคณะหนึ่ง ฝ่ายสงฆ์ประกอบด้วยพระสงฆ์เถระภายในวัดสัมพันธวงศ์ มีพระเดชพระคุณ พระเทพปัญญามุนี เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และฝ่ายฆราวาส ประกอบไปด้วยคณะญาติโยมผู้อุปถัมภ์วัดและคณะศิษย์ มี พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ อธิบดีกรมการศาสนาและเป็นอดีตพระมหาเปรียญที่วัดสัมพันธวงศ์ เป็นประธาน ทั้งนี้ เพื่อดำเนินการในเรื่องการการก่อสร้างพระอุโบสถของพระเดชพระคุณท่านให้แล้วเสร็จ และดำเนินการพัฒนาวัดสัมพันธวงศ์ตามแผนที่วางไว้ตั้งในสมัยของพระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์

คณะกรรมการพัฒนาวัดสัมพันธวงศ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ – ๒๕๑๔

พ.ศ. ๒๕๑๓ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้แก่วัดสัมพันธวงศ์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้วัดสัมพันธวงศ์ อัญเชิญพระปรมาภิไธย ภ.ป.ร. ประดิษฐานที่หน้าบันพระอุโบสถหลังใหม่ ตามหนังสือของสำนักราชเลขาธิการที่ รล. ๐๐๐๒/๓๖๐๙ ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๑๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙

พระราชทานพระปรมาภิไธย ภ.ป.ร.

ประดิษฐานหน้าบันพระอุโบสถหลังใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๓

พ.ศ. ๒๕๑๔ หลังจากคณะกรรมการพัฒนาวัดสัมพันธวงศ์ ได้ดำเนินการก่อสร้างพระอุโบสถและพัฒนาวัดสืบต่อเนื่องมา ๔ ปีเศษ

พระเดชพระคุณ พระเทพปัญญามุนี (เฉย ยโส) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๑๐ ได้ถึงแก่มรณภาพลง เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวรมหาเถร ป.ธ,๙) เมื่อครั้งยังมีสมณศักดิ์ที่ พระราชกวี ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ รูปที่ ๑๑ สืบต่อมา

ในขณะเดียวกัน การก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ แม้จะดำเนินการต่อเนื่องมาตลอด แต่ยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ รวมไปถึงการพัฒนาวัดตามแผนที่พระเดชพระคุณได้วางไว้ยังค้างอยู่ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้ตั้งคณะกรรมการพัฒนาพระอารามขึ้นมาจัดการบริหารสืบต่อมาตามลำดับ

พ.ศ. ๒๕๑๕ หลังจากการก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ได้ดำเนินการก่อสร้างมาอย่างต่อเนื่องล่วงถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๕ อาคารพระอุโบสถหลังใหม่พอที่จะเริ่มใช้งานได้แล้ว แม้การก่อสร้างส่วนอื่น ๆ ทั้งภายในและบริเวณโดยรอบจักยังไม่สมบูรณ์ก็ตาม จึงทำพิธีอัญเชิญพระประธาน และพระปฏิมาอื่น ๆ ขึ้นประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังใหม่

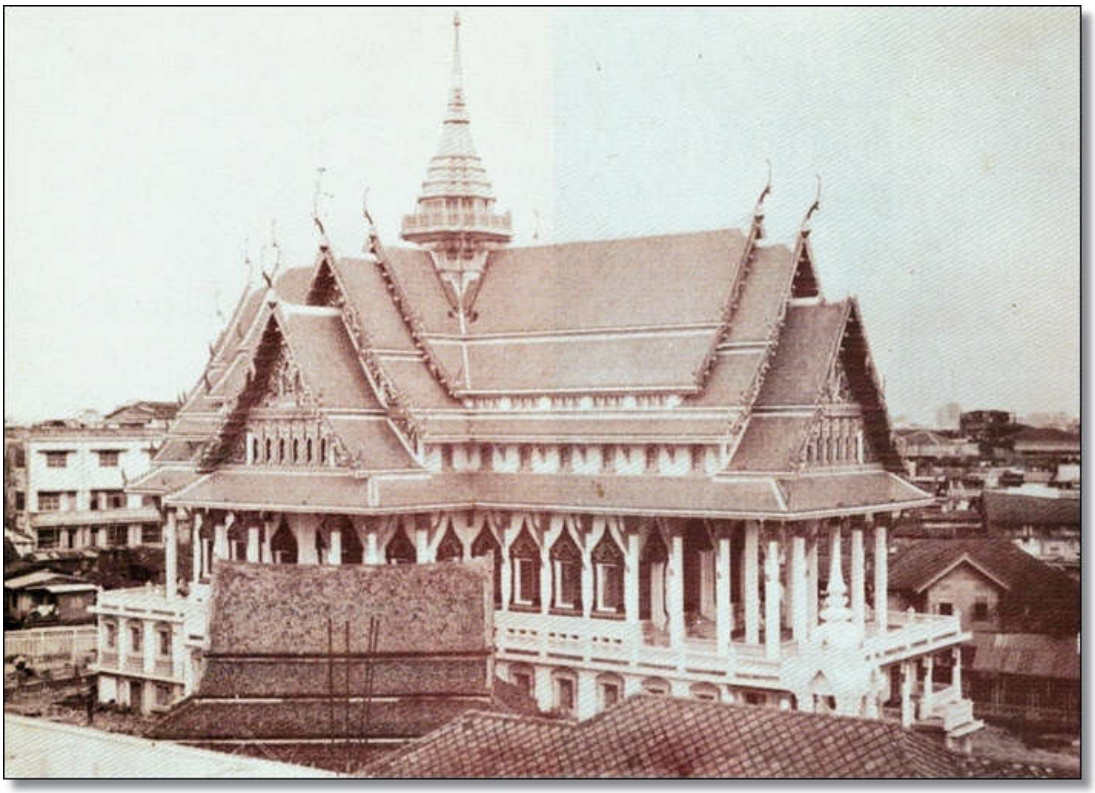

พระอุโบสถ ๓ ชั้น เมื่อสร้างเสร็จใหม่ ๆ

ถ่ายประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๕

ขณะยังไม่ได้รื้อพระอุโบสถหลังเดิมออกทั้งหมด

พิธีบวงสรวง ก่อนอัญเชิญพระพุทธปฏิมา
จากพระอุโบสถหลังเก่า ขึ้นประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๕

ขณะอัญเชิญพระพุทธปฏิมา จากพระอุโบสถหลังเก่า
ไปประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๕

พระอุโบสถหลังเก่า
หลังจากอัญเชิญพระปฏิมาไปประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังใหม่แล้ว
เริ่มก่อสร้างกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๖

พ.ศ. ๒๕๑๗ นับเป็นพระเมตตาอย่างยิ่งต่อวัดสัมพันธวงศ์ ในโอกาสที่ท่านเจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรลงกรณ (วาสนามหาเถร) วัดราชบพิธฯ สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๘ เสด็จเป็นองค์ประธานเททองหล่อพระประธาน ซึ่งจะอัญเชิญขึ้นประดิษฐาน ณ พระอุโบสถหลังใหม่ คู่กับพระประธานจากพระอุโบสถหลังเดิม และทรงมีพระเมตตาประทานพระนามพระประธานที่หล่อขึ้นใหม่นี้ว่า "พระพุทธสุทธิสัมพันธ์"

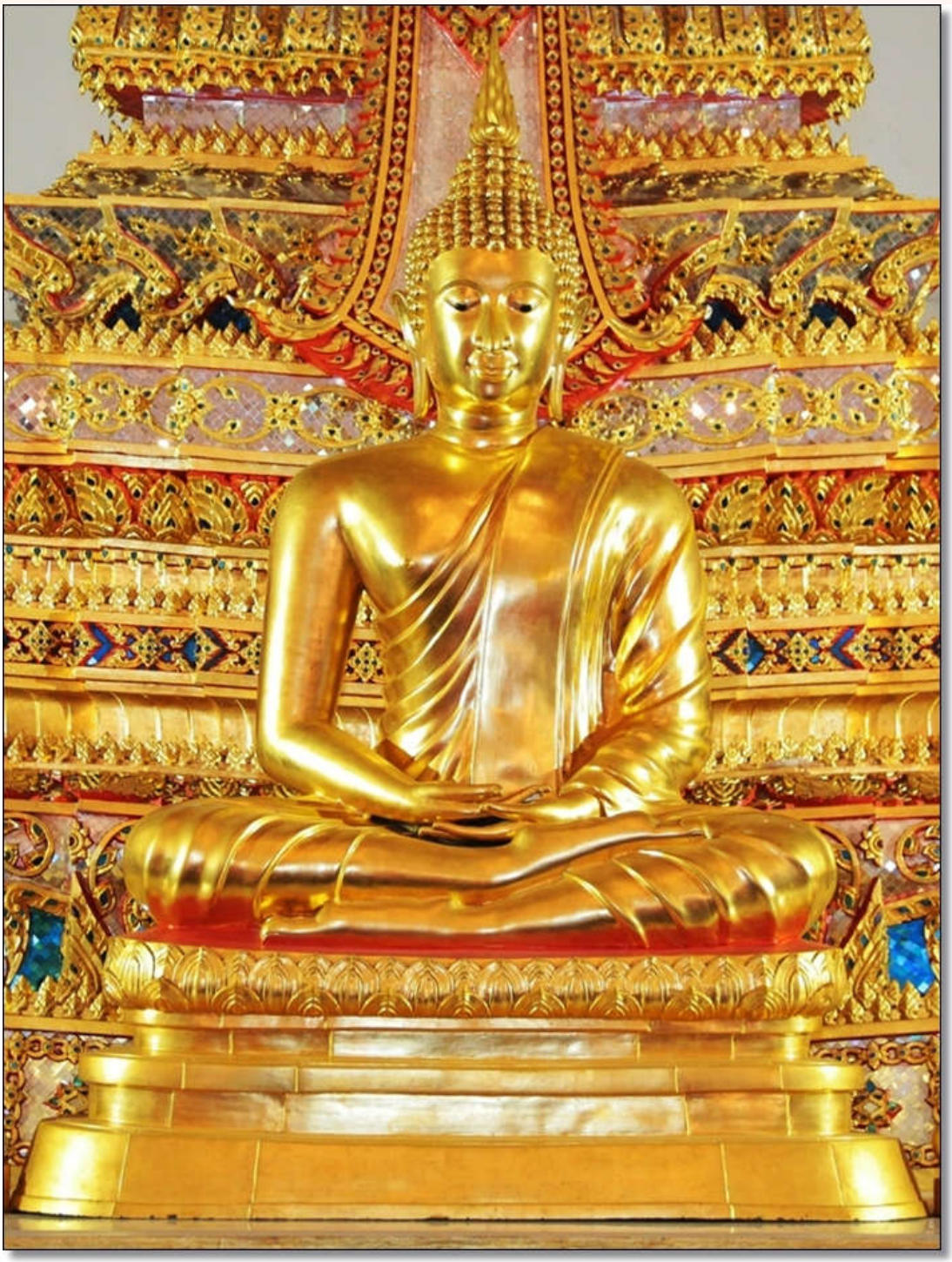

พระพุทธศรีสุทธิสัมพันธ์ พระประธานที่หล่อขึ้นใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๗

ปัจจุบันประดิษฐานเป็นพระประธาน คู่กับพระพุทธนราสภะทศพล พระประธานจากพระอุโบสถหลังเดิม

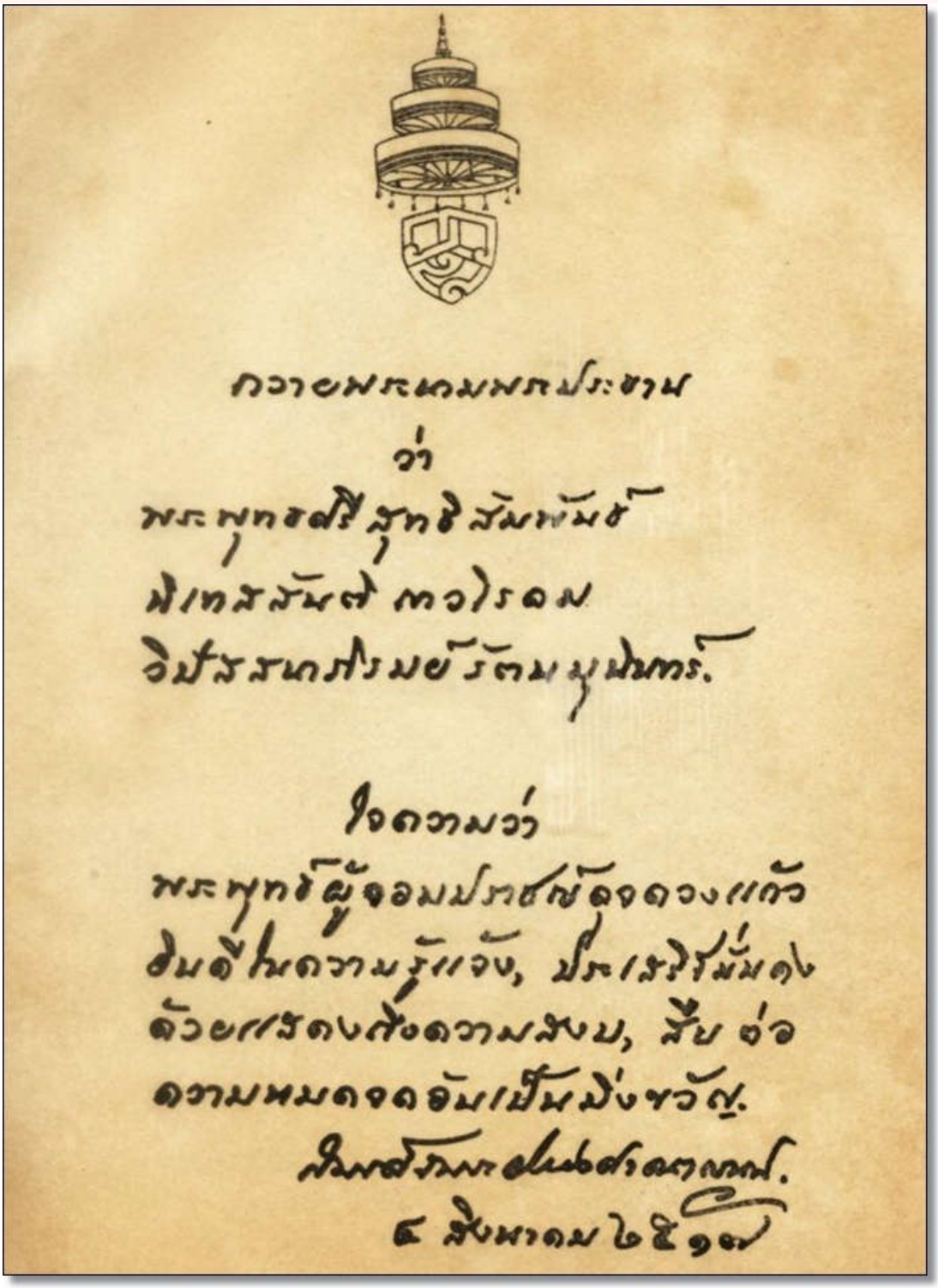

ความพระเกษมพรประชาน

ว่า

พระพุทธสิริสุทธิสัมพันธ์

ปเทสสันต์ ทอไรอม

วิปสสนาภิรมย์รัตนมุนินทร์.

ใจความว่า

พระพุทธ์ผู้จอมปราชญ์จงดวงแก้ว

อันอี่ในความรู้แจ้ง, ประเสริฐนั้นด้ว

ด้วยแสดงสั่งความสงบ, สืบต่อ

ความหมดจดอันเป็นมิ่งขวัญ.

สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก.

๕ สิงหาคม ๒๕๑๗

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรลงกรณ์ (วาสนามหาเถร) ประทานพระนาม

พระอุโบสถหลังใหม่วัดสัมพันธวงศ์

ภาพเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘

ภายหลังการบูรณะครั้งที่ ๒ พ.ศ.๒๔๔๓

หลังจากที่ได้อัญเชิญพระที่หล่อขึ้นใหม่นี้ ประดิษฐานบนฐานชุกชีของพระอุโบสถหลังใหม่แล้ว จึงได้ทำการรื้อพระอุโบสถหลังเดิมออก และเริ่มใช้พระอุโบสถชั้น ๓ ประกอบสังฆกรรมและใช้เพื่อการอื่น ๆ นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมา

นับจากปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งทางวัดสัมพันธวงศ์ได้ดำเนินการขอพระบรมราชานุญาตรื้อพระอุโบสถหลังเดิม จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ซึ่งเริ่มใช้พระอุโบสถหลังนี้ รวมเวลาในการดำเนินการนานถึงเกือบ ๑๕ ปี ผ่านยุคของเจ้าอาวาส ๓ รูป คือ

พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสกเถร) เจ้าอาวาส รูปที่ ๙ พระเดชพระคุณผู้ดำริในการดำเนินการก่อสร้าง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ แต่ยังไม่แล้วเสร็จ ถึงแก่มรณภาพก่อนในปี พ.ศ. ๒๕๑๐

พระเดชพระคุณ พระเทพปัญญามุนี (เฉย ยโส ป.ธ.๗) เจ้าอาวาส รูปที่ ๑๐ ดำเนินการก่อสร้างต่ออยู่ ๔ ปีเศษ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้นมา แต่ยังไม่แล้วเสร็จ มรณภาพก่อนในปี พ.ศ. ๒๕๑๔

ท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสรูปที่ ๑๑ ดำเนินการก่อสร้างต่อตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๗ จึงแล้วเสร็จ เข้าใช้งานได้

พ.ศ. ๒๕๒๑ หลังจากก่อสร้างพระอุโบสถเสร็จเรียบแล้ว วัดสัมพันธวงศ์ได้ทำการรื้อกุฏิและศาลาบริเวณด้านหน้าของพระอุโบสถออก แล้วเจาะกำแพงบริเวณถนนทรงสวัสดิ์ เพื่อเปิดประตูหน้าวัดใหม่ ด้านทิศตะวันออก ริมถนนทรงสวัสดิ์ แทนหน้าวัดเดิมที่อยู่ทางทิศใต้ติดถนนสำเพ็ง (ถนนวานิช ๑) หน้าวัดสัมพันธวงศ์จึงหันหน้ามาทางทิศตะวันออกทางถนนทรงสวัสดิ์นับแต่นั้นเป็นต้นมา

ภาพเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕

เมื่อครั้งยังไม่ได้เจาะกำแพงหน้าวัดใหม่ริมถนนทรงสวัสดิ์

ยังมีกุฏิสงฆ์เรียงรายอยู่

บริเวณหน้าวัดสัมพันธวงศ์ในปัจจุบัน

มีการรื้อกุฏิและเจาะกำแพง เพื่อเปิดประตูหน้าวัดใหม่ พ.ศ. ๒๕๒๑

ตามแผนการปรับสภาพพื้นที่วัด ที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔

ลำดับเจ้าอาวาส

ลำดับเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ แต่เดิมไม่ปรากฏว่าใครเป็นเจ้าอาวาสมาแล้วกี่รูป แต่ที่นับได้หลังจากที่สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอารามแล้ว มีเจ้าอาวาสตามลำดับ ดังนี้

๑. พระอธิการไพฑูรย์

๒. พระอธิการบุญมา

๓. พระครูศรีธรรมาลังการ

๔. พระธรรมติโลกาจารย์ (อู่ ป.ธ.๙)

๕. พระครูปาน

๖. พระเนกขัมมมุนี (คง)

๗. พระครูธรรมาภินันท์ (อินทร์) เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ๑๕ ปี

๘. พระวินิจวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ๓๓ ปี

๙. พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) พ.ศ. ๒๔๖๐ – ๒๕๑๐
เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ๕๑ ปีเศษ

๑๐. พระเทพปัญญามุนี (เฉย ยโส ป.ธ. ๗) พ.ศ. ๒๕๑๐ – ๒๕๑๔
เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ๔ ปีเศษ

๑๑. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (มานิต ถาวโร ป.ธ. ๙) พ.ศ. ๒๕๑๔ – ๒๕๖๑
เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ๔๘ ปี

๑๒. พระราชสารเวที (ณัฐเมธี สุภเสโน) เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาส
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๖๑ – ปัจจุบัน

ภาคผนวก

ตราสัญลักษณ์ “จันทร์ธรรม” ที่ระลึกงานฉลอง ๖๐ ปี พระราชสารเวที (สุภเสโน)

ตราสัญลักษณ์ “จันทร์ธรรม”

ที่ระลึก

ในงานฉลองอายุวัฒนมงคล ๖๐ ปี

พระราชสารเวที (สุภเสโน)

ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

ท่านเจ้าคุณ พระราชสารเวที เกิดวันศุกร์ นามฉายา “สุภเสโน” เกิดที่จังหวัดนครสวรรค์ ในตระกูล “จันทร์ธรรม” เจริญอายุครบ ๕ รอบปีนักษัตร (วัว)

ในตราสัญลักษณ์ พัดรอง ย่าม และสิ่งของที่ระลึก จึงใช้ลายธรรมจักร ต้องกับชื่อสกุลเกิด ธรรมจักรนี้ คัดลายมาจากศิลปะทวารวดี ซึ่งถูกค้นพบที่เมืองจันเสน ในจังหวัดนครสวรรค์ ซ้อนในดวงจันทร์สีเหลือง (เดช) และพ้องกับชื่อสกุลเกิด

ด้านล่าง มีรูปวัดตรงตามปีนักษัตร ในระหว่างรอยต่อยุคพระศาสนา เป็นยุคพระโพธิสัตว์ทวารวดี เพื่อให้เป็นในทิศทางเดียวกับธรรมจักร และนำลายเปลวธรรมจักรเป็นรัสมีสีทอง เลือกใช้เส้นสีแดง (อายุ) และสีเขียว (มูละ) ซ้อน ๒ ชั้น ปกป้องแผ่ไพศาลทั่วสารทิศแห่งพระพุทธศาสนา

อุทิจยา

วิษณุ หอมนาน นายช่างผู้ลงเส้น

กำหนดการ

ในการบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคล ครบ ๖๐ ปี (แซยิด)

พระราชสารเวที (ณัฐเมธี สุภเสโน)

ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม

ณ พระอุโบสถ ชั้นที่ ๒ วัดสัมพันธวงศาราม กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๔ (แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีฉลู)

เวลา ๐๗.๐๐ น.	ร่วมทำบุญตักบาตรแด่พระภิกษุและสามเณร จำนวน ๖๒ รูป
เวลา ๑๑.๐๐ น.	ถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุและสามเณร
เวลา ๑๖.๒๕ น.	พระสงฆ์และแขกผู้มีเกียรติ พร้อมกัน ณ พระอุโบสถ
เวลา ๑๖.๓๐ น	**เจ้าประคุณ สมเด็จพระวันรัต** วัดบวรนิเวศวิหาร
	เจ้าประคุณ สมเด็จพระธีรญาณมุนี วัดเทพศิรินทราวาส
	เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
	เป็นประธานพิธีฝ่ายสงฆ์
	จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
	และเครื่องทองน้อยหน้ารูปหล่ออดีตเจ้าอาวาส
	เจ้าหน้าที่อาราธนาศีล
	พระสงฆ์ให้ศีล ประธานพิธีฝ่ายคฤหัสถ์และแขกผู้มีเกียรติรับศีล
	เจ้าหน้าที่อาราธนาพระปริตร
	พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๖๑ รูป เจริญพระพุทธมนต์
	ประธานพิธีฝ่ายคฤหัสถ์ จุดเทียนน้ำพระพุทธมนต์
	ประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์พิธี
	พระสงฆ์อนุโมทนาวิธี กรวดน้ำ รับพร
	เป็นเสร็จพิธี

ขอเจริญพร แจ้งคณะศิษยานุศิษย์ ผู้เคารพศรัทธาในพระเดชพระคุณพระราชสารเวที ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม มาร่วมกันบำเพ็ญกุศลอายุวัฒมงคลถวายในโอกาสดังกล่าว เพื่อเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรม ตามกำหนดการ

วัดสัมพันธวงศาราม

ในการบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคล ครบ ๖๐ ปี (แซยิด)
พระราชสารเวที (ณัฐเมธี สุภเสโน)
ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม
ในวันเสาร์ที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๔
ณ พระอุโบสถ ชั้นที่ ๒ วัดสัมพันธวงศาราม เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

เจ้าประคุณ สมเด็จพระวันรัต วัดบวรนิเวศวิหาร
เจ้าประคุณ สมเด็จพระธีรญาณมุนี วัดเทพศิรินทราวาส
เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
เป็นประธานพิธี

พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๖๑ รูป เจริญพระพุทธมนต์

๑	เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์	วัดไตรมิตรวิทยาราม
๒	พระเดชพระคุณ พระพรหมบัณฑิต	วัดประยุรวงศาวาส
๓	พระเดชพระคุณ พระพรหมวิสุทธาจารย์	วัดเครือวัลย์ วรวิหาร
๔	พระเดชพระคุณ พระมหาโพธิวงศาจารย์	วัดราชโอรสาราม
๕	พระเดชพระคุณ พระพรหมกวี	วัดกัลยาณมิตร
๖	พระเดชพระคุณ พระพรหมเวที	วัดพระปฐมเจดีย์ จ.นครปฐม
๗	พระเดชพระคุณ พระพรหมเสนาบดี	วัดปทุมคงคา
๘	พระเดชพระคุณ พระธรรมปัญญาบดี	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
๙	พระเดชพระคุณ พระวิสุทธาธิบดี	วัดสุทัศนเทพวราราม
๑๐	พระเดชพระคุณ พระพรหมวัชราจารย์	วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
๑๑	พระเดชพระคุณ พระพรหมวชิรากร	วัดราชผาติการาม
๑๒	พระเดชพระคุณ พระพรหมวัชรเมธี	วัดอรุณราชวราราม
๑๓	พระธรรมกิตติมุนี	วัดเฉลิมพระเกียรติ จ.นนทบุรี
๑๔	พระธรรมธัชมุนี	วัดปทุมวนาราม
๑๕	พระธรรมปริยัติโมลี	วัดบพิตรพิมุข

๑๖	พระธรรมพุทธิมงคล	วัดป่าเลไลยก์ จ.สุพรรณบุรี
๑๗	พระธรรมรัตนมงคล	วัดพนัญเชิง จ.พระนครศรีอยุธยา
๑๘	พระธรรมสุธี	วัดหัวลำโพง
๑๙	พระธรรมวชิรญาณ	วัดบวรนิเวศวิหาร
๒๐	พระธรรมวชิรมุนี	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
๒๑	พระเทพโมลี	วัดเทพศิรินทราวาส
๒๒	พระเทพรัตนมุนี	วัดสระเกศ
๒๓	พระเทพมงคลโสภณ	วัดเสนาสนาราม จ.พระนครศรีอยุธยา
๒๔	พระเทพศาสนาภิบาล	วัดไร่ขิง จ.นครปฐม
๒๕	พระเทพเวที	วัดสังเวชวิศยาราม
๒๖	พระเทพรัตนากร	วัดเทพลีลา
๒๗	พระเทพวรสิทธาจารย์	วัดเสมียนนารี
๒๘	พระเทพวัชราจารย์	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๒๙	พระราชจริยาภรณ์	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
๓๐	พระราชวรเมธาจารย์	วัดโบสถ์ จ.ปทุมธานี
๓๑	พระราชสุทธิธรรมาจารย์	วัดประยูรธรรมาราม จ.ปทุมธานี
๓๒	พระราชนันทมุนี	วัดบัวขวัญ จ.นนทบุรี
๓๓	พระราชสิทธิเวที	วัดท่าหลวง จ.พิจิตร
๓๔	พระราชปริยัติโมลี	วัดสารนาถธรรมาราม จ.ระยอง
๓๕	พระราชกิตติมงคล	วัดโสมนัสวิหาร
๓๖	พระราชพัฒนากร	วัดปริวาสราชสงคราม
๓๗	พระราชพัฒนสุนทร	วัดทรงธรรม จ.สมุทรปราการ
๓๘	พระญาณดิลก	วัดมกุฏคีรีวัน จ.นครราชสีมา
๓๙	พระพิมลภาวนาพิธาน	วัดระฆังโฆสิตาราม
๔๐	พระพุทธิญาณมุนี	วัดพระธาตุผาเงา จ.เชียงราย

๔๑	พระวินัยเวที	วัดเสนาสนาราม จ.พระนครศรีอยุธยา
๔๒	พระวินัยสุธี	วัดธาตุทอง
๔๓	พระชลญาณมุนี	วัดอุทกเขปสีมาราม จ.ชลบุรี
๔๔	พระพิพัฒนวราภรณ์	วัดสุนทรธรรมทาน
๔๕	พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน	วัดท่าการ้อง จ.พระนครศรีอยุธยา
๔๖	พระรัตนโมลี (หลวงพ่อไพรินทร์)	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก
๔๗	พระภาวนาวิสุทธิโสภณ (หลวงพ่อมหาสุรศักดิ์)	วัดประดู่ จ.สมุทรสงคราม
๔๘	พระมงคลวโรปการ (หลวงพ่อชำนาญ)	วัดชินวราราม จ.ปทุมธานี
๔๙	พระโสภณพัฒนคุณ (หลวงพ่อเศรษฐีเรือทอง)	วัดพุน้อย จ.ลพบุรี
๕๐	พระนันทวิริยาภรณ์ (หลวงพ่ออ่าง)	วัดใหญ่สว่างอารมณ์ จ.นนทบุรี
๕๑	พระภาวนาประชานุกูล (หลวงพ่อองอาจ)	วัดวีระโชติธรรมาราม จ.ฉะเชิงเทรา
๕๒	พระครูนิวิฐมณีวงศ์ (หลวงพ่อสะอาด)	วัดเขาแก้ว จ.นครสวรรค์
๕๓	พระครูยติธรรมานุยุต (หลวงพ่อแป๊ะ)	วัดสว่างอารมณ์ จ.นครปฐม
๕๔	พระครูภาวนาชยานุสิฐ (หลวงพ่อสุริยันต์)	วัดป่าวังน้ำเย็น จ.มหาสารคาม
๕๕	พระครูพิพัฒน์วิทยาคม (หลวงพ่อเจริญ)	วัดโนนสว่าง จ.อุดรธานี
๕๖	พระครูวิสุทธิสมุทรคุณ (หลวงพ่ออนันต์)	วัดบางพลีน้อย จ.สมุทรปราการ
๕๗	พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์	วัดป่าธรรมธารา จ.กำแพงเพชร
๕๘	พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ	วัดบางพลีใหญ่กลาง จ.สมุทรปราการ
๕๙	พระครูปลัดสิทธิวัฒน์ (หลวงพ่อน้ำฝน)	วัดไผ่ล้อม จ.นครปฐม
๖๐	พระครูปลัด สมนึก สุธมฺมถิรสทฺโธ	วัดจันทาราม (ท่าซุง) จ.อุทัยธานี
๖๑	พระครูสิทธิสรคุณ (พระอาจารย์แก้ว)	วัดตะโก จ.พระนครศรีอยุธยา

พัดรอง

๖๐ ปี

พระราชธารเวที (สุภาเฉโน)

วัดเบ็ญจมบพิตรดุสิตวนาราม ดุสิตวน

๔ ตุลาคม ๒๕๖๔

พัดรองที่ระลึก

ย่ามที่ระลึก

ย่ามที่ระลึก

ครอบน้ำมนต์ ลายคราม

ชุดเครื่องทองน้อย ลายคราม

ครอบน้ำมนต์และชุดเครื่องทองน้อย ลายคราม

หนังสือที่ระลึก กระเป๋าผ้า และอื่น ๆ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชทานผ้าไตรและเครื่องไทยธรรม
ถวาย พระราชสารเวที (ณัฐเมธี สุภเสโน)
ช่วงเช้า วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๔

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พลอากาศตรี สุพิชัย สุนทรบุระ รองเลขาธิการพระราชวัง เป็นผู้แทนพระองค์ อัญเชิญผ้าไตร พร้อมเครื่องไทยธรรมพระราชทานถวาย พระราชสารเวที (ณัฐเมธี สุภเสโน) รักษาการเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ เนื่องในโอกาสเจริญอายุวัฒนมงคล ๖๐ ปี ช่วงเช้า วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๔

ภาพการบำเพ็ญกุศล

งานฉลองอายุวัฒนมงคล ๖๐ปี

พระราชสารเวที (ณัฐเมธี สุภเสโน)

วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๔

อุโมงค์ฆ่าเชื้อโรค

๖๐ ปี

พระราชสังวเวที (สุภเถโน)

วัดถ้ำพันถวงศาราม จว.ตาก

๔ กันวาคม ๒๕๖๔

ตฺวํ จงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานฯ

โชคดีตลอดไป....

สุพเรโห ภิกฺขุ